

A nemzeti összetartozás napja

Pedagógiai háttéranyag

KÉSZÜLT:

a Nemzeti Erőforrás Minisztérium megbízásából
az Oktatókutató és Fejlesztő Intézetben

2011. május

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	3
I. ÚTMUTATÓ	5
A nemzeti összetartozás napja.....	5
<i>Jogszabályi háttér</i>	5
Történelmi háttér	8
<i>Az út Trianonig</i>	8
<i>A trianoni döntés</i>	9
Trianon értékelése – legendák nélkül	11
Az elcsatolt területek, mint nemzettestünk részei	12
Ajánlások az emléknaphoz.....	14
II. MEGEMLÉKEZÉS AZ ISKOLÁBAN	17
Műsorterv	17
Óravázlat	46
III. SZEMELVÉNYEK	53
1. Előzmények.....	53
<i>Romsics Ignác: Trianon okai</i>	53
<i>Románia szerződése az antanthatalmakkal 1916. augusztus 17-én</i>	63
<i>Ady Endre: Levél Goga Octaviánhoz</i>	64
<i>Ady Endre: Levél helyett Gogának</i>	66
2. Békeszerződés	67
<i>Részletek a békeszerződésből</i>	67
<i>Részlet Gróf Apponyi Albert 1920. január 16-án Párizsban elmondott beszédéből</i>	72
<i>Részletek Gróf Apponyi Albert visszaemlékezéséből</i>	76
<i>Jászi Oszkár levele Iuliu Maniu román miniszterelnökhöz</i>	78
3. Fogadtatás.....	79
<i>A Pesti Napló tudósítása</i>	79
<i>Padányi Viktor visszaemlékezése</i>	79
<i>Karinthy Frigyes: levél kisfiamnak (részlet)</i>	80
<i>Korabeli tudósítás a menekültekről</i>	80
<i>Életrajzok</i>	81

IV. TRIANON AZ IRODALOMBAN – AJÁNLÓ.....	83
Ady Endre: Üdvözet a győzőnek	83
Juhász Gyula: Trianon.....	84
József Attila: Nem, nem, soha!	86
Dsida Jenő: Psalmus Hungaricus	87
Áprily Lajos: Enyedi csend	93
Győry Dezső: Lármafa	94
Fodor Géza: Bukovinai esték	94
Csoóri Sándor: Csontok és szögek	95
V. BIBLIOGRÁFIA – AJÁNLÁS	97
Szakirodalmi művek.....	97
Korábbi művek és visszaemlékezések	97
Forráskiadványok, bibliográfiák	98
Szépirodalmi írások, esszék, cikkek.....	99
Térképek az interneten	100
FÜGGELÉKEK.....	101
Romsics Ignác: Trianon és a magyar politikai gondolkodás *	102
<i>A Horthy-kor</i>	102
<i>A koalíciós időszak</i>	104
<i>A Kádár-kor</i>	106
Katona András: Trianon tanítása (1920–2010) ¹	111
<i>Az átmeneti időszak (1920–1924)</i>	112
<i>A konszolidáció kora (1924–1934)</i>	113
<i>Az újabb világháború árnyékában (1934–1944)</i>	117
<i>Az ötvenes évek</i>	118
<i>A Kádár-korszak</i>	120
<i>A rendszerváltozás után</i>	123
<i>Értékelések határainkon túlról</i>	125

A borító tervezése során felhasznált képet a Creative Commons licence védi, mely lehetővé teszi annak szabad felhasználását. Az eredeti képet ide kattintva érhetik el: [nemzeti lobogó](#)

I. ÚTMUTATÓ

A nemzeti összetartozás napja

JOGSZABÁLYI HÁTTÉR

A 2010 tavaszán lezajlott magyar parlamenti választások eredményeként az Országgyűlés és az oktatási kormányzat új nemzetpolitikai döntéseket hozott, új kezdeményezéseket indított el, melyek oktatásügyünket s ezen belül a tanári társadalmat, az iskolák világát is érintik.

A Parlament május végén az elsők között fogadta el a 2010. évi XLV. törvényt a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről, mely a trianoni békediktátum 90. évfordulójáról megemlékezve a magyarság történetének e szomorú dátumát a nemzeti összetartozás napjává¹ nyilvánította. A képviselők több mint négyötöde szavazott a jogszabály elfogadása mellett. Az Országgyűlés kinyilvánította, hogy „a több állam fennhatósága alá vetett magyarság minden tagja és közössége része az egységes magyar nemzetnek, melynek államhatárok feletti összetartozása valóság, s egyúttal a magyarok személyes és közösségi önazonosságának meghatározó eleme”.

2010. évi XLV. törvény

a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről

Mi, a Magyar Köztársaság Országgyűlésének tagjai, azok, akik hiszünk abban, hogy Isten a történelem ura, s azok, akik a történelem menetét más forrásokból igyekszünk megérteni, hazánkért és a magyar nemzet egészségéért, az Alkotmányban rögzített felelősségünk jegyében, a magyarság egyik legnagyobb történelmi tragédiájára, a történelmi Magyarországot szétdaraboló, s a magyar nemzetet több állam fennhatósága alá szorító, 1920. június 4-én aláírt békediktátumra emlékezve, számot vetve e békediktátum által okozott politikai, gazdasági, jogi és lélektani problémák máig tartó megoldatlanságával, egyaránt tiszteletben tartva a magyar nemzet érdekeit és más nemzetek jogát arra, hogy a magyarság számára fontos kérdésekről másként gondolkodjanak, attól a céltől vezetve, hogy e cselekedettel hozzájárulunk a Kárpát-medencében együtt élő népek és nemzetek kölcsönös megértésen és együttműködésen alapuló békés jövőjéhez, s egyúttal a XX. század tragédiái által szétdarabolt Európa újraegyesítéséhez, a következő törvényt alkotjuk:

1. § A Magyar Köztársaság Országgyűlése tisztelettel adózik mindazon emberek, közösségeik és azok vezetői, illetve az ő emlékük előtt, akik 1920. június 4., a magyar nemzet külső hatalmak által előidézett igazságtalan és méltánytalan szétszaggatása után áldozatvállalásukkal és teljesítményükkel lehetővé tették, hogy e tragédiát követően a magyarság mind szellemi,

¹ A továbbiakban a nemzeti összetartozás napja kifejezés írásmódjában az akadémiai helyesírási szabályait követjük, így az eltér a jogszabályokban szereplő változattól, amely tekintetében megengedő az akadémiai állásfoglalás.

mind gazdasági értelemben képes volt újra megerősödni, s képes volt túlélni az ezt követő újabb történelmi tragédiákat is. Az Országgyűlés fejet hajt mindazon nők és férfiak, illetve az ő emléküik előtt, akik e küzdelemben az elmúlt kilencven év során magyarságukért hátrányt, sérelmet szenvedtek, külön megemlékezve azokról, akik az életüket kényszerültek áldozni nemzeti önazonosságuk vállalásáért. Az Országgyűlés elismeréssel emlékezik meg mindazokról, akik nem magyar emberként vállaltak szolidaritást a magyarsággal.

2. § A Magyar Köztársaság Országgyűlése megállapítja, hogy a trianoni békediktátum által felvetett kérdések történelemből ismert eddigi megoldási kísérletei – mind az idegen hatalmak segítségével végrehajtott újabb határmódosítások, mind a nemzeti önazonosságnak a nemzetköziség ideológiája jegyében történt felszámolására irányuló törekvések – kudarcot vallottak. Ebből kiindulva az Országgyűlés kinyilvánítja, hogy a fenti problémák megoldását csak a nemzetközi jogi szabályok által kijelölt keretek között, demokratikus berendezkedésű, szuverenitásuk birtokában lévő, polgáraik és közösségeik számára gyarapodó jólétet, jogbiztonságot és a gyakorlatban is érvényesülő jogegyenlőséget biztosító, egyenrangú országok kölcsönös tiszteleten alapuló együttműködése eredményezheti, melynek kiindulópontja csak az egyének – a nemzeti önazonosság megválasztását is magában foglaló – szabadsága, s a nemzeti közösségek belső önrendelkezéshez való joga lehet. Az Országgyűlés ugyanakkor elítél minden olyan törekvést, amely az adott állam területén kisebbségben élő nemzetrészek asszimilációjának előidézésére irányul.

3. § A Magyar Köztársaság Országgyűlése kinyilvánítja, hogy a több állam fennhatósága alá vetett magyarság minden tagja és közössége része az egységes magyar nemzetnek, melynek államhatárok feletti összetartozása valóság, s egyúttal a magyarok személyes és közösségi önazonosságának meghatározó eleme. Ebből kiindulva az Országgyűlés megerősíti Magyarország elkötelezettségét a magyar nemzet tagjainak és közösségeinek egymással való kapcsolatuk fenntartására és ápolására, és az Európában elfogadott gyakorlatot alapul vevő közösségi autonómia különböző formáira irányuló természetes igényének támogatására.

4. § A Magyar Köztársaság Országgyűlése kötelességének tekinti arra inteni a nemzet ma élő tagjait és a jövő nemzedékeit, hogy a trianoni békediktátum okozta nemzeti tragédiára mindörökké emlékezve, más nemzetek tagjaiban okkal sérelmeket keltő hibáinkat is számon tartva, s ezekből okulva, az elmúlt kilencven esztendő küzdelmeiben az összefogás példáiból, a nemzeti megújulás eredményeiből erőt merítve, a nemzeti összetartozás erősítésén munkálkodjanak. Ennek érdekében az Országgyűlés június 4-ét, az 1920. évi trianoni békediktátum napját a Nemzeti Összetartozás Napjává nyilvánítja.

5. § Jelen törvény 2010. június 4-én lép hatályba.

A törvény indoklásában az előterjesztők leszögezték: „Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátum kitörölhetetlen, máig feldolgozatlan nyomot hagyott Közép-Európa nemzeteinek tudatában, generációk óta a régió történelmének és politikai eseményeinek közvetlen vagy közvetett befolyásolója. Közép-Európa államai és nemzetei, a döntés rájuk vonatkozó következményeinek megfelelően, eltérő módon viszonyulnak a szerződéshez. Egyes nemzetek önazonosságuk megteremtése és kiteljesítése szempontjából meghatározó és előremutató eseménynek tekintik, ám a magyarság számára Trianon a XX. század legnagyobb tragédiája. A nemzeti emlékezés, a Kárpát-medence népei közös jövőjének elősegítése és az európai értékek érvényesülése azt a feladatot rója ránk, hogy segítsük Trianon döntéseinek

megértését és feldolgozását. Ugyanakkor lehetőséget ad arra is, hogy bebizonyítsuk: a nyelvéből és kultúrájából erőt merítő magyarság e történelmi tragédia után képes a nemzeti megújulásra, az előtte álló történelmi feladatok megoldására.”

Ezt követően az Országgyűlés 2010. október 18-i ülésnapján határozatot fogadott el – 101/2010. (X. 21.) OGY határozat – az iskolai Nemzeti Összetartozás Napjának bevezetéséről, a magyarországi és külföldi magyar fiatalok közti kapcsolatok kialakításáról és erősítéséről a közoktatásban, valamint a Magyarország határain kívül élő magyarság bemutatásáról, melynek értelmében a 2010/2011-es tanévtől június 4-én a trianoni békediktátum megkötésének évfordulójáról mint a nemzeti összetartozás napjáról a közoktatási intézményekben iskolai emléknap formájában kell megemlékezni. A tanévek kronológiáját követve, az aradi vértanúk október 6-i, a kommunista diktatúrák áldozatainak február 25-i és a holokauszt áldozatainak április 16-i iskolai emléknapjai mellé tehát, negyedikként, június 4-e is bekerült.

101/2010. (X. 21.) OGY határozat

az iskolai Nemzeti Összetartozás Napja bevezetéséről, a magyarországi és a külföldi magyar fiatalok közti kapcsolatok kialakításáról és erősítéséről a közoktatásban, valamint a Magyarország határain kívül élő magyarság bemutatásáról

1. A Magyarországon és a határon túl élő magyarság kapcsolatainak erősítése, egymás jobb megismerése érdekében az Országgyűlés felkéri a Kormányt, hogy

a) készítse elő iskolai emléknap bevezetését a 2010/2011-es tanévtől a Nemzeti Összetartozás Napján, amely emléknap a trianoni döntésről szóló iskolai megemlékezések mellett a Kárpát-medencei magyar testvériskolai és diákközösségi kapcsolatok elmélyítését segíti elő;

b) tekintse át a szomszédos országokba irányuló iskolai tanulmányi kirándulások, a Kárpát-medencei magyar testvériskolák együttműködésének, különösen a cseretáborozásoknak a tapasztalatait, és ezek alapján készítsen országos programot abból a célból, hogy valamennyi közoktatásban tanuló magyar fiatal legalább egyszer a magyar állam támogatásával eljusson a szomszédos országok magyar lakta területeire, és cserekapcsolatok keretében minél több külföldi magyar diák juthasson el Magyarországra, továbbá tegyen javaslatot a program 2013-ig pályázati úton, azt követően normatív módon történő finanszírozására;

c) vizsgálja meg annak lehetőségét, hogy a Nemzeti Erőforrás Minisztérium bevonásával 2012. december 31-ig létrejöjjön a Magyarság Háza, amely a Magyarország határain kívül élő magyar közösségeket, a nemzeti teljesítmény legfontosabb példáit bemutató anyanyelvi, oktatási és közművelődési intézmény, a Nemzeti Összetartozás Napja iskolai megemlékezéseit és a tanulmányi kirándulásokat támogató módszertani központ.

2. Az Országgyűlés felkéri a Kormányt, hogy 2010. december 31-ig tegyen javaslatot azon jogszabályok módosítására, indokolt esetben új jogszabályok alkotására, amelyek a fentiek szakmai és finanszírozási hátterét biztosítják.

3. Ez a határozat a közzététele napján lép hatályba.

Történelmi háttér

AZ ÚT TRIANONIG

Magyarország a vesztes központi hatalmak oldalán vett részt az első világháborúban. Alapvetően ez pecsételte meg sorsunkat, bár e tény önmagában nem járt volna együtt nagyarányú területveszteségekkel, hiszen Németország is csak területének 10%-át veszítette el. A nagyhatalmak döntése – ami meghatározó kiindulópontnak bizonyult – az volt, hogy a továbbiakban nincs szükség az Oroszország és Németország közötti egyensúlyozó szerepet betöltő Osztrák–Magyar Monarchia megtartására. Ráadásul a győztes antanthatalmak (Nagy-Britannia, Franciaország, Egyesült Államok és Olaszország) számára kihasználható lehetőséget jelentett, hogy a Monarchiával szemben ellenségeket tudtak kreálni azzal, hogy

Szerbiának – mely ország sokkal keményebben állt ellen az Osztrák–Magyar Monarchia 1914-es támadásának, mint gondolni lehetett volna, de mégsem volt tényleges szövetségese ekkor a nyugati hatalmaknak – az 1915-ös londoni titkos szerződésben délvidéki területeket ajánlottak föl;

Romániának 1916-ban, a bukaresti – szintén titkos – szerződésben Erdélyt és a tiszántúli területeket ajánlották föl, egészen a Tisza vonaláig, a Monarchia elleni hadba lépés esetén. (Ami hamar be is következett, de a Monarchia csapatai hathatós német közreműködéssel hamar visszaszorították az Erdélybe benyomuló román csapatokat, sőt Bukarestet is elfoglalták, és békére kényszerítették a román államot.)

Ezzel párhuzamosan a Monarchia egyes kisebbségi vezetői egyre hathatósabban képviselték nemzeti törekvéseket, így a cseh Tomáš Masaryk és Eduard Beneš. A cseh politikusok a háború végi, igen egyoldalú, csak a győztesek oldalán megvalósuló wilsoni gondolatok (nemzetek önrendelkezési joga) mentén politizáltak. 1915-ben Jugoszláv Bizottság alakult Londonban, 1916-ban pedig Párizsban létrehozták a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. Románia politikai céljait Octavian Goga igyekezett elfogadtatni a majdani győztesekkel.

1918 tavaszán fogadták el az antant vezetői az Osztrák–Magyar Monarchia földarabolásának gondolatát, miután világossá vált, hogy I. Károly osztrák császár békepróbálkozásai – elsősorban a német ellenállás következtében – kudarcba fulladtak. Miután a németek utolsó offenzívái 1918 nyarán összeomlottak, október elején a Monarchia Birodalmi Gyűlésének cseh, szlovák és lengyel képviselői kijelentették, hogy a bécsi kormánynak nincs joga a nevükben szólni. Október közepén Csehországot már ténylegesen Prágából irányították, majd sorra jöttek létre a nemzetiségek nemzeti tanácsai. Ezt követően az uralkodó hiába próbálta Ausztriát szövetséges állammá átalakítani, sőt újabb akadályt jelentett a magyar országgyűlés román és szlovák képviselőinek az a kijelentése, hogy független és új államot akarnak létrehozni.

Gróf Tisza István október 17-én elismerte a magyar országgyűlésben a háborús vereséget, és az olasz haderő sikeres ellentámadását követően a – már csak romjaiban létező – Monarchia kormánya november 3-án Padovában fegyverszünetet írt alá. Az őszirozás forradalmat követően megalakuló, és a fegyverszünet aláírását követően, a már ténylegesen is létező, ám kétségbeejtő helyzetben lévő Károlyi-kormány képviselője tíz nappal később Belg-

rásban már lényegesen kedvezőtlenebb fegyverszüneti egyezményt volt kénytelen kötni, mely lehetővé tette az egyébként is szinte védtelen országnak az antant általi megszállását. Megkezdődött a szerb és román csapatok benyomulása a demilitarizált területekre, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy bekebelezzék Dél-Magyarországot és Erdély délkeleti részét. November 8-án (egy nappal a belgrádi fegyverszüneti tárgyalásokat követően!) azonban – miután a magyar kormányt Párizsban nem ismerték el – megindult a csehek felvidéki vármegyék elfoglalását célzó támadása, és folytatódott a román előrenyomulás is.

Az 1919. január 18-án Versailles-ban megnyíló párizsi békekonferenciára a vesztes országokat nem hívták meg. A győztesek két hónap alatt nagyjából kialakították a későbbi békeszerződésből megismert határokat. Közben január végére a román csapatok elérték Erdély nyugati határát, ahol a székely hadosztály hősies ellenállása időlegesen megálljt parancsolt. A március 20-án átadott Vix-jegyzék azonban újabb területek átadását követelte a Károlyi-kormánytól, egészen a Tisza vonaláig. Ezt követően – Károlyi lemondása után – a szociáldemokratákkal egyesült kommunisták kerültek hatalomra, akik újonnan szervezett Vörös Hadseregükkel május elején végre felvették a harcot az északon előrenyomuló csehszlovák csapatokkal. Stromfeld Aurél vezérkari főnök vezetésével, Kassát és a Felvidék középső, illetve keleti részét visszafoglalva, június 10-én egészen a lengyel határig jutottak. Bár Stromfeld ezt követően északnyugati irányú támadást tervezett a Felvidék nyugati részének visszafoglalására, a Tanácsköztársaság vezetői – a világforradalom ábrándját kergetve – Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot, ezzel lényegében az önálló szlovák állam létrehozását támogatva.

A békekonferencia elnöke, Clemenceau júniusban két jegyzéket küldött a Magyar Tanácsköztársaság vezetőinek, melyben már a későbbi, végleges északi és keleti határok szerepeltek. Ezt követően Foch marsall ultimátumban követelte, hogy a Vörös Hadsereg vonuljon vissza a kijelölt határra, cserében megígérte a közben a Tiszáig előrenyomult románok visszavonását is. Az ultimátum elfogadását, a Vörös Hadsereg visszavonulását követően kiderült, hogy a románok nem vonultak vissza, sőt július végén átkeltek a Tiszán, a demoralizálódott Vörös Hadsereg felbomlott, a tanácskormány pedig augusztus 1-jén lemondott.

Novemberig az ország nagy része román megszállás alá került. E hónap végén alakult meg Huszár Károly nemzeti koncentrációs, azaz egységkormányja, melyet végre az antant is elismert. 1920. január 7-én magyar békedelegáció látogathatott Párizsba Apponyi Albert gróf vezetésével, Bethlen István és Teleki Pál grófokkal a soraiban. Utóbbi azonban hiába vitte magával a híres, ún. vörös térképet, amely Magyarország tényleges etnikai viszonyait ábrázolta az 1910. évi népszámlálási adatok alapján; hiába mondott figyelemre méltó beszédet Apponyi Albert angolul és franciául is, az 1919 tavaszán megállapított határokon már nem lehetett változtatni. A nemzetközi elismerés és a jövő gazdagsági talpra állás érdekében nem maradt más lehetőség, mint a békediktátum aláírása.

A TRIANONI DÖNTÉS

1920. június 4-én a Versailles melletti Nagy-Trianon palotában aláírták az első világháborút Magyarország számára lezáró békét. Az okmány – az 1919. évi saint-germaini osztrák békeszerződéssel együtt – szentesítette az Osztrák–Magyar Monarchia szétesését, valamint az ezeréves fennállását alig negyedszázaddal korábban ünneplő történelmi Magyarország fel-

bomlását.² Magyar részről történő kényszerű elfogadását jól jelzi, hogy az újonnan megválasztott Horthy Miklós kormányzó által kinevezett – eleve átmenetinek szánt – Simonyi–Semadan-kormányból nem a hivatalban lévő külügyminiszter, Teleki Pál írta alá, ami – persze – a lényegen mit sem változtatott.

A békeszerződés aláírásáról mint nemzeti gyásznapról, így írt a korabeli tudósító: „A budapesti templomokban megkondultak a harangok, a gyártelepek megszólaltatták szirénáikat, és a borongós őszi levegőben tovaömpölygő szomorú hanghullámok a nemzeti összeomlás fájdalmas gyászát jelentették. [...] Ma tehát elszakították tőlünk a ragyogó magyar városokat: a kincses Kolozsvárt, a Rákócziak Kassáját, a koronázó Pozsonyt, az iparkodó Temesvárt, a vértanúk városát, Aradot és a többi mind, felnevelt, kedves gyermekeinket, a drága, szép magyar centrumokat. Ma hazátlanná tették véreink közül sok millió hű és becsületes embert [...] A város és az ország némán, méltóságteljesen, de komor daccal tüntetett az erőszakos béke ellen. Egész Budapest a gyásznapi hatása alatt állott.”

A trianoni békedöntéssel Magyarország területének több mint kétharmad részét veszítette el, nagysága 282 870 km²-ről (Horvátország nélkül) 93 963 km²-re csökkent. Ami a népességet illeti, a Horvátország nélküli Trianon előtti Magyarország 18 264 533 lakosából 7 980 143 maradt, az 1920-as népszámlálási adatok alapján. A Kárpát-medencei magyarság 32,5%-a, tehát minden harmadik magyar került a trianoni határokon túlra. A Trianon utáni Magyarország viszont a területünkön maradó több mint 550 ezer német és csaknem másfélszázezer szlovák nemzetiségűt leszámítva, a 90%-os magyar arányával csaknem nemzetállammá vált, szemben a területileg nyertes, ún. utódállamokkal, ahol Csehszlovákiában mintegy 34%, a későbbi Jugoszláviában 17,1%, Romániában pedig 30% lett a nemzetiségek aránya, mindenütt meghatározó módon a magyarokkal.

Az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamainak részesedése a történelmi Magyarország területéből és népességéből³

Ország	Terület (km ²)	Népesség (fő)	Ebből magyar (%) ⁴
<i>Csehszlovákia</i>	61 633	3 517 568	30,3
<i>Románia</i>	103 093	5 257 467	31,6
<i>SHS Királyság*</i>	20 551	1 509 295	30,3
<i>Ausztria</i>	4 020	291 618	8,9
<i>Olaszország</i>	21	49 806	13,0
<i>Lengyelország</i>	589	23 662	1,0
Összes veszteség	189 907	10 649 416	30,2
Trianoni Magyarország	92 963	7 615 117	88,3
<i>Történelmi Magyarország</i>	282 870	18 264 533	54,4

*Szerb–Horvát–Szlovén Királyság

² A békeszerződés legteljesebb magyar nyelvű szövege: Sorsdöntések. Összeáll., szerk., az előszót és a magyarázó szövegeket írta: *Gerő András*. Göncöl Kiadó, Budapest, é. n. II. A trianoni béke. 163–253. l.

³ Horvát–Szlavónország nélküli adatok. Forrás: Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1940. Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. 22. Idézi: Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest. 2000. 143.

⁴ Az 1910-es népszámlálás anyanyelvi adatai alapján

Tehát mintegy 3.221.000 nemzettársunk került megkérdésük nélkül új határainkon túlra! A híres, Teleki-féle vörös térkép bizonyítja, hogy színmagyar területek is kerültek határainkon túlra.

Trianon értékelése – legendák nélkül⁵

A trianoni döntést nagyhatalmak hozták egy alapvetően hibás politikai stratégia mentén, és – aligha vonható kétségbe – egészében igazságtalanul.

Trianon elsősorban azért következhetett be, mert az Osztrák–Magyar Monarchia elvesztette a háborút, és a győztesek a vesztesekkel soha – különösen a XX. században – nem bántak könyörületesen.

A wilsonizmus (a nemzetek önrendelkezési joga) nyílt és igazságos békéjének megvalósítására nem volt sem tér, sem akarat. A megcsalatottság érzése e vonatkozásban mindenképpen jogos.

A Monarchia megszüntetése csak a háború végén dőlt el, ám események sora vezetett hozzá: Károly békekísérleteinek lelepleződése és kudarca, a breszt-litovszki béke a németek és Szovjet-Oroszország között, továbbá az 1918. májusi spai egyezmény, amely a Németország és a Monarchia közötti gazdasági, politikai és katonai együttműködést mélyítette el, fenyegető jövőképet festve a még harcban álló antanthatalmak számára.

Annak az elképzelésnek az életképtelenségét, hogy közép-európai kisállamok és középhatalmak szoros katonai és gazdasági szövetsége egyszerre vessen gátat a németek kelet felé terjeszkedésének, és tartsa blokádnál Oroszországot, a harmincas évek gazdasági válsága és a náci Németország térnyerése, majd a Szovjetunió megjelenése a térségben, cáfolta. Csakhogy ezt senki nem láthatta előre!

Elmondható ugyan, hogy a trianoni békeszerződés is annak a nemzetépítésnek a következménye, amely a XIX. század első felében indult meg a térségben, s amelynek úttörője éppen a magyar nemzet volt, de az is megállapítható, hogy nagyhatalmi támogatás nélkül e nemzeti emancipációs mozgalmak önmagukban nem vezettek volna a Monarchia szét-hullásához.

A Trianon-legendák közé sorolható, hogy a párizsi békekonferencia a kommunista államkísérlet miatti büntetésként mérte Magyarországra a békediktátumot. A trianoni határok – igaz, még csak a szakértői bizottságokban, de – már március közepére, a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása előtt készen álltak. Ugyanakkor az is igaz, hogy a májustól Párizsban tartózkodó osztrákok számukra kedvező minimális módosításokat (például a Burgenland vagy a Graz környéki népszavazás) ki tudtak csikarni.

---

⁵ *Ablonczy Balázs*: Trianon-legendák. Jaffa Kiadó, Budapest, 2010. 153–158. l. nyomán.

A kulcsprobléma valóban az volt, hogy Magyarországnak csaknem egy évig, egészen 1920 januárjáig nem volt képviselője a párizsi békekonferencián.

Az is a Trianon-legendák közé sorolható, hogy Törökország mintájára visszautasíthattuk volna a békeszerződést, és ellenállhattunk volna. Teleki Pál így írt Lóczy Lajosnak: „*És talán mégis alá fog kelleni a kormánynak ezt írni, mert éhen vész Pest, és az oláhok a Tiszáig bejönnek újra. Én ugyan ezen áldozatokat is meghoznám, de a legtöbbet nem.*”⁶

Az is ténykérdés, bár mi nem mindig így érezzük, hogy a magyar kérdés jó, ha ötöd- vagy hatodrangú probléma volt a békekonferencián. Nyilvánvalóan megelőzte Németország kérdése, a Nemzetek Szövetsége létrehozása, az orosz és az oszmán kérdés, sőt a mandátumok (gyarmatok) problémája is.

Az elcsatolt területek, mint nemzettestünk részei

Az elcsatolt területekből Csehszlovákia kapta a **Felvidék**nek nevezett Észak-Magyarországot (korábban Felső-Magyarország vagy Felföld), valamint Kárpátalját. A Felvidék szó jelentése az idők során változott. A XIX. század előtt ritkábban volt használatos, a Magyar Királyság szláv (szlovák, ruszin) lakosságú északi területeire, az ún. tótsági vidékekre vonatkozott. A XIX. századtól kiterjesztették a fogalmat az északi hegyvidéki területre is, melyet korábban Felső-Magyarország vagy Felföld kifejezéssel illettek. (Ez a mai Nyugat-Szlovákia területéből a Pozsony–Nyitra vonaltól északra elterjedő területeket foglalta magába, kelet felé viszont Salgótarján és Miskolc környéke, a mai Kárpátalja hegyvidéki része, sőt a ma részben Romániához tartozó Máramaros területét is.) A dualizmus korában az inkább politikai értelemben használt Felvidék kifejezés a 16 szlovákok lakta vármegyére, valamint néhány idesorolt mai észak/északkelet-magyarországi (Borsod, Szabolcs), kárpátaljai és máramarosi megyékre volt használatos, Trianon óta kezdték a Csehszlovákiához került területek egészére használni, beleértve a kárpátaljaiakat is. A szocializmus időszakában lényegében tiltott volt a szó használata. A mai jelentés csak Szlovákia területére korlátozódik.

Kárpátalja (a mai Ukrajnában Kárpátontúli terület) 12 800 km²-nyi területének története elválaszthatatlan a Kárpát-medencétől, és a nagyrész ruszinok (kárpát-ukránok) által lakott térség sok tekintetben eltér Ukrajna többi vidékétől. Az ezer esztendeig Magyarországhoz tartozó terület Trianont követően Csehszlovákiához került, majd a csehszlovák állam megszűntét követően 1939. március 15-én visszafoglalták a magyar csapatok. A második világháború után a Szovjetunió bekebelezte ezt a területet is, később, a szovjet állam 1991-es szétesését követően Ukrajna része lett. (Közmondásba illő annak a munkácsi derék magyarnak a példája, aki a XX. század folyamán úgy válthatott ötször állampolgárságot, hogy ki sem mozdult otthonról.)

Erdélyről (Transsilvania) is – a Felvidékhez hasonlóan – a történelmi koroktól függően többféle értelemben beszélhetünk. A történelmi Erdély kifejezés a Királyhágón túli területeket

---

⁶ Teleki Pál levele Lóczy Lajosnak. In: Magyar Állami Földtani Intézet, Tudománytörténeti Gyűjtemény. Levelezés. [Párizs], [1920.] március 24. Idézi: *Ablonczy Balázs*, i. m. 157. l.

(Belső-Erdélyt) jelenti, amely az egykori Magyar Királyságon belül bizonyos különállással rendelkezett. A török hódoltság idején önálló fejedelemség volt, mely a Magyar Királyság egyéb területeit (például Partiumot) is birtokolta. Közigazgatási szempontból a török kiűzésétől egészen 1848-ig külön állt a magyarországi területektől abban az értelemben, hogy kormányzó irányította, és önálló országgyűléssel is rendelkezett. A kiegyezést követően lett ismét a Magyar Királyság szerves része. Az 1918. december 1-jén tartott gyulafehérvári román nagygyűlés mondta ki Erdély egyesülését Romániával, melyen természetesen magyarok nem voltak jelen, és nem is kérdezték őket. Lényegében ezt szentesítette a trianoni béke. Az 1940-es második bécsi döntést követően négyévnyi időtartamra Erdély északi és keleti részét (utóbbi az akkor 90%-ban magyarok lakta Székelyföld) Magyarország visszakapta. Ezt a döntést az 1947. évi párizsi békeszerződés hivatalosan is megsemmisítette. A mai Erdély elnevezés Románia egész nyugati részét (16 megyét) jelenti, melybe a történelmi Erdélyen (Belső-Erdély) kívül a Partium és a Bánság Romániához tartozó nagyobb keleti része is beleértendő, melyeket együttesen Külső-Erdélynek is nevezünk.

A **Bánság** (Bánát) a Duna, a Tisza, a Maros, a Temes és a Déli-Kárpátok által határolt közel 28 ezer km² nagyságú terület, melynek nagyobbik része, mintegy kétharmada Romániához került (Kelet-Bánság), a kisebbik pedig a jugoszláviai Vajdaság része lett.

Bácska történelmi tájegység a Duna-Tisza köze déli részén, melynek nagy része (mintegy 85%-a) Jugoszláviához került. A török hódoltság koráig a Magyar Királyság része volt, ekkor azonban megkezdődött az innen elmenekülő magyar lakosság helyébe délszlávok (szerbek, bunyevácok, sokácok) betelepítése, akik a XVIII. század elején jelentős többségbe kerültek. A Habsburgok XVIII. századi betelepítési politikája következtében a magyarok és németek a század végére már a lakosság mintegy felét tették ki. A trianoni döntés a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolta a térség túlnyomó részét, mely területet a második világháború idején Magyarország visszaszerezte. Az 1947-es párizsi béke ezt a terület-visszaszerzésünket is megsemmisítette. Szomorú nevezetessége ennek a vidéknek az ún. újvidéki hideg napok, melyek 1942 elején a magyar hatóságok megtorló cselekményei voltak a partizánakciók letörésére, néhány ezer szerb áldozattal; majd az 1944/45-ös véres, több tízezer magyar áldozatot követelő megtorlások Tito partizánjai részéről.

Baranya vármegyét 1918-ban elfoglalták a szerbek, mely így egy időre a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság uralma alá került. A trianoni békeszerződés azonban csak délkeleti, kisebbik részét hagyta meg a későbbi Jugoszláviának (**Baranyai Háromszög**). 1921 augusztusában kísérlet történt a többi baranyai terület szerb anektálására is, létrehoztak egy kérésztől Baranya-bajai Szerb–Magyar Köztársaságot, melyben közreműködtek menekült kommunisták is. Pécs polgármestere ekkor Károlyi bukott hadügyminisztere, Linder Béla volt. A szerbek baranyai kivonulását követően a Nemzeti Hadsereg foglalta vissza területet. 1941 és 1945 között időlegesen a Baranyai Háromszög is visszakerült Magyarországhoz, de elcsatolását az 1947. évi párizsi békeszerződés ismét jóváhagyta.

Muraköznek ma a Trianon előtti Magyarországhoz, napjainkban Horvátországhoz tartozó történelmi, politikai és néprajzi régiót hívjuk. Területe a Dráva, a Mura, valamint Ausztria és Magyarország 1920 előtti határa által közrefogott, zömében (kb. 90%) horvátok lakta térség (1910-ben közel 6000 fő, mintegy 6,3%-nyi magyar lakosa volt). Székhelye: Csáktornya.

Burgenland (magyarul szokás Őrvidéknek is nevezni) a saint-germaini békeszerződéssel Ausztriához csatolt nyugat-magyarországi térség, székhelye Kismarton. A békeszerződés eredetileg 4312 km²-nyi terület és 341 ezer lakos Ausztriához való kerüléséről intézkedett.

Prónay Pál és Héjjas Iván alakulatai (az ún. Rongyos Gárda) megakadályozták a terület osztrák megszállását, és Olaszország közvetítésével közvetlen magyar–osztrák tárgyaláson rendezték a kérdést. Az 1921. október 13-i velencei egyezmény intézkedett arról, hogy kisebb terület kerüljön Ausztriához. Sopron és környéke hovatartozásáról 1921 decemberében népszavazás döntött, melynek során a lakosság kétharmada Magyarország mellett voksolt. Ekkor kapta meg – az eredetileg Burgenland székhelyének szánt – Sopron a *civitas fidelissima*, azaz a leghűségesebb város kitüntető címet. Burgenland neve, amelyet 1922-ben nyert el, onnan származik, hogy az Ausztriához került négy magyar vármegye német neve mind burggal végződik. Az 1938-as Anschlusst követően önálló tartományi státusza megszűnt, melyet 1945-ben nyert vissza.

Ajánlások az emléknaphoz⁷

A nemzeti összetartozás emléknaphoz nem gyásznapi, még ha szomorú időponthoz is kapcsolódik! Éppen ezért a történelmi visszaemlékezésen túl legyen alkalom a Kárpát-medencei magyarság testvériskolai és diákközösségi kapcsolatainak elősegítésére, a magyarországi fiatalok külföldi magyarsággal kapcsolatos ismereteinek bővítésére, az ezzel kapcsolatos tapasztalatszerzésre.⁸

Maga az iskolai megemlékezés hozzájárulhat Trianon traumájának megértéséhez, esetleg feldolgozásához. Ez akkor lehet igazán eredményes, ha a tanulók aktív tevékenységére, így önkéntes munkára, adománygyűjtésekre, kiállításokra, projektmunkákra, témnapokra, sőt témahetekre stb. épül. Mindennek a lényege, célja annak a megértése, megértetése, hogy a magyar nemzet és a magyar állam határai nem esnek egybe.

A június 4-i emléknaphoz tartalmát a közoktatási intézmények nevelési-oktatási tevékenységébe beépülő, a nemzeti együvé tartozás szellemiségét tükröző, céltudatos iskolai tevékenységek során teljesíthetik ki. A gyakorlati megvalósítás az emléknaphoz lényegesen hosszabb távú – iskolai projekt, tematikus nap vagy hét – formájában tervezett cselekvési program, mely csak akkor érhet célra, ha egyrészt beépül az oktatás szellemiségébe; másrészt a testvériskolai kapcsolattartás révén hozzájárul a határon túli magyarságért végzett iskolai tevékenységekhez.

Az Apáczai Közalapítvány valós tartalmat kívánt adni a nemzeti összetartozásról szóló parlamenti döntésnek, ezért országos programot indított Határtalanul! címmel, a határon túli magyar és a magyarországi diákok közötti személyes kapcsolatok kialakításának előse-

---

⁷ E fejezet Az iskolai emléknaphoz rendjét érintő változás: a Nemzeti Összetartozás Napjának bevezetése a nevelési-oktatási intézményekben, Taní-tani.info, Alternatív online iskolai folyóirat, Független Pedagógiai Intézet anyag felhasználásával készült:

http://www.fupi.hu/article.php?heading_id=&article_id=996&title=Az%20iskolai%20eml%20napok%20rendje%20a%20Nemzeti%20összetartozás%20napjának%20bevezetése%20a%20nevelési-oktatási%20intézményekben (letöltés időpontja 2011. május 15.)

⁸ A Nemzeti Összetartozás Napjáról és a külföldi tanulmányi kirándulások kérdéséről bővebben lásd: Történelemtanítás, 2010. 4. sz. www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu (letöltés időpontja 2011. május 15.).

gítésére. 2010. május 27-én Budapesten került sor a program nyilvános sajtóbemutatójára. Az esemény házigazdái *Rúza Magdi* előadóművész és *Gergely István* kétszeres magyar olimpiai bajnok vízilabda válogatott kapus voltak. E program nyomán 177 középiskola közel hatezer magyarországi szakközépiskolai és szakképzésben részt vevő diákja látogathatott el a szomszédos országok magyarlakta területeire 2010 májusa és októbere között.

2010. július 6-án *Pokorni Zoltán*, az Országgyűlés oktatási bizottságának elnöke már kibontakozó kormányprogramról beszélt, amikor a nemzeti összetartozás napja szellemében határon túli területekre szervezett osztálykirándulások részletesebb elképzeléseit taglalta. Eszerint az első két-három évben pályázati úton megvalósuló kormányzati támogatással, majd 2013–14-től már normatív módon kerülne sor ezen osztálykirándulások megszervezésére. A program részesei az általános iskolák felső tagozatos diákjai és a középiskolások lennének. A határon túli tanulmányi kirándulások koncepciótervének elkészítésére *Hoffmann Rózsa* oktatási államtitkár *Csete Örsöt*, az Apáczai Közalapítvány elnökét kérte fel. A szomszédos országbeli területekre irányuló tanulmányutak:

- lehetnek egy tematikus, egyetlen témára felfűzött, főleg ismeretbővítő körutazások;
- rövidebb-hosszabb külhoni táborozások, ahol a magyarországiak találkoznak a helyi magyar iskolásokkal, és közös programokon, képzéseken, akár gyakorlatokon (például a szakképzésben) vesznek részt;
- lehetnek önkéntes munkák, melynek során a kiutazó fiatalok egy határon túli közösségben, illetve közösségnek dolgozhatnak.

Fontos lenne, hogy segítsünk abban, hogy a szórvány magyarok (például csángók) is megismerjék Magyarországot, elérve azt, hogy a testvériskolai kapcsolatok ne csak egyirányúak legyenek.

Az emléknapi és a tanulmányi kirándulások gondolaköréhez, megvalósításához kapcsolódik a 2010. októberi, a Magyarság Házának létrehozásáról szóló országgyűlési határozat is. A víziói szerint ez egy olyan módszertani központ lehetne, melyhez tanácsért, segítségért fordulhatnának egyének és közösségek, kiutazók, hazatérők vagy pusztán érdeklődők. A Magyarság Háza magába foglalná a külhoni magyarság történetének, neves szülötteinek, termékeinek, hagyományainak, múltjának és jelenének bemutatóhelyeit, korszerű, interaktív múzeumok formájában. Így diákcsoportok fogadására is alkalmas oktatási központként, de a kiutazásokat támogató módszertani centrumként is működhetne az új intézmény. Célszerű lenne, hogy legyenek utazó munkatársai is, akik az iskolákat felkeresve nyújtanának segítséget. Itt is az lenne a fontos, hogy a Magyarság Háza sem a fájdalmainkat bemutató, múlton búsongó intézmény legyen, hanem olyan vonzó hely, amely néprajzi, képzőművészeti kiállítások, irodalmi műsorok, ismeretterjesztő előadások segítségével járul hozzá a határon túli, sőt a szórvány magyarság személyes felfedezéséhez, mélyebb megismeréséhez.

***

Az iskolai emléknapiak számának bővítése indokoltá teszi a közoktatási intézmények szervezeti és működési szabályzatának módosítását az ünnepélyek, megemlékezések rendje, valamint a hagyományok ápolásával kapcsolatos feladatok vonatkozásában.

II. MEGEMLÉKEZÉS AZ ISKOLÁBAN

Műsorterv

A megemlékezés részleteit az egyéni elképzelések tehetik színessé. A melléklet segítségével tetszés szerint cserélhetők a művek. Az alábbiak csak arra szolgálnak, hogy egy lehetséges vázra, szerkezetre mutassanak mintát. A cél a nemzet múltjának tudatosítása, az összetartozás és a hazaszeretet erősítése. Egy-egy művet akár felvételtől is meg lehet hallgattatni, de például egy hosszabb mű esetén több diák megosztva is mondhatja a szöveget, vagy részleteket is ki lehet emelni a művekből.

MŰSOR HÁROM RÉSZLETBEN

I. rész: A világháború borzalmainak és következményeinek felidézése

Népdal:

Elindultam szép hazámból

Elindultam szép hazámból,
Híres kis Magyarországból.
Visszanéztem félutamból,
Szememből a könny kicsordult.

Narrátor: Az Osztrák–Magyar Monarchia I. világháború során bevonult 8 millió katonájából hányan esetek el és mennyi volt a magyar királyi honvédség vesztesége, erről nem állnak rendelkezésre hitelt érdemlő adatok. Magyarország területéhez és lakosságához képest bizonyítottan nagyobb véráldozatot hozott, mint a Monarchia Lajtán túli tartományai. Az elesettek száma mellett a világháborút követő forradalmak, a Monarchia összeomlása, az állandóan cserélődő kormányok a nemzeti érdekérvényesítésre olyan erős csapást mértek,

hogy a háborút követő békeszerződés kialakításában az önállóvá váló Magyarország csak elszenvető alany lehetett. Ezért is szokás békediktátumról és nem szerződésről beszélni.

Vers:

Gyóni Géza: Csak egy éjszakára (részlet)

Csak egy éjszakára küldjétek el őket:
A pártoskodókat, a vitézkedőket.
Csak egy éjszakára:
Akik fent hirdetik, hogy: mi nem felejtünk:
Mikor a halálgép muzsikál felettünk,
Mikor láthatatlan magja kél a ködnek,
S gyilkos ólom-fecskék szanaszét röpködnek.

Csak egy éjszakára küldjétek el őket:
Gerendatöréskor szálka-keresőket.
Csak egy éjszakára:
Mikor siketítőn bőgni kezd a gránát,
S úgy nyög a véres föld, mintha gyomrát vágnák,
Robbanó golyónak mikor fénye támad,
S véres vize kicsap a vén Visztulának.

Csak egy éjszakára küldjétek el őket.
Az uzsoragarast fogukhoz verőket.
Csak egy éjszakára:
Mikor gránát-vulkán izzó közepén
Úgy forog a férfi, mint falevél:
S mire földre omlik, ó iszonyú omlás, -
Szép piros vitézből csak fekete csontváz.

Csak egy éjszakára küldjétek el őket:
A hitetleneket s az üzérkedőket.
Csak egy éjszakára:
Mikor a pokolnak égő torka tárul,
S vér csurog a földön, vér csurog a fáról,
Mikor a rongy sátor nyöszörög a szélben,
S haló honvéd sóhajt: fiam...feleségem...

Csak egy éjszakára küldjétek el őket:
Hosszú csahos nyelvvel hazaszeretőket.
Csak egy éjszakára:
Vakító csillagnak mikor támad fénye,
Lássák meg arcuk a San-folyó tükrébe,
Mikor magyar vért gőzölve hömpölyget,
Hogy sírva sikoltsák: Istenem, ne többet.

1914

II. rész: Trianon traumája

Népdal folytatása:

Bú ebédem, bú vacsorám,
Boldogtalan minden órám.
Nézem a csillagos eget,
Sírok alatta eleget.

Narrátor: A felidézett politikai helyzetben került sor 1920. június 4-én az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések rendszerének részeként, a háborúban vesztes Magyarország és a háborúban győztes antant szövetség hatalmai közti békediktátum aláírására a Versailles-i Trianon-palotában. Ez a dokumentum máig meghatározza az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően Magyarország és a környező államok új határait. Az így született utódállamok: Nagy-Románia, Csehszlovákia, Szerb–Horvát–Szlovén Királyság s ezek kormányai mindent elkövettek, hogy Magyarországot gazdaságilag, katonailag tönkretégyék. Bár minden követelésük nem teljesült a határok megvonásánál, Magyarország számára ezek a határok így is katonailag védhetetlenek voltak. Sok esetben egységes tömbben élő magyar lakosságú területeket is elcsatoltak. A Magyar Királyság elveszítette területének több mint kétharmadát, területe 92 963 km²-re csökkent. Lakosságának több mint a fele került új állam területére, az 1910-ben még 18 264 533 fős ország lakossága 7 615 117 főre esett vissza. Mintegy 3,2 millió magyar rekedt kívül az új magyar állam határain, kb. másfél millió a határ menti területeken összefüggő tömbben, akik azokban az országokban másodrangú állampolgárok lettek. Minden harmadik magyar nyelvű állampolgár idegen állam területére került. Magyarországot számos megalázó feltétellel igyekeztek hosszú távra ellehetleníteni. A trianoni békediktátum tartósította Közép-Európa népeinek ellentétét. A Kárpát-medence természet adta gazdasági, geopolitikai egységét szétszabdalta a Versailles-i döntés. A korábbi Magyar Királyság termőföldjének 61,4%-a, a faállományának 88%-a, a vasúthálózat 62,2%-a, a kiépített utak 64,5%-a, a nyersvas 83,1%-a, az ipartelemek 55,7%-a, a hitel- és bankintézetek 67%-a került a szomszédos országok birtokába.

Vers:

(Lásd a következő oldalakon.)

Juhász Gyula: Trianon

Nem kell beszélni róla sohasem,
De mindig, mindig gondoljunk reá.

Mert nem lehet feledni, nem, soha,
Amíg magyar lesz és emlékezet,
Jog és igazság, becsület, remény,
Hogy volt nekünk egy országunk e földön,
Melyet magyar erő szerzett vitézül,
S magyar szív és ész tartott meg bizony.
Egy ezer évnek vére, könnye és
Verejtékes munkája adta meg
Szent jussunkat e drága hagyatékhoz.

És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt a kedves Pozsony,
Hol királyokat koronáztak egykor,
S a legnagyobb magyar hirdette hévvel,
Nem volt, de lesz még egyszer Magyarország!
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt legszebb koszorúja
Európának, a Kárpátok éke,
És mienk volt a legszebb kék szalag,
Az Adriának gyöngyös pártadísze!
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt Nagybánya, ahol
Ferenczy festett, mestereknek álma
Narfényes műveken föltündökölt,
S egész világra árasztott derút.
És nem lehet feledni, nem soha,
Hogy Váradon egy Ady énekelt,
És holnapot hirdettek magyarok.
És nem lehet feledni, nem, soha
A bölcsöket és sírokat nekünk,
Magyar bölcsöket, magyar sírokat,
Dicsőség és gyász örök fészkeit.
Mert ki feledné, hogy Verecke útján
Jött e hazába a honfoglaló nép,
És ki feledné, hogy erdélyi síkon
Tűnt a dicsőség nem múltó egébe
Az ifjú és szabad Petőfi Sándor!
Ő egymaga a diadalmas élet,
Út és igazság csillaga nekünk,
Ha őt fogod követni gyászban, árnyban,
Balsorsban és kétségben, ó, magyar,
A pokol kapuin is győzni fogsz,
S a földön föltalálod már a mennyet!

S tudnád feledni a szelíd Szalontát,
hol Arany Jánost ringatá a dajka?
Mernéd feledni a kincses Kolozsvárt,
Hol Corvin Mátyást ringatá a bölcső,
Bírnád feledni Kassa szent halottját?
S lehet feledni az aradi őskert
Tizenhárom magasztos álmodóját,
Kik mind, mind várnak egy föltámadásra?

Trianon gyászos napján, magyarok,
Testvéreim, ti szerencsétlen, átkos,
Rossz csillagok alatt virrasztva járók,
Ó, nézzetek egymás szemébe nyíltan
S őszintén, s a nagy, nagy sír fölött
Ma fogjatok kezet, s esküdjetek
Némán, csupán a szív veréseivel
S a jövő hitével egy nagy esküt,
Mely az örök életre kötelez,
A munkát és a küzdelem hirdeti,
És elvisz a boldog föltámadásra.

Nem kell beszélni róla sohasem?
De mindig, mindig gondoljunk reá!

1927

III. rész: Összetartozás, hazaszeretet

Népdal befejező strófája

Én Istenem, rendelj szállást,
Mert meguntam a bujdosást,
Idegen földön a lakást,
Éjjel-nappal a sok sírást.

Narrátor: A trianoni tragédiára emlékezve június 4-ét a magyar Országgyűlés 2010-ben a Nemzeti összetartozás napjává nyilvánította. Az Országgyűlés a törvény elfogadásával kinyilvánította: „a több állam fennhatósága alá vetett magyarság minden tagja és közössége része az egységes magyar nemzetnek, melynek államhatárok feletti összetartozása valóság, s egyúttal a magyarok személyes és közösségi önazonosságának meghatározó eleme”. Amíg a magyarság egészében megvan az összetartozás tudata, az egymásért érzett felelősség, az önző egyéni érdekek és anyagi javak hajszolása helyett a nemzet érdekeiért vállalt szolgálat, addig ez a nemzet erősödik. A történelem során minden nagy ellenfelet, amely legyőzött minket, túléltünk. Nem gondolható, hogy nacionalizmus vagy revizionizmus, ha egy nemzet nem akarja sárba tiporni vagy örökre elfelejteni saját történelmét, hanem kellő méltósággal visszaemlékszik, és ha szükséges, együtt gyászol, vagy példát merít és tanul múltjából: „rendezni végre közös dolgainkat, / ez a mi munkánk; és nem is kevés.” (József Attila: A Dunánál)

Vers:

Ady Endre: Föl-föl dobott kő

Föl-földobott kő, földedre hullva,
Kicsi országom, újra meg újra
Hazajön a fiad.

Messze tornyokat látogat sorba,
Szédül, elbusong s lehull a porba,
Amelyből vétetett.

Mindig elvágynak s nem menekülhet,
Magyar vágyakkal, melyek elülnek
S fölhorgadnak megint.

Tied vagyok én nagy haragomban,
Nagy hűtlenségben, szerelmes gondban
Szomoruan magyar.

Föl-fölhajtott kő, bús akaratlan,
Kicsi országom, példás alakban
Te orcádra ütök.

És, jaj, hiába mindenha szándék,
Százszor földobnál, én visszaszállnék,
Százszor is, végül is

1910

MELLÉKLET – további irodalmi ajánlások műsorrészenkénti bontásban

I. részhez (A világháború borzalmainak felidézése)

Gyóni Géza: Csak egy éjszakára

Csak egy éjszakára küldjétek el őket:
A pártoskodókat, a vitézkedőket.

Csak egy éjszakára:
Akik fent hirdetik, hogy: mi nem felejtünk:
Mikor a halálgép muzsikál felettünk,
Mikor láthatatlan magja kél a ködnek,
S gyilkos ólom-fecskék szanaszét röpködnek.

Csak egy éjszakára küldjétek el őket:
Gerendatöréskor szálka-keresőket.

Csak egy éjszakára:
Mikor siketítón bőgni kezd a gránát,
S úgy nyög a véres föld, mintha gyomrát vágnák,
Robbanó golyónak mikor fénye támad,
S véres vize kicsap a vén Visztulának.

Csak egy éjszakára küldjétek el őket.
Az uzsoragarast fogukhoz verőket.

Csak egy éjszakára:
Mikor gránát-vulkán izzó közepén
Úgy forog a férfi, mint falevél:
S mire földre omlik, ó iszonyú omlás, -
Szép piros vitézből csak fekete csontváz.

Csak egy éjszakára küldjétek el őket:
A hitetleneket s az üzérkedőket.

Csak egy éjszakára:
Mikor a pokolnak égő torka tárul,
S vér csurog a földön, vér csurog a fáról,
Mikor a rongy sátor nyöszörög a szélben,
S haló honvéd sóhajt: fiam...feleségem...

Csak egy éjszakára küldjétek el őket:
Hosszú csahos nyelvvel hazaszeretőket.

Csak egy éjszakára:
Vakító csillagnak mikor támad fénye,
Lássák meg arcuk a San-folyó tükrébe,
Mikor magyar vért gőzölve hömpölyget,

Hogy sírva sikoltsák: Istenem, ne többet.
Küldjétek el őket csak egy éjszakára,
Hogy emlékezzenek az anyjuk kínjára.

Csak egy éjszakára:

Hogy bújnának össze megrémülve, fázva:
Hogy fetrengene mind-mind, hogy meakulpázna:
Hogy tépné az ingét, hogy verné a mellét,
Hogy kiáltná bögve: Krisztusom, mi kell még!

Krisztusom, mi kell még! Véreim, mit adjak
Árjáért a vérnek, csak én megmaradjak!

Hogy esküdne mind-mind,
S hitetlen gögjében akit sosem ismert,
Hogy hívná a Krisztust, hogy hívná az Istent:
Magyar vérem ellen soha-soha többet!
- - Csak egy éjszakára küldjétek el őket.

Kosztolányi Dezső: Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok,
És nagyapám, a régi katona
hallgatja mosolyogva, boldogan,
sebforradástól lángol homloka
s én térde közt, hadarva szavalok,
hogy győznek mindenütt a magyarok.

Csak a szeme borul el néha kissé:
Jaj, meg ne tudja ez az árva gyermek,
hogy vannak messze, különös világok,
s aranyba nyílnak a versailles-i kertek,
jaj, meg ne tudja és ne lássa őket,
ne lássa fényük és ne hallja hangjuk,
a magyar szó a hét szilvafa alján
körötte most még mint tengermoraj zúg.

Óvjátok édesen az édes álmát,
mint álmát a szegény beteg gyerekeknek,
hogy meg ne tudja, élete nem élet,
és meghalt már, bár alig született meg.
Jaj, meg ne tudja, hogy hiába minden,
ha dalol és ha a távolba lát,
mert néma gyermek minden kismagyar,
s a Nagyvilág nem érti a szavát.

1910

Ady: Levél helyett Gogának (részlet – a teljes szöveget lásd a szemelvényeknél)

... Nem vagyok büszke arra, hogy magyar vagyok, de büszke vagyok, hogy ilyen tébolyító helyzetekben is megsegít a magam letagadhatatlan magyar magyarsága. Terhelten és átkozottan e levethetetlen magyarságtól azt üzenem Gogának Bukarestbe, hogy nekem jobb dolgom van. Egy nemzet, aki[!] súlyos shakespeare-i helyzetben legjobbjai valakijének megengedi; hogy embert lásson az emberben, s terhelt, teli magyarságával a legszigorúbb napokban is hisz a legfölségesebb internacio[na]lizmusban, nem lehetetlen jövő[jú] nemzet. Amelyik nemzet *ma* internacionalista fényűzéseket engedhet meg magának, nyert ügyű. Igazán nem jó magyar poétának lenni, de higgye el nekem domnul Goga, hogy lelkiismeretet nem cserélnék vele.

1915

Ady Endre: Üdvözet a győzőnek

(A verset lásd az irodalmi ajánlóban.)

II. részhez (Trianon traumája)

Wass Albert: Üzenet haza

Üzenem az otthoni hegyeknek:
a csillagok járása változó.
És törvényei vannak a szeleknek,
esőnek, hónak, fellegeknek
és nincsen ború, örökkévaló.
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.

Üzenem a földnek: csak teremjen,
ha sáska rágja is le a vetést.
Ha vakond túrja is a gyökeret.
A világ fölött öröködik a Rend
s nem vész magja a nemes gabonának,
de híre sem lesz egykor a csalánnak;
az idő lemarja a gyomokat.
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.

Üzenem az erdőnek: ne féljen,
ha csattog is a baltások hada.
Mert erősebb a baltánál a fa
s a vérző csonkból virradó tavaszra
új erdő sarjad győzedelmesen.
S még mindig lesznek fák, mikor a rozsdá
a gyilkos vasat rég felfalta már
s a sújtó kéz is szent jóvátétellel
hasznos anyaggá vált a föld alatt...
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.

Üzenem a háznak, mely fölnevelt:
ha egyenlővé teszik is a földdel,
nemzedékek őrváltásain
jönnek majd újra boldog építők
és kiássák a fundamentumot
s az erkölcs ősi, hófehér kövére
emelnek falat, tetőt, templomot.

Jön ezer új Kőmíves Kelemen,
ki nem hamuval és nem embervérrel
köti meg a békesség falát,
de szenteltvízzel és búzakenyérrel
és épít régi kőből új hazát.

Üzenem a háznak, mely fölnevelt:
a fundamentom Istentől való
és Istentől való az akarat,
mely újra építi a falakat.
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.

És üzenem a volt barátaimnak,
kik megtagadják ma a nevemet:
ha fordul egyet újra a kerék,
én akkor is a barátjok leszek
és nem lesz bosszú, gyűlölet, harag.
Kezet nyújtunk egymásnak és megyünk
és leszünk Egy Cél és Egy Akarat:
a víz szalad, de a kő marad,
a kő marad.

És üzenem mindenkinek,
testvérnek, rokonnak, idegennek,
gonosznak, jónak, hűségeseknek és alávalónak,
annak, akit a fájás űz és annak,
kinek kezéhez vércseppek tapadnak:
vigyázzatok és imádkozzatok!
Valahol fönt a magos ég alatt
mozdulnak már lassan a csillagok
a s víz szalad és csak a kő marad,
a kő marad.

Maradnak az igazak és a jók.
A tiszták és békességesek.
Erdők, hegyek, tanok és emberek.
Jól gondolja meg, ki mit cselekszik!

Likasszák már az égben fönt a rostát
s a csillagok tengelyét olajozzák
szorgalmas angyalok.
És léssen csillagfordulás megint
és miként hirdeti a Biblia:
megméretik az embernek fia
s ki mint vetett, azonképpen arat.
Mert elfut a víz és csak a kő marad,
de a kő marad.

1948

Sajó Sándor: Magyarnak lenni...

Magyarnak lenni: tudod, mit jelent?
Magasba vágyva, tengni egyre - lent;
Mosolygva, mint a méla Őszi táj,
Nem panaszkodni senkinek, mi fáj;
Borongni mindig, mint a nagy hegyek,
Mert egyre gyászlik bennünk valami:
Sokszázados bú, melyet nem lehet
Sem eltitkolni, sem bevallani.
Magányban élni, ahol kusza árnyak
Bús tündérékként föl-fölsírdogálnak,
S szálaiból a fájó képzeletnek
Fekete fényű fátylat szövögetnek,

És bűt és gyászt és sejtést egybeszóve
Ráterítik a titkos jövődre...
Rab módra húzni idegen igát,
Álmodva rólad: büszke, messzi cél,
S meg-megpihelve a múlt emlékinél,
Kergetni téged: csalfa délibáb!...
Csalódni mindig, soha célt nem érve,
S ha szívünkben már apadoz a hit:
Rátakargatni sorsunk száz sebére
Önámításunk koldusrongyait...
- Én népem! múltba vagy jövőbe nézz:
Magyarnak lenni oly bús, oly nehéz!...

Magyarnak lenni: tudod, mit jelent?
Küzdelmet, fájót, véges-végtelent.
Születni nagynak, bajban büszke hősnek,
De döntő harcra nem elég erősnek;
Úgy teremődni erre a világra,
Hogy mindig vessünk, de mindig hiába:
Hogy amikor már érik a vetés,
Akkor zúgjon rá irtó jégverés...
Fölajzott vággyal, szomjan keseregve
A szabadító Mózeset várni egyre:
Hogy porrá zúzza azt a szirtfalat,
Mely végzetünknek kövült átkaul,
Ránk néz merően, irgalmatlanul,
S utunkat állja zordan, hallgatag...
Bágyadtan túrni furcsa végzetünk',
Mely sírni kész tréfát űz velünk,
S mert sok bajunkat nincs kin megtorolni:
Egymást vádolni, egymást marcangolni!
- Majd, fojtott kedvünk hogyha megdagad,
Szilajnak lenni, mint a bércepaták,
Nagy bánatoknak hangos lagziján

Nagyot rikoltni: Hajrá! húzd, cigány -
Háborgó vérrel kesergőn vigadni,

Hogy minekünk, hajh! nem tud megvirradni,
Hogy annyi szent hév, annyi őserő,
Megsebzett sasként sírva nyögdelő,
Mért nem repülhet fönn a tiszta légben,
Munkás szabadság édes gyönyörében -
Hogy mért teremtett bennünket a végzet
Bús csonkaságnak, fájó töredéknek!...
Tombolva inni hegyeink borát,
Keserveinknek izzó mámorát,
S míg vérünkben a tettvágy tüze nyargal,
Fölbúgni tompa, lázadó haraggal -
S mikor már szívünk majdnem megszakad:
Nagy keservünkben,
Bús szégyenünkben
Falhoz vágni az üres poharat...
- Én népem! múltba vagy jövőbe nézz!...
Magyarnak lenni oly bús, oly nehéz!...

De túl minden bűn, minden szenvedésen,
Önértetünket nem feledve mégsem,
Nagy szívvel, melyben nem apad a hűség,
Magyarnak lenni: büszke gyönyörűség!
Magyarnak lenni: nagy s szent akarat,
Mely itt reszket a Kárpátok alatt:
Ha küszködőn, ha szenvedőn, ha sírva:
Viselni sorsunk, ahogy meg van írva;
Lelkünkbe szíva magyar földünk lelkét,
Vérünkbe oltva ősök honszerelmét,
Féltőn borulni minden magyar rögre,
S hozzátapadni örökön-örökre!...

1910

5. Reményik Sándor: Eredj, ha tudsz

*Egy szívnek, mely éppúgy fáj,
mint az enyém*

Eredj, ha tudsz...
Eredj, ha gondolod,
hogy valahol, bárhol a nagy világon
könnyebb lesz majd a sorsot hordanod.
Eredj...
szállj, mint a fecske délnek,
vagy északnak, mint a viharmadár,
Magasából a mérhetetlen égnek.
Kémleld a pontot,
Hol fészekrakó vágyaid kibontod.
Eredj, ha tudsz.

Eredj, ha hittelen
Hiszed: a hontalanság odakünn
Nem keserűbb, mint idebenn.
Eredj, ha azt hiszed,
Hogy odakünn a világban nem ácsol
A lelkedből, az érző, élő fából
Az emlékezés új keresztetek.

A lelked csillapuló viharának
Észrevétlen ezer új hangja támad,
Süvít, sikolt.
S az emlékezés keresztfáira
Téged feszít a honvágy és a bánat.
Eredj, ha nem hiszed.

Hajdanában Mikes sem hitte ezt,
Ki rab hazában élni nem tudott
De vállán égett az örök kereszt
S egy csillag Zágon felé mutatott.
Ha esténként a csillagok
fürödni a Márvány-tengerbe jártak
Meglátogatták az itthoni árnyak.
Szelíd emlékek: eszeveszett hordák
A szívét kitepték.
S hegyeken, tengereken túlra hordták...
Eredj, ha tudsz.

Ha majd úgy látod, minden elveszett
Inkább, semmint hordani itt a jármot,
Szórd a szélbe minden régi álmod,
Ha úgy látod, hogy minden elveszett
Menj őserdőkön, tengereken túlra
Ajánlani fel két munkás kezéd.
Menj hát, ha teheted.

Itthon maradok én!
Károgva és sötéten,
Mint téli varjú száraz jegenyén.
Még nem tudom,
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De itthon maradok!

Leszek őrlő szű az idegen fában,
Leszek az alj a felhajtott kupában,
Az idegen vérben leszek a méreg,
Miazma, láz lappangó rút féreg,
De itthon maradok.

Akarok lenni a halálharang,
Mely temet bár, halló fülekbe cseng
És lázít: visszavenni a mienk!
Akarok lenni a gyújtózsínór,
A kanóc vége, lángalobbant vér,
Mely titkon kúszik tíz – száz évig
Hamuban, éjben.

Míg a keservek lőporához ér.
És akkor...!

Még nem tudom:
Jut – e nekem egy nyugalmas sarok,
De addig, varjú a száraz jegenyén:
Én itthon maradok!

1918

Csíksomlyói Mária-ének / Mária-siralom

Ó én édes jó Istenem,
oltalmazóm, segedelmem,
vándorlásban reménységem,
ínségemben lány kenyerem.

Vándorfecske sebes szárnyát,
vándorlegény vándorbotját,
vándor székely reménységét,
Jézus áldd meg Erdély földjét.

Vándorfecske hazatalál,
édesanyja fészkére száll.
Hazajöttünk, megáldott a
Csíksomlyói Szűz Mária.

Rákóczi – nóta (részlet)

Jaj, régi szép magyar nép!
Az ellenség téged miképp
Szaggat és tép!
Mire jutott állapotod,
Romlandó cserép.
Mint egy kedves eleven kép,
Voltál olyan szép,
Magyar nép!
De a Sasnak körme között
Fonnyadsz mint a ép.
Szegény magyar nép,
Mikor lesz már ép?
Megromlottál, mint cserép.
Jaj, hát szegény magyar nemzet
Jóra mikor lép?

Következő verseket lásd az irodalmi ajánlóban:

- Győry Dezső: Lármafa
- Csoóri Sándor: Csontok és szögek

III. rész: Összetartozás, hazaszeretet

Babits Mihály: Hazám!

A ház

Röpülj lelkem, keresd meg hazámat!
Áll a régi ház még, zöld zsaluja
mögött halkul anyám méladúja:
ősz hajú, de gyermekarcú bánat.
Röpülj, lelkem, keresed meg hazámat!
Itt a szoba, melyben megszülettem,
melyet szemem legelőször látott;
itt a kert, amelyben építettem
homokból az első palotákat.
Amit én emeltem, mind homok volt:
de nagyapám háza áll még
s éveimből, e fojtó romokból
hogyan révébe meneküljek, vár még.

A város

Kelj fel, lelkem, keresd meg hazámat!
Nem egy szűk ház, az egész kis város
mint egy árcipelagus vár nyájas
zöldje közt a tenger akácfának.
Szállj ki, lelkem, keresd meg hazámat!
Ott a szőlőhegy, a tömzsi présház,
mely előtt ülve ha szertenéztem,
dallá ringott bennem kétség és láz
s amit látta tejszín napsütésben,
mind hazán volt! Lenn az utca híven
nyúlt alattam, mint a futószőnyeg
és a dombsor hullámozott, mint szívem,
halkan hullva égig a mezőnek.

Az ország, mappa szerint

Röpülj, lelkem, keresd meg hazámat!
Enyhe dombsor, lankatag magyar föld!
S az a róna túl már a nagy-alföld
szemhatártól, ahol a nap támad.
Röpülj, lelkem, röpdül át hazámat!
Szemhatártól-szemhatárig, s újra,
merre emléked, a halk selyempók
vonja szálát, szállj a rónán túlra,
s át hol állnak a bolond sorompók:

és akármit ír a kard a rögre
lankád mellől el ne bérced:
ha hazád volt, az marad örökre;
senkisésem bíró, csak ahogy érzed!

Az igazi ország

Szállj ki, lelkem, keresd meg hazámat!
Oly hazáról álmodtam és hajdan,
Mely nem ismer se kardot, se vámot
s mint maga a lélek, oszthatatlan.
Álmod, lelkem, álmodjad hazámat,
mely nem szorul fegyverre, se vértre,
mert nem holt rög, hanem élő lélek.
Galamb álom! s rókák rágtak érte;
odu-féltő kapzsi szenvedélyek.
Az én álmom sohse legyen róka!
Az én tanyám' magassága védje!
Lelkem madár, tág egek lakója,
noha mindig visszajár fészkebe.

Európa

Röpülj, lelkem, röpdülj túl hazámat!
Hogy röpdültem egykor! Tornokok szálltak,
Montblanc süllyedt, narancsfák kínáltak,
láttam népet, mordat és vidámat:
így találtam nagyobbik hazámat.
Rómát fiús tisztelettel jártam,
mintha őseim várossa volna
és Avignon nevetett, mint Tolna,
vígán fürdött egyazon sugárban
és egy lélek font be néptől-népig
messze földrészt eleven hálóba:
egy lélek, egy ország végestül-végig
magát-tépő hazám: Európa.

A glóbus

Röpülj lelkem, tágítsd még hazámat!
Mily kicsiny a Föld! Mily csöpp melegség
fészke a zord Ūrben! Bús kerektség!
Szigete a tér Robinsonának!
Óh röpdülj át kis csillaghazámat
s mag e hibbant Robinsonok bambák
ölik egymást, szigetük felejtik
és sohasem ér szemük a partig:

te a végső szirt fölé suhanván
a villanyos messzeségbe kémlelj,
tán egy ismeretlen sugarat hoz,
amely úgy jön, dallal és reménnyel,
mint dús hajó vén Robinsonokhoz.

Epilógus

Mégis, lelkem szeressed hazámat!
Nem neked való az ür hidegje!
Itt glóbus, a meleg szigetke
s lélekvágya szent Európának.
Soha el nem hagyhatod hazámat;
útjaidat akármerre bolygod,
egy országot hordozol magaddal,
veled jön egy makacs íz, egy halk dal
viszed mint a kárhozott a poklot;
de halálig, mint ki bűn között él,
várja híven az Édes sugáros
türelme: úgy vár reád a város
és a kis ház, melyben megszülettél.

1924

Kosztolányi Dezső: Hazafiság

Ma szikratűz csak egy külön szívébe,
holnapra már nagy testvérérzelem,
mely a viharba is lobogva, égve
uralkodik büszke százezreken.

Ma szikra, holnap láng, majd egy tűzerdő,
mely bíborával az égig lobog,
hiába tiprod el, mindég növekvő,
s ha szunnyad is, nem oltják el korok.

A fáradott ük, haldokolva még
nagy honszerelme égő fáklyalángját
átadja s minden az utódra száll át.

Meggyújtja ő s a tűzár szerteárad,
átadja gyermekének, ez fiának,
asztán tovább, tovább...S a fáklya ég!

1906

Petőfi Sándor: Magyar vagyok

Magyar vagyok. Legszebb ország hazám
Az öt világrész nagy területén.
Egy kis világ maga. Nincs annyi szám,
Ahány a szépség gazdag kebelén.
Van rajta bérc, amely tekintetet vét
A Kaszpi-tenger habjain is túl,
És rónasága, mintha a föld végét
Keresné, olyan messze-messze nyúl.

Magyar vagyok. Természetem komoly,
Mint hegedűink első hangjai;
Ajkamra fel-felröppen a mosoly,
De nevetésem ritkán hallani.
Ha az öröm legjobban festi képem:
Magas kedvemben sírva fakadok;
De arcom víg a bánat idejében,
Mert nem akarom, hogy sajnáljatok.

Magyar vagyok. Büszkén tekintek át
A multnak tengerén, ahol szemem
Egekbe nyúló kősziklákat lát,
Nagy tetteidet, bajnok nemzetem.
Európa színpadán mi is játszottunk,
S mienk nem volt a legkisebb szerep;
Ugy rettegé a föld kirántott kardunk,
Mint a villámot éjjel a gyerek.

Magyar vagyok. Mi mostan a magyar?
Holt dicsőség halvány kísértete;
Föl-föltünik s lebúvik nagy hamar
– Ha vert az óra – odva mélyibe.
Hogy hallgatunk! a második szomszédig
Alig hogy küldjük életünk neszét.
S saját testvérink, kik reánk készítik
A gyász s gyalázat fekete mezét.

Magyar vagyok. S arcom szégyenben ég,
Szégyenlenem kell, hogy magyar vagyok!
Itt minálunk nem is hajnallik még,
Holott máshol már a nap úgy ragyog.
De semmi kincsért s hírért a világon
El nem hagynám én szülőföldemet,
Mert szeretem, hón szeretem, imádom
Gyalázatában is nemzetemet!

1847

Illyés Gyula: Ne feledd a tért...

Ne feledd a tért, ahol elestek ôk,
a földet se feledd,
bárhol hulltak el ôk, fajtánk hű férfiai, az a föld
szent ügy hős-helye lett.
Mert hol tiszta ügyért s így lám, temiattad –
érted is hulltak el ôk:
terül az bárhol, a föld,
rejtelmesen egy terület!
Úgy az övék, hogy már a tied.

Ne feledd hát a teret, hol bár a lebírt had
bár legutolsó hátvéde ledôlt!
Míg nem felede:

nem nyugszanak ôk. Nem holt, nem letiport sereget
emészt el ott – vagy akárhol – a sírhant.
Új hont érlel a föld.

1970

Veres Péter: Ha nem lehattél szálfá

Kapaszkodj meg ebbe a földbe erősen, magyarom,
Ha nem lehattél szálfá, legyél hát cserje,
vagy legyél csak gyom.

Nézd a tarackot,
nem árthat annak se aszály, se árvíz, se fagy, se tűz,
hiába perzselik azt fönt, s hiába vagdalják alant.
Tavasszal nem mozdul, azt hinnéd, kihalt,
pedig azalatt, ott lenne a mélyben ágakat ereszt,
acélhegyű gyökerével bejárja a sívó homokot, a
zörgő kavicsot;
a sovány agyagot éppúgy, mint a buja televényt,
szorgosan furkál, terjed, telepít,
s mire a tavasz virágzó füvei száraz avarrá válnak,
ő vígan zöldell újra, s buja sűrűségét felmutatja a nyárnak.

Vagy nézd a perjét,
hiába fordítja ki eke, hiába tépi szét a
kegyetlen borona,
ahová kerül, ott ragad, gyökerei mindjárt új szálakat eresztenek,
lekötnek, tanyát vernek,
s holnap a gazda szemébe nevetnek.

Ez a föld itt a tiéd, tartsd hát erősen, magyarom,
ha nem lehettél benne szálfá, legyél csak cserje, vagy
legyél csak gyom.

Nézd csak a tippant,
a szikes puszták apró bokrait.
Nyár végén kiégnek
s még torsaikat is porrá veri ezernyi birkaláb.
Tavasszal mégis kibújnak,
s kicsi magvaikkal telt zászlóikat vígan lengetik a sovány
pusztai szelek.

Vagy nézd a sziksalátát,
a lekaszált ájult füvei közül kiugrik hirtelen,
s ehetetlen kórójának örök lila virágával
fenn tarja az életet a halott mezők felett
Nézd a töviseket is:
a gyengén szúrót, a cigánymogyorót,
a gerlicetövist és az ördögszekeret.

Nézd a messze viruló bogáncsot s a ravaszul lapuló
királydinnyét.
Hiába írta ezeket csószók, kerülők serege,
hiába röpködnek bennük írott parancsok,
nem engednek, újra és ezerszer újra visszajönnek
– és szúrnak, mert egyebet nem tehetnek.

Szúrj hát te is, de ne engedd ezt a földet, magyarom,
ha nem lehetsz már benne szálfá, legyél hát cserje,
vagy legyél csak gyom.

S hogyha nem élhetsz magadnak,
virágod legyen mérges, mint a kutyatej,
ágaid legyenek tüskések, mint a vadrózsa,
legyenek görbék, mint a galagonya,
gyümölcsöd legyen fanyar, mint a vadkőkény,
vagy legyen keserű, mint a farkasalma, –
csak bőven termő bamba diófája ne legyél senkinek.

Ez a föld a tiéd, tartsd hát meg magadnak, magyarom,
ha nem lehetsz már benne szálfá, legyél hát cserje, vagy legyél csak gyom.

10. Áprily Lajos: Tavasz a házsongárdi temetőben

Apáczai Csere Jánosné, Aletta van der Maet emlékének

A tavasz jött a parttalan időben
s megállt a házsongárdi temetőben.

Én tört kövön és porladó keresztben
Aletta van der Maet nevét kerestem.

Tudtam, hogy itt ringatja rég az álom,
s tudtam, elmúlt nevét már nem találom.

De a vasárnap délutáni csendben
nagyon dalolt a név zenéje bennem.

S amíg dalolt, a századokba néztem
s a holt professzor szellemét idéztem,

akinek egyszer meleg lett a vére
Aletta van der Maet meleg nevére.

Ha jött a harcok lázadó sötétje,
fényel dalolt a név, hogy féltve védje.

S a dallamot karral kísérvé halkán,
napsugaras nyugat dalolt a dalban,

hol a sötétség tenger-árja ellen
ragyogó gátat épített a szellem.

Aletta van der Maet nevét susogta,
mikor a béke bús szemét lefogta.

S mikor a hálátlan világ temette,
Aletta búja jajgatott felette,

míg dörgő fenséggel búgott le rája
a kálvinista templom orgonája.

Aztán a dal visszhangját vesztve, félve
belenémult a hervadásba, télbe.

Gyámoltalan nő - szól a régi fáma -
urát keresve, sírba ment utána...

A fényben, fenn a házsongárdi csendben
tovább dalolt a név zenéje bennem.

S nagyon szeretném, hogyha volna könnyem,
egyetlen könny, hogy azt a dallamot
Aletta van der Maet-nak megköszönjem.

1926

József Attila: A Dunánál

1

A rakodópart alsó kövén ültem,
néztem, hogy úszik el a dinnyehéj.
Alig hallottam, sorsomba merültem,
hogy fecseg a felszín, hallgat a mély.
Mintha szivemből folyt volna tova,
zavaros, bölcs és nagy volt a Duna.
Mint az izmok, ha dolgozik az ember,
reszel, kalapál, vályogot vet, ás,
úgy pattant, úgy feszült, úgy ernyedett el
minden hullám és minden mozdulás.
S mint édesanyám, ringatott, mesélt
s mosta a város minden szennyését.
És elkezdett az eső cseperészni,
de mintha mindegy volna, el is állt.
És mégis, mint aki barlangból nézi
a hosszú esőt - néztem a határt:
egykedvű, örök eső módra hullt,
szintelenül, mi tarka volt, a mult.
A Duna csak folyt. És mint a termékeny,
másra gondoló anyának ölen
a kisgyermek, úgy játszadoztak szépen
és nevetgéltek a habok felém.
Az idő árján úgy remegtek ők,
mint sírköves, dülöngő temetők.

2

Én úgy vagyok, hogy már száz ezer éve
nézem, amit meglátok hirtelen.
Egy pillanat s kész az idő egésze,
mit száz ezer ős szemlélget velem.
Látom, mit ők nem láttak, mert kapáltak,
öltek, öleltek, tették, ami kell.
S ők látják azt, az anyagba leszálltak,
mit én nem látok, ha vallani kell.
Tudunk egymásról, mint öröm és bánat.
Enyém a mult és övék a jelen.
Verset írunk - ők fogják ceruzámat
s én érzem őket és emlékezem.

3

Anyám kún volt, az apám félig székely,
félig román, vagy tán egészen az.
Anyám szájából édes volt az étel,
apám szájából szép volt az igaz.
Mikor mozdulok, ők ölelik egymást.
Elszomorodom néha emiatt -
ez az elmulás. Ebből vagyok. "Meglásd,
ha majd nem leszünk!..." - megszólítanak.
Megszólítanak, mert ők én vagyok már;
gyenge létemre így vagyok eros,
ki emlékszem, hogy több vagyok a soknál,
mert az összejtig vagyok minden ős -
az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik:
apám- s anyámmá válok boldogon,
s apám, anyám maga is ketté oszlik
s én lelkes Eggyé így szaporodom!
A világ vagyok - minden, ami volt, van:
a sok nemzedék, mely egymásra tör.
A honfoglalók győznek velem holtan
s a meghódoltak kínja meggyötör.
Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa -
török, tatár, tót, román kavarg
e szívben, mely e multnak már adósa
szelíd jövővel - mai magyarok!
... Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a multat be kell vallani.
A Dunának, mely mult, jelen s jövő, jöendő,
egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.

1936

4. Ábrányi Emil: Hazádnak rendületlenül

- *Vörösmarty emlékére.* -

A sok nagy úr kiment Párisba, Bécsbe,
És életét ott künn dőzsölte át.
Legtöbbet kaptak a hazai földből,
Hát legjobban feledték a hazát.
Csak egy maradt halálig hű: a költő!
Mint a madár, mely énekelve ül
Szegényes fészken: itt maradt s dalolta -:
Magyar! Hazádnak rendületlenül!

Ha elszegődik más ország fiának,
Ha szent lantjával vándorútra kel,
Ha megvetéssel néz csekély fajára,
S kis nemzetét nagyobbal váltja fel:
Dúsgazdaggá lesz s Európa-szerte
Nevére hallgat a kíváncsi fül.
De itt maradt. És ezt dalolta híven,
Csak ezt: Hazádnak rendületlenül!

E földből itt, bár nagygyá te daloltad,
Kevés jutott osztály gyanánt neked.
Mégis te voltál mindnél gazdagabb úr:
Te adtál vissza roppant kincseket!
Mert nincs vagyon, nincs ércek milliója,
Olyan mesés, nagy gyémánt sem kerül,
Mely többet érne a te *Szózatodnál*,
Ennél: Hazádnak rendületlenül!

A bánatos mult, bús történetünknek
Sok szép emléke, fenkölt vígasza:
Ez volt a gazdagságod! Képzeletben
Tiéd volt, költő, az egész haza!
Nagy társaságod: Árpád, a vezérek,
A had, mely büszkén Pusztaszerre gyűl,
És kardjuk élén villámlik parancsod:
Magyar! Hazádnak rendületlenül!

A nyelv pompáját öltötted magadra
Mint egy király. Azzal takartad el
Vékony szerencséd. De föl-ért e köntös
A trónusok bíbor-kelméivel!
Végig himezted búbajos szavakkal,
S király-palástod legfőbb díszeül
Rátűzted ezt a fényes drága-gyöngyöt:
Magyar! Hazádnak rendületlenül!

Multunk fölött dicsón borongva szállasz,
És szárnyalás nincs több ilyen magas!
A legnagyobbak is tőled tanultak
Röpülni, tőled, ó királyi sas!
Még a világ legbüszkébb csalogányát
- Hasonlót földünk többé sose szül -
Petőfit is te oktattad ki ezzel:
Fiam! Hazádnak rendületlenül!

Mi, unokák is, édes fájdalommal,
Bús hévvel nézünk a magasba rád!
Tőled tanultuk, mester, hogy szeressük
Forrón e sokszor hálátlan hazát!
Hogy itt szenvedjünk s itt legyen a sírunk,
Ha testünk majd e föld porába dül!
Hogy végóránkig azt mondjuk, amit te:
Igen! Hazádnak rendületlenül!

Míg bennünk szív lesz, hogy szeretni tudjunk,
Míg érezzük, mi a valódi szép,
Míg büszkeségét gyáván eldobálva
Meg nem tagadja önmagát e nép...
Míg nem leszünk olyanná, mint a holt víz,
Mely északon örök fagypontra hül:
Nagy, szent hűséget esküszünk lobogva
Neked s hazádnak, rendületlenül!

1901

Dsida Jenő: Psalmus Hungaricus

(A verset lásd az irodalmi ajánlóban.)

Népdalok a befejező részhez

A csitári hegyek alatt

A csitári hegyek alatt régen leesett a hó.
Azt hallottam, kisangyalom, véled esett el a ló.
Kitörted a kezedet, mivel ölelsz engemet?
Így hát, kedves kisangyalom, nem lehetek a tied.

Amoda le van egy erdő, jaj de nagyon messze van,
Közepibe, közepibe két rozmaringbokor van.
Egyik hajlik a vállamra, másik a babáméra,
Így hát kedves kisangyalom, tied leszek valaha.

Amott látok az ég alatt egy madarat röpködni,
De szeretnék a rózsámnak egy levelet küldeni,
Röpködj madár, ha lehet, vidd el ezt a levelet,
Mond meg az én galambomnak, ne sirasson engemet!

Hazám, hazám, édes hazám

Hazám, hazám, édes hazám,
Bárcsak határid átlátnám!
Látom füstjít, de csak alig,
S az ég alatt sötétellik.

||: Édesanyám gyújts gyertyára
Hozzad megyek vacsorára :||

||: Forralj nekem édes tejet
Apríts bele lágy kenyeret :||

||: Hogy egyem egy víg vacsorát
Melyet édesanyám csinált :||

Akármerre fújjon a szél,
Engem mindig élesen ér,
Fú' mást is, de gyengébben ér,
S engem mindig élesen ér.

Katona vagyok én, ország őrizője

Katona vagyok én, ország őrizője,
Sír az édesanyám, hogy elvisznek tőle.
Sír az édesanyám, a rózsám meg gyászol,
Fekete gyászvirág búsul ablakába.

Megpendült harangom, pallérozott kardom,
Nem szabad énnékem az ágyban meghalnom.
Áldozom életemet az ország javára,
Forgatom fegyverem, vitézek módjára.

Erdély körül van kerítve

Erdély körül van kerítve
Mégis kimegyek belőle
Olyan szép lányt hagyok benne
Hogy holtig fáj a szívem érte

Megy a vonat Belényesbe
Ripeg-ropog a kereke
Az van az oldalára írva
Hogy nem szabadulok meg soha

Lányok, ti mocsádi lányok
Szedjétek százféle virágot
Tűzzétek a melletekre
Hogy százszor jussak eszetekbe.

Óravázlat

A nemzeti összetartozás napja a trianoni békediktátum évfordulóján

Felhasználható óravázlat* megemlékező történelem- vagy osztályfőnöki órákra

Az óra nevelési, ugyanakkor didaktikai célja: a tanulóknak mind értelmi, mind érzelmi téren egyaránt tudatosítani, hogy a Trianonra, mint a legújabb kori magyar történelem legnagyobb tragédiájára ne csak emlékezzünk, hanem:

„A nemzeti emlékezés a Kárpát-medence népei közös jövőjének elősegítése és az európai értékek érvényesülése azt a feladatot rója ránk, hogy segítsük Trianon döntéseinek megértését és feldolgozását, ugyanakkor lehetőséget ad arra is, hogy bizonyítsuk: a nyelvéből és kultúrájából erőt merítő magyarság a történelmi tragédia után képes a nemzeti megújulásra, az előtte álló történelmi feladatok megoldására.”

(Részlet a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvény indoklásából)

Módszertani ajánlás: a fenti célok elérését segíti, ha az órán a tanári előszó (magyarázat, elbeszélés, leírás stb.) mellett az írásos és képi források idézik fel a Trianon-traumát, s ezek tükrében a tanulók kérdezhetnek, véleményt alkothatnak, nagyobb empátiával közelíthetik meg a 91 évvel ezelőtti történeteket. Ezt segítik a források mellé rendelt feladatok, kérdések.

Az órán használt eszközök:

- feltétlenül szükséges falitérképek (a béketárgyalások előtti és utáni Európát, illetve a történelmi Magyarország feldarabolását bemutató térkép) állandó jelenléte;
- az óravázlatban jelölt írott és képi forrásokat projektor segítségével vagy sokszorosított példányokban a tanulók számára használhatóvá tenni (a forrásoknál használt *Pedagógiai háttéranyag* megnevezés ezt az összeállítást jelöli).

Az óravázlat bővebb terjedelme lehetőséget ad az ismeretanyag és a források közötti válogatásra illetve akár két óra megtartására.

ISMERETANYAG, TANÁRI KÖZLÉSEK	FORRÁSOK – FELADATOK/KÉRDÉSEK
<p>MOTIVÁCIÓ:</p> <p>Miért van szükség az aradi vértanúk, a kommunista diktatúra áldozatai, a holokauszt áldozatai emléknapja mellett a trianoni diktátum megkötésének évfordulóján is iskolai emléknapot tartani?</p> <p>Miért nevezzük Trianont a XX. századi magyar történelem legnagyobb tragédiájának? Mert Magyarország 282 000 km² területe (Horvátország nélkül) 93 000 km²-re csökkent, lakosságának létszáma pedig 18,2 milliőről 7,9 millióra. Több mint 3 millió magyar került idegen országba, teljesen kiszolgáltatottan. Így egyetlen vesztes országgal sem „bántak el” az első világháborút lezáró békeszerződésben.</p>	<p>Forrás:</p> <p>Részletek a 2010. évi XLV. törvényből <i>Preambulum; 1. §; 4. § (Pedagógiai háttéranyag: 5-6. o.)</i></p> <p>Részlet a 101/2010. (X. 21.) OGY határozatból <i>1. és 1. a pontok (Pedagógiai háttéranyag: 7. o.)</i></p>
<p>1. A TRIANONHOZ VEZETŐ ÚT</p> <p>a) A dualista állam népei</p> <p>A dualista Osztrák–Magyar Monarchia – benne Magyarország – soknemzetiségű állam volt, de egyik népcsoport sem alkotott abszolút többséget.</p> <p>A dualista államszervezetel szemben főleg a csehek – egyre erőteljesebben – egy föderatív államszervezet kialakítását szorgalmazták.</p> <p>Ugyanakkor a többi nemzetiség körében is jelentkeztek hasonló jellegű, vagy éppen elszakadást célzó törekvések. Ezek a századfordulótól érezhetően erősödtek. A magyar kormány ugyanakkor, jóllehet az 1868-as nemzetiségi törvényben minden állampolgárának egyenlő jogokat biztosított, sőt, egyházi, iskolai téren a kulturális autonómia számos elemét megadta, politikai nemzetként nem ismerte el a nemzetiségeit.</p>	<p>Forrás:</p> <p>Az Osztrák–Magyar Monarchia etnikai térképe 1910-ben</p> <p>A térképet ide kattintva érhetik el!</p> <p>Kérdés:</p> <p>Mely népek lakták a Monarchiát és milyen arányban?</p>

b) Változások az első világháború (1914–1918) idején

A háborúba Magyarország a dualista állam részeként, Németországgal szövetségben lépett be a központi hatalmak oldalán. A Monarchiát határoló államok ugyanakkor az antanthoz történő csatlakozás fejében a Monarchiával, illetve Magyarországgal szembeni területi követeléseiket és új államok létrehozásának szándékát hangoztatták egyre erőteljesebben. (Szerbia már 1914-ben egy délszláv állam tervét hangsúlyozta, Itáliának az 1915-ös londoni szerződésben az adriai-térséget ígérték, Románia az antant oldalán történő 1916-os belépéséért Erdélyt, a Partiumot, a Bánság, Bukovina egy részét s a Tiszántúl keleti részét követelte.) Különösen kitartóan lépett fel a cseh Edvard Beneš és Tomáš Masaryk egy csehszlovák állam létrehozásáért, mely főleg a magyar Felvidék teljes bekebelezését szorgalmazta.

Az antant-hatalmak azonban ígéreteik ellenére – csak néhány politikusuk kivételével – nem támogatták egyértelműen a követeléseket, mivel a Monarchiát az európai állami rendszer s a kelet-közép-európai térség kiegyensúlyozó hatalmának tartották.

Véleményük 1918 tavaszára változott meg. Ennek okai:

- a Monarchia uralkodójának, I. Károly császárnak békekötési kísérletei – főleg Németország ellenállása miatt – sikertelenek lettek;
- az 1918-as nyári német offenzívák összeomlottak;
- októbertől a nemzetiségek sorra létrehozták a nemzeti tanácsaikat, és kinyilvánították elszakadásukat;
- nem sikerültek I. Károly kísérletei a birodalom föderatív átalakítására.

c) 1918–1919: polgári forradalom és Tanácsköztársaság; a történelmi Magyarország összeomlása

Gróf Tisza István 1918. október 17-én a parlamentben kijelentette: „Ezt a háborút elvesztettük”.

A Monarchia november 3-án Padovában aláírta a fegyverszüneti szerződést.

Magyarországon október végén kitört a forradalom, s a gróf Károlyi Mihály vezette kormány november 13-án Belgrádban Franchet d'Espèrey tábornok előtt egy Magyarország számára rendkívül súlyos fegyverszüneti egyezményt kötött. Megindult a szerb, a román és a cseh csapatok benyomulása.

Forrás:

Térkép: Demarkációs vonalak Magyarországon 1918-ban

Vix-jegyzék

(Száray–Kaposi: *Történelem IV. 29.* – szöveg és térkép)

Az ellenség feltartóztatására a magyar kormány érdemi intézkedéseket nem tett, a frontról hazatérő katonákat nem szervezték meg a védelemre, a hadsereg lényegében szétesett. (Kivételt képezett néhány hősies helyi ellenállás a Felvidéken, illetve az erdélyi székely hadosztály részéről, de ezek hivatalos segítséget nem kaptak.)

Újabb súlyos követelést tartalmazott az 1919. március 20-ig Vix francia alezredes által átadott jegyzék, melyet újabb offenzívák követtek. Ennek hatására március 21-én a Károlyi-kormány lemondott, átadva a hatalmat a kommunisták és a szociáldemokraták szövetségével létrejött szovjet-bolsevik mintájú Tanácsköztársaságnak. A magyar proletárdiktatúra létrejötte meglepte a Párizsban január óta üléselő békekonferencia tagjait, s a környező országokat is. Félő volt a bolsevik rendszer továbbgyűrűzése, ezért a békekonferencia jóváhagyásával átfogó katonai támadás indult a magyar területek ellen a csehek, románok, szerbek s a Balkánon állomásozó francia haderő részéről.

A tanácskormány április toborzó akciója után egy kb. 200 ezer fős hadsereggel május 20-án támadást indított az északi fronton, s június közepéig a Garam völgyéig, illetve a Rozsnyó–Bártfa–Eperjes vonalig visszaverték a cseheket.

A sikeres északi hadjáratra válaszul június 13-án Clemenceau, a békekonferencia elnöke jegyzékében közölte Magyarország „végleges” határait román és cseh vonatkozásban. Egyben követelte az északi terület teljes kiürítését, cserébe ígéretet tett a Tiszántúl átadására. Kun Béla javaslatára a tanácskormány elfogadta a jegyzéket, jóllehet semmilyen garanciát nem kaptak a tiszántúli román elnökök kivonásáról.

A Felvidék kiürítése megtörtént, a hadsereg felbomlott, a román csapatok viszont maradtak, sőt egy sikertelen magyar támadás után július 30-án átkeltek a Tiszán, és a főváros felé nyomultak.

Augusztus 1-jén a tanácskormány lemondott, a proletárdiktatúra megbukott.

A Peidl fiúk vezette néhány napos szociáldemokrata kormány után Friedrich István vezetésével jobboldali kormány alakult. Az ország nagy része román megszállás alá került, a Dunántúl déli részén a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg rendezkedett be.

A román megszállás november közepéig tartott, majd Horthy és fegyveres erejének budapesti bevonulása után Huszár Károly vezetésével nemzeti koncentrációs kormány jött létre, melyet az antant is elismert, s így végre Magyarország meghívást kapott Párizsba, a békekonferenciára.

Feladat:

A térkép és a szöveg alapján kövessük időrendben Magyarország összeomlását!

- Mely területek kerültek a csehek, románok, szerbek kezébe?
- Miért volt különösen súlyos a Vix-jegyzék követelése?

2. A magyar békedelegáció tragikus erőfeszítései (1920. január)

A magyar delegációt gróf Apponyi Albert vezette, soraiban ott volt gróf Bethlen István és gróf Teleki Pál, aki nemzetközileg elismert földrajztudós is volt.

A delegációval nem folytattak érdemi tárgyalásokat, hiszen a szerződés szövege már hónapok óta készen állt, anélkül, hogy a magyar viszonyokat objektíven ismerő szakértők bevonásával konzultálhattak volna a győztesek.

A magyar küldöttség franciaországi kálváriáját és a diktátum elleni kilátástalan fellépését pontosan tükrözik Apponyi Albert visszaemlékezései és 1920. január 16-án elmondott beszéde.

Forrás:

Részletek Apponyi Albert visszaemlékezéséből
(*Pedagógiai háttéranyag: 40-41. o.*)

Részletek Apponyi Albert 1920. január 16-i beszédéből
(*Pedagógiai háttéranyag: 36-39. o.*)

Teleki Pál ún. vörös térképe
(*Száray–Kaposi: Történelem IV. 42.)*

Feladat:

Mely részek utalnak:

- a) a győztesek magyar delegációt megalázni szándékozó magatartására? (Hogyan ítélték meg e magatartás?)
- b) a győztesek felelőtlen, felkészületlen döntéseire?

Milyen érveket sorakoztatott fel Apponyi?

Hogyan reagáltak erre a konferencia egyes vezetői?

Volt-e érdemi válaszuk a magyar felvetésekre?

3. A diktátum és következményei

Az okmányt 1920. június 4-én, a Versailles melletti Nagy-Trianon palotában írta alá az akkori, Simonyi-Semadam Sándor vezette magyar kormány két jelentéktelen miniszter. Az olyan jelentősebb politikusok, mit például az akkor éppen a külügyminiszter szerepét betöltő Teleki Pál, nem vettek részt a ceremónián

(Mivel érdemi tárgyalások a békeszerződést illetően nem folytak, ezért nevezhetjük inkább diktátumnak.)

A kényszerű aláírásról ezt írta egyik levelében Teleki Pál:

„És talán mégis alá fog kelleni a kormánynak ezt írni, mert éhenvész Pest és az oláhok a Tiszáig bejönnek újra. Én ugyan ezer áldozatotok is meghoznám, de a legtöbb nem.”

(Levél Lóczy Lajoshoz – Párizs 1920. márc. 24.)

Forrás:

Részletek a békeszerződésből
(*Pedagógiai háttéranyag: 31-35. o. + térkép*)

A szerződés következményei:

Forrás:

Részlet Bryan Cartledge: Trianon egy angol szemével c. művéből Officina Kiadó, 2010. 91. – vastag betűs rész

A szomszédos országok részesedése a Trianon előtti magyar területekből.

(Pedagógiai háttéranyag: 10. o. - táblázat)

Feladat:

Mely területeket csatolták el Magyarországtól, ezek hová kerültek, és milyen arányban?

Trianon társadalmi, etnika következményei

Forrás:

Pedagógiai háttéranyag: 10. o. - táblázat

Gazdasági következmények

Forrás:

Száray–Kaposi: *Történelem IV.* 43.
(bekeretezett szöveg, térkép)

Feladat:

A fenti szövegrészlet és térkép alapján soroljuk fel ezeket a gazdasági következményeket, melyek szinte kilátástalan helyzetbe hozták a csonka országot!

A magyar haderő tönkretétele

Forrás:

Száray–Kaposi: *Történelem IV.* 43–44. *(szöveg, térkép)*

Feladat:

A szöveg és térkép alapján állapítsuk meg, mi volt a célja a győztes hatalmaknak?

4. A trianoni sokk hatása a kortárs magyarokra, a határokon kívül kerültekre

Forrás:

Fogadtatás:

- Pesti Napló tudósítása;
- Padányi Viktor visszaemlékezése;
- Karinthy Frigyes levele fiához;
- Életrajzok: Molnár B., Nagy András;
(*Pedagógiai háttéranyag: 43-46. o.*)

Trianon az irodalomban:

- Juhász Gyula: Trianon
(*Pedagógiai háttéranyag: 48-49. o.*)

Közélet:

- Tiltakozó revíziót követelő plakátok

III. SZEMELVÉNYEK

1. Előzmények

ROMSICS IGNÁC: TRIANON OKAI

A magánéleti tragédiát – legyen szó családi viszályról vagy egy balesetről – minden ember nehezen dolgozza fel. A nemzeti tragédiákkal ugyanígy vagyunk. Egyrészt nehéz megbarátkozni az új, a korábbinál előnytelenebb helyzettel, másrészt nem könnyű elkerülni a felelősségáthárító magyarázatok csapdáit. A magyar nemzet történetében az egyik legnagyobb ilyen trauma az 1920-as trianoni békeszerződés. Nem elsősorban azért, mert ennek értelmében Magyarország elveszítette területének és nemzeti vagyonának mintegy kétharmadát. Hanem azért, mert az elcsatolt területeken több mint hárommillió magyar is élt. Ráadásul ezek mintegy harmada közvetlenül az új határok túloldalán, vagyis az új Magyarország magyarjaitól karnyújtási távolságra. Ez még azok számára is nehezzé, sőt gyakran lehetetlenné tette a döntésbe való őszinte belenyugvást, akik egyébként elfogadták a multietnikus Magyarország nemzetiségeinek a jogát saját állam alapítására.

A nem várt és hatalmas sokk miatt évtizedekig burjánzottak a meseszerű és felelősségáthárító magyarázatok. Ezek egy része még ma is él. Az évtizedek során a magyar történetírás ugyanakkor egy olyan racionális magyarázó sémát is kidolgozott, amelynek nemcsak Budapesten, hanem a világ bármely pontján hitele van. A Habsburg Birodalom és ezen belül a történelmi Magyarország felbomlását eszerint több tényező összetalálkozása idézte elő. Elsőnek és alapvetőnek a birodalom, illetve Magyarország soknemzetiségű jellege és a nemzetiségi elitek elégedetlenkedése tekinthető.

Második fontos oknak a birodalom déli és keleti határai mentén létrejött új államok – Olaszország, Szerbia és Románia – irredenta politikáját tarthatjuk. Vagyis azt, hogy mindhárman törekedtek azoknak a monarchiai területeknek a megszerzésére, amelyeken saját nemzetük fiai – vagy azok is – éltek. Döntő súllyal estek latba a győztes nagyhatalmak érdekei, illetve stratégiai megfontolásai is. S végül nem hagyhatjuk említés nélkül a háborút követő hónapok kaotikus magyar viszonyait sem, amelyek sokáig lehetetlenné tették, hogy egy magyar békedelegáció kiutazzon Párizsba, a békekonferencia színhelyére.

A nemzetiségi kérdés

Az Osztrák–Magyar Monarchia területe az első világháború kitörése előtt 676 600 négyzetkilométert, lakosságának a száma pedig 51,3 millió főt tett ki. Ez a több mint félszáz milliós népesség vallási szempontból hét, nyelvi-etnikai szempontból pedig 12 nagy csoportra oszlott. A nyelvi-etnikai csoportok közül egyetlenegy sem alkotott abszolút többséget. Legtöbben, csaknem 12 millióan a németek voltak, de az ő arányuk sem tett ki többet 24 százaléknál. A magyarok lélek- és arányszámban (10 millió, azaz 20 százalék) egyaránt a németek után következtek. A csehek 13, a lengyelek 10, az ukránok 8, a románok 6,5, a horvátok 5, a szerbek

és a szlovákok 4-4, a szlovének 2,5, az olaszok 1,5 százalékos reprezentációt értek el. Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés értelmében a Habsburg Birodalom két államból állt: az Osztrák Császárságból és a Magyar Királyságból. Az osztrák területek Bukovinától elkezdve Galicián, Csehországon és az osztrák tartományokon át Dalmáciáig félhold alakban ölelték át a Magyar Királyságot, amely államjogilag két részre oszlott: a tulajdonképpeni (szűkebb értelemben vett) Magyarországra és Horvátországra. Az Osztrák Császárság lakosságának 35,6 százaléka volt német, a Magyar Királyság lakosságának pedig 48 százaléka magyar anyanyelvű.

A dualista rendszer legfőbb kárvallottjainak a csehek érezték magukat, akik föderalizálni szerették volna a birodalmat. A birodalom két legerősebb nemzetének, a németnek és a magyarnak a meghatározó köreit azonban riasztotta ez a perspektíva. E kettős opposíció következtében a „cseh kiegyezés” lekerült a napirendről. A dualista rendszer legelszántabb ellenfeleivé ennek következtében a csehek váltak. Az ifjabb cseh generációk körében a századfordulóra markánsan oroszbarát irányzatok alakultak ki. A nyíltan vagy titokban szeparatista irányzatok mellett a XX. század elején is tovább éltek a régi ausztrósláv típusú föderatív elképzelések. Ezek egyikét egy ekkor még ismeretlen fiatal tanár, Eduard Beneš fejtette ki 1908-ban. A nemzetiségi és a történeti elvet kombinálva Beneš hét-nyolc föderatív egységgel számolt. A cseh–morva területek eszerint Szlovákiával együtt alkottak volna egy tagállamot, s a délszlávok is egy, esetleg két politikai egység keretei közé kerültek volna.

Kiterjedt önkormányzati jogaik és bécsi befolyásuk következtében a lengyel elitcsoportok és a birodalmi vezetés kapcsolatai az egész dualista időszakban szívélyesen és harmonikusan alakultak. A nemzeti egység és függetlenség mindazonáltal a galíciai lengyelek körében is stratégiai cél maradt.

Az ukránok a birodalom legelmaradottabb népei, s talán éppen ezért a Habsburgok leglojálisabb alattvalói közé tartoztak. A klérus vezette régi, konzervatív politikai tömörülésekkel szemben az 1880-as és 1890-es években mindazonáltal körükben is teret nyertek azok az irányzatok, amelyek a status quo fenntartása helyett a galíciai és az oroszországi ukránok egyesítését tűzték ki célul, továbbá olyan oroszbarát áramlatok is, amelyek a cártól várták a segítséget.

A birodalom leglojálisabb délszlávjai az állami hagyomány nélküli szlovének voltak. Bár közvetlenül a háború előtt körükben is felütötte fejét a Habsburg-ellenesség, túlnyomó többségük olyan trialista megoldásban reménykedett, amelynek keretében a birodalom délszlávjai a németek és a magyarok mellé emelkedhettek volna.

A horvát–osztrák és a horvát–magyar viszony Horvátország nagyfokú autonómiája ellenére is folyamatosan feszült volt. Az 1868-as rendezést elfogadó és azt tiszteletben tartó „magyarón” pártok mellett a századforduló idejére kialakultak olyan mozgalmak, amelyek a magyar–horvát államjogi kötelékek felbontását és azt akarták elérni, hogy Dalmáciával és Fiumével egyesülve a Horvát–Szlavón Királyság kapjon Magyarországgal egyenlő státust. A horvát politikai elképzeléseken belüli harmadik nagy irányzatnak az illír gondolat újrafogalmazása tekinthető. A bolgárok kivételével ez valamennyi délszláv nép egyesítését tűzte célul – az Osztrák–Magyar Monarchia keretein kívül.

A Monarchia népei körében tovább élő és erősödő föderatív törekvések a századfordulótól a birodalmi vezetést és az osztrák állam német pártjait is fokozottan foglalkoztatták. Egyre nyilvánvalóbbá kezdett válni, hogy a dualista konstrukció hosszabb

távon, a modern nacionalizmusok korában nem alkalmas egy sokvallású és soknemzetiségű állam hatékony működtetésére. A legfelsőbb vezetésből mindenekelőtt a trónörökös, Ferenc Ferdinánd tervezte a birodalom mélyreható strukturális reformját. Műhelyének, a Belvedere-körnek a tagjai a Monarchia nemzeti elvű föderalizálására törekedtek.

Az Osztrák Császárságtól eltérően, amely a tartományi partikularizmusnak hagyományosan teret biztosított, a Magyar Királyság a XVI. századig egységes állam volt, s ehhez, miután 1867-ben helyreállt, a magyar elit továbbra is ragaszkodott. Ebből következett, hogy miközben az 1868-as nemzetiségi törvény fajra, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül az ország minden állampolgárát egyenlő jogokkal ruházta fel, sőt egyházi és iskolai téren a kulturális autonómia számos elemét is biztosította a nemzetiségek számára, aközben politikai nemzetként, azaz egyenjogú államalkotó partnerként nem ismerte el őket. A nemzetiségek által már 1848–49-ben is követelt területi autonómia biztosítását a magyar kormány mereven elutasította, s nemcsak a törvényhozás és kormányzat, hanem idővel a közigazgatás csaknem kizárólagos nyelvvévé is a magyart tette.

A privilegizált, tehát nemzetként elismert közösségek és a nemzetiségként kezelt népek közötti feszültségek kiéleződése mellett a XX. század elején a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság ellentétei is kiújultak. E mögött a magyar vezető rétegek kiegyezésparti és a dualista rendszer közös intézményeit bíráló csoportjainak érdekharc húzódott meg. Ez az érdekharc 1904-re a magyar parlamenti élet teljes megbénulásához, s olyan dinasztia- és birodalomellenes hangulat kialakulásához vezetett, amelyre az 1849 utáni neoabszolútizmus időszaka óta nem volt példa.

Az első világháborús hadicélok

Az első világháborút területekért vívták. A háború folyamán mindegyik hadviselő fél körvonalazta céljait. Szerbia, amelynek a Monarchiával kialakult konfliktusa a háborút végeredményben kirobbantotta, már 1914. szeptember 4-én informálta szövetségeseit arról, hogy győzelem esetén „Szerbiából egy olyan erős délszláv államot kíván létrehozni, amelynek lakosságát valamennyi szerb, valamennyi horvát és szlovén fogja alkotni”.

A Monarchia szomszédos államai közül messzemenő területi követelésekkel lépett fel Olaszország és Románia is. A Monarchia részben olaszok lakta déli tartományaira Róma feltétlen jogot formált. Az 1915. április 26-án Londonban megkötött titkos egyezményben, amelyben volt szövetségeseivel szembefordulva ígéretet tett az antant oldalán történő hadba lépésre, Olaszország elsősorban éppen az Adria térségére vonatkozó igényeire kapott garanciát új partnereitől. Ezek a területek a következők voltak: Dél-Tirol és Valona (Albánia), Isztria és a Kvarner-öböl szigetei, Trieszt és környéke, valamint Észak-Dalmácia a Plankafokig, azaz Spalatóig. A kisebb részben nyelvi-etnikai, nagyobb részben azonban stratégiai érvekkel alátámasztott területi igények közül a szövetségeseik egyedül Dél-Dalmácia átadását vetették el, mert a tengerpartnak ezt a részét Szerbiának szánták.

Hosszas tárgyalások után, 1916 augusztusában végül Románia is az antant oldalára állt. Hadba lépése fejében ígéretet kapott egész Erdélyre, Máramarosra, a Partiumra, a Tiszántúl keleti szegélyére nagyjából a Debrecen–Szeged vonalig, a Bánságra, valamint Bukovinára a Prut folyóig. Az antant győzelmében bízva és a fenti területek megszerzésében reménykedve 1916. augusztus 27-én a román hadsereg betört Erdélybe.

A Monarchia határai mentén elhelyezkedő irredenta nemzeti államok mellett természetesen a birodalom anyaállammal nem rendelkező nemzetiségei is körvonalazták jövőképüket. A lengyelek célja – függetlenül attól, hogy melyik birodalom alattvalóként harcoltak – nemzetük újraegyesítése és függetlenségük kivívása volt. A monarchiai, s így a központi hatalmak oldalára állt lengyel vezetők ezt osztrák–magyar, illetve német bábáskodással, az oroszországi, s így az orosz hadseregben küzdők pedig a cár jóindulatát elnyerve vélték elérhetőnek.

1917. május 29-i nyilatkozatukban a cseh vezetők „a Habsburg Monarchia szabad és egyenlő nemzeti államokból álló föderációvá alakulásának szükségességét” hangoztatták. Az egyik ilyen egység „a csehszlovák nemzet valamennyi ágának egyesítéséből” jött volna létre, ideértve természetesen a szlovákokat is. Más cseh politikusok azonban lényegében már a háború kezdete óta szeparatista álláspontot képviseltek. Karel Kramar és Václav Klobučák mellett, akik egy Pétervárról irányított nagy szláv konföderáció keretében képzelték el a csehszlovák állam létrehozását, ekkor már e csoporthoz tartozott Eduard Beneš és Tomáš G. Masaryk, a prágai egyetem professzora is, akik azonban külföldre távozásuk után inkább a nyugati antanthatalmak felé orientálódtak.

A bécsi birodalmi gyűlés délszláv képviselői a csehekhez hasonlóan nem a teljes függetlenség, hanem a föderalizálás, s a föderáción belül a délszláv egység megteremtésének a programját képviselték. 1917. május 30-i deklarációjukban ennek megfelelően „a Monarchia összes tartományában élő szlovének, horvátok és szerbek egyesítését” tűzték célul, s az általuk lakott területek autonómiáját a Monarchián belül. A délszláv, elsősorban dalmáciai horvát emigráció viszont a Monarchiából való kiszakadás és a Szerbiával való egyesülés platformján állt.

1917 májusában az ukrán képviselők is nyilatkoztatták, hogy a Monarchia ukránok lakta részeiből és az Orosz Birodalom ukrán többségű nyugati tartományaiból egy olyan föderatív egységet kívánnak létrehozni a Habsburgok birodalmán belül, mint amilyent a csehek és a délszlávok követelnek maguknak.

Eltérően a lengyel, a cseh és a délszláv mozgalmaktól, a magyarországi szlovák és a román szervezetek a háború utolsó szakaszáig alig mutattak aktivitást. Amennyiben mégis hallattak magukról, akkor általában hűségnyilatkozatokat tettek a Monarchia, illetve Magyarország mellett.

A Habsburg Birodalommal szembeni területi követeléseket, illetve a birodalom dezintegrálását az ellenséges nagyhatalmak közül mindenekelőtt Oroszország támogatta. Az orosz hadicélok a régi múltra visszatekintő és pánszláv indíttatású orosz expanziós terveket újították fel.

A nyugati antanthatalmak hadicéljai között viszont eleinte nem szerepelt új és független nemzetállamok kialakítása Kelet-Közép-Európában. Az Osztrák–Magyar Monarchiát fokozódó belső gyengesége ellenére sokan még mindig az európai államrendszer kiegyensúlyozó tényezőjének tartották, s ezért célszerűnek vélték fenntartását. A dunai birodalom nemzetállamokká alakításának programját kezdetben csak a dualista rendszer régi értelmiségi bírálói, Londonban Seton-Watson és Wickham Steed, Párizsban pedig Louis Leger és Ernest Denis képviselték. Az ő befolyásuk azonban korlátozott volt. Ezzel magyarázható, hogy a háború első két évében Nagy-Britannia és Franciaország nem támogatta sem a lengyel, sem a cseh szeparatizmust, és a nemzeti elvnek csak ott és csak

annyiban tett engedményt, ahol és amennyiben az a háborús erőviszonyok megváltoztatása szempontjából kézzelfogható előnyöket kínált.

Ez a nemzetállami törekvésekkel szembeni közömbösség 1916-tól fokozatosan mérséklődött, majd 1918-ban átadta helyét a nemzeti önrendelkezés elve melletti harcossá válásnak. Mi volt e változás oka? Az első fontos ösztönzést az 1915-től szellőztetett német Mitteleuropa-tervek keltette félelem, nevezetesen a Rajnától a Dnyeperig és a Fekete-tengerig terjedő német–osztrák–magyar ellenőrzés alatt álló „nagyter” körvonalazódása adta. Az emigráns délszláv, cseh és lengyel politikusok, valamint brit és francia támogatóik ezt a kontinentális német hegemonia kialakulásának bizonyítékaként kezelték. Ehhez járult a második orosz forradalom, illetve a breszt-litovszki békekötés 1918 márciusában. A nyugati szövetségesek ezzel a békével egyrészt elveszítették legfontosabb keleti partnerüket, másrészt a valóságban is körvonalazódtak a Dnyeperig terjedő informális német birodalom kontúrjai. Kedvezőtlenül hatott a IV. Károllyal folytatott különbéke-tárgyalások botrányos zátonyra futása is 1918 áprilisában. Károlyt ez megalázó és Berlinnel szemben az addigiaknál is kiszolgáltatottabb helyzetbe hozta. Ez tükröződött a Monarchia és Németország közötti szoros gazdasági, politikai és katonai együttműködést előíró spai egyezményben, amelyet 1918. május 15-én írtak alá. Ezen utóbbi két eseményt Londonban, Párizsban és Washingtonban egyaránt úgy értelmezték, hogy a Monarchia immár végérvényesen Németország járszalagjára került, és semmiképpen sem lesz képes betölteni a jövőben azt a kiegyensúlyozó szerepet, amelyre sokan még 1916–1917-ben is alkalmasnak vélték. 1918 tavaszától az antant hatalmak politikusai ezért többé már nem arról vitatkoztak, hogy megmarad-e a Monarchia vagy sem, hanem arról, hogy hol húzódjanak a birodalom helyén létrejövő új államok határai.

Az 1918–1919-es forradalmak és a történelmi Magyarország felbomlása

A háborús vereség következményeit és saját tehetetlenségét felmérve október 23-án a Wekerle-kormány lemondott. Másnap Piave mellett sikeres olasz offenzíva kezdődött, amelynek következtében néhány közös ezred fellázadt. A radikális ellenzék pártjai ebben a helyzetben döntöttek úgy, hogy létrehozzák a nemzet alternatív tanácskozó és irányító testületét, a Magyar Nemzeti Tanácsot. Ez 1918. október 23-ról 24-re virradó éjjel alakult meg Károlyi Mihály vezetésével. A testület 12 pontos kiáltványa követelte a háború azonnali befejezését, az ország függetlenségének megteremtését, mélyreható demokratikus reformok bevezetését, s a nemzetiségekkel való megbékélést az ország területi integritásának sérelme nélkül. Az október 31-én megalakult Károlyi-kormánynak ugyanez lett a programja.

A kormányzat első jelentős lépése egy katonai konvenció megkötése volt a balkáni francia haderő parancsnokával, Franchet d'Esperey tábornokkal november 13-án. A 18 pontos szerződés előírta, hogy a magyar kormány köteles kiűriteni a Szamos felső folyásától keletre, valamint a Maros vonalától délre eső erdélyi és bánági területeket, továbbá a Szeged–Baja–Pécs–Varasd vonaltól délre eső vidékeket. A Károlyi-kormány mindezt átmeneti megoldásként fogta fel, s bízott benne, hogy a végleges rendezést jelentő békeszerződés nemcsak az ország szuverenitását fogja szavatolni, hanem a határkérdésben is méltányosságra törekszik majd.

A szerződés aláírását követő napokban a szerb–francia, illetve a román haderő gyorsan birtokba vette a demarkációs vonaltól keletre és délre eső területeket, s ezzel egy időben az első cseh légiók is megjelentek Felső-Magyarország szlovákok lakta nyugati övezetében. A

nemzetiségi lakosság képviselőivel való esetleges megegyezés esélyeit, amelyet a kormány alapvető feladatának tartott, ez a körülmény jelentősen rontotta. Jászi Oszkár november 13–14-i aradi javaslatait Erdély kantonizálására a Román Nemzeti Tanács elutasította. December 1-jei gyulafehérvári gyűlésükön a románok kimondták egyesülésüket a királysággal. A következő nap a román hadsereg átlépte a Belgrádban kijelölt demarkációs vonalat, s megkezdte az 1916-os bukaresti szerződésben neki ígért területek bekebelezését. Karácsonyra elérték Kolozsvárt.

Biztatóbban indultak a szlovákokkal folytatott tárgyalások. Egyik vezetőjük, Milan Hodza november végi budapesti megbeszélései során olyan demarkációs vonalban állapodott meg Jászival és Bartha Albert hadügyminiszterrel, amely nagyjából-egészében megfelelt a szlovák–magyar nyelvi választóvonalnak. Más szlovák vezetők és különösen Prága számára azonban elfogadhatatlan volt egy ilyen megoldás. Hodzát ezért dezavuuálták, s párizsi kapcsolataikat felhasználva elérték, hogy december 23-i jegyzékükben az antanthatalmak egy ettől jóval délebbre húzódó, s lényegében a később megállapított politikai határral egyező demarkációs vonalat állapítsanak meg.

A szerbekkel, akik november 25-i újvidéki gyűlésükön egyszerűen deklarálták a megszállt dél-magyarországi megyék csatlakozását Szerbiához, tárgyalásokra sem került sor. Lojalitást Magyarország iránt csak a szétszórtan élő németek, s a legfejlettebb nemzetiségnek számító ruszinok egyik irányzata mutatott.

Erdély, a Felvidék és Délvidék de facto elvesztése a kormányt és a közvéleményt egyaránt mélyeséges megdöbbenéssel töltötte el. Az előrenyomuló, s részben már a demarkációs vonalakat is átlépő ellenség feltartóztatására átfogó intézkedés ugyanakkor nem történt. Károlyi és környezete úgy gondolták, hogy egy szervezett katonai ellenállás rontaná Magyarország esélyeit a békekonferencián. A részben spontán jellegű felvidéki ellenállás és az Erdélyben szerveződő székely különítmény, amely állandóan visszavonulva időnként harcba bocsátkozott a románokkal, ezért csak korlátozott támogatásban részesült. Így egyre nagyobb területek kerültek idegen uralom alá.

A cseh légiókkal és a román hadsereggel szembeni szervezett fellépésre Károlyi csak 1919 elején szánta el magát. Pacifista és a győztesek jóindulatára építő politikájának módosítására a Párizsban ülésező békekonferencia február 26-i döntése szolgáltatta az utolsó lökést, amelyet március 20-án kapott kézhez a szövetségeseket Budapesten képviselő Vix francia alezredestől. Ez azt tartalmazta, hogy a román csapatok a Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad–Arad vonalig nyomulhatnak előre, ettől nyugatra pedig egy olyan semleges zóna létesül, amelybe Debrecen, Békéscsaba, Hódmezővásárhely és Szeged is beleesett volna. A jegyzéket Károlyi 21-én visszautasította, s azt tervezte, hogy Szovjet-Oroszországra támaszkodva meghirdeti a nemzeti ellenállást, s a külpolitikai fordulat belpolitikai alátámasztása céljából – megmaradva államfőnek – szociáldemokrata politikusokból álló kormányt nevez ki. Számításába azonban hiba csúszott. A szociáldemokraták többsége ugyanis nem akart egyedül kormányt alakítani, s ezért 21-én délután Károlyi háta mögött megegyezett a Gyűjtőfogházban őrzött kommunista vezetőkkel a hatalom közös átvételéről. Március 22-én reggelre Budapest házain így már vörös zászlókat lobogtatott a szél, s öles plakátok adták hírül, hogy Magyarországon a „proletariátus” vette át a hatalmat.

A proletárdiktatúra magyarországi győzelme a környező államokat és a Párizsban ülésező békekonferenciát egyaránt meglepte, sőt kissé meg is rettentette. Attól tartottak, hogy

a forradalom nem áll meg magyar földön, hanem a bolsevisták feltevése és reményei szerint továbbterjed nyugatra, s ott is szovjetrendszerek jönnek létre. Ezért hozzájárultak a Tanácsköztársaság elleni katonai támadáshoz.

A hadseregszervezés elmulasztása miatt a Tanácsköztársaság alig 40 ezer fős hadsereget örökölt a polgári demokratikus rendszertől. A március 30-án megkezdett toborzás eredményeként április közepére ez a létszám mintegy 20 ezer fővel nőtt. A román hadsereg azonban még így is többszörös erőfölénnyel rendelkezett, s alig két hétig tartó harcokban május 1-jére az egész Tiszántúlt elfoglalta. A magyar erők gyengeségét és lekötöttségét kihasználva április 26-án átlépték a demarkációs vonalat a cseh alakulatok is, s néhány nap alatt megszállták Munkácsot, Sátoraljaújhelyt és a miskolci iparvidék jelentős részét. A francia és a szerb haderő ugyanezekben a napokban Makót és Hódmezővásárhelyt vette birtokba.

A fenyegető vég elkerülése érdekében a Forradalmi Kormányzótanács április 20-án fegyverbe szólította a budapesti és vidéki munkásságot, s országszerte toborzó gyűléseket szervezett. A Vörös Hadsereg létszáma így egy-két hét alatt megduplázódott, sőt május végére elérte a 200 000 főt. A jelentkezők zömét tiszántúli menekültek, viharsarki szegényparasztok, munkanélküliek, lelkes fiatalok és a külön zászlóaljokba szervezett budapesti munkások tették ki. Szép számmal jelentkeztek a hivatásos tisztek és altisztek, valamint a forradalom országos és helyi vezetői közül is. „Abban, hogy ősi földünket nem engedjük, találkozhatnak a kommunista a nacionalistával” – adott magyarázatot e kissé különös helyzetre egy vidéki újságíró.

Szórványos összeütközések után az újjászervezett Vörös Hadsereg május 20-án indította meg általános ellentámadását az északi fronton. A katonák lelkesedésének és a szakszerű irányításnak köszönhetően az északi hadjárat meglepő sikereket hozott. A támadó ékek alig három hét leforgása alatt nyugaton a Garam völgyéig, északon pedig a Besztercebánya–Rozsnyó–Bártfa vonalig hatoltak. Magyar támogatással 1919. június 16-án Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot.

A magyar katonai sikerekre a békekonferencia június 13-án azzal válaszolt, hogy román és csehszlovák viszonylatban közölte Magyarország végleges határait. Egyben követelte a visszafoglalt északi területek kiürítését, amelynek fejében ígéretet tett a Tiszántúl átadására. A forradalmi vezérkar több napon át vitatta az ultimátumra adandó választ. A többség, beleértve a kommunisták jó részét és a katonai vezetőket is, ellenezte a visszavonulást. Kun Béla azonban – a hátország egyre inkább ellenforradalmi hangulatára hivatkozva – a diktátum elfogadását ajánlotta, s végül az ő álláspontja diadalmaskodott.

A június végi visszavonulás után a Tanácsköztársaság kísérletet tett meggyengült bázisának megerősítésére. Kun és társai ezért döntöttek úgy, hogy megkísérlik a Tiszántúl felszabadítását. Az offenzíva azonban, amely július 20-án indult, néhány napon belül összeomlott. A Vörös Hadsereg visszavonult, s alakulatai kezdtek felbomlani. Az üldöző román csapatok július 30-án Szolnok térségében átkeltek a Tiszán, s ezzel megnyílt előttük az út a főváros felé.

A reménytelen helyzettel számot vetve a Forradalmi Kormányzótanács augusztus 1-jén lemondott, s átadta a hatalmat egy mérsékelt szociáldemokrata politikusokból alakult kormánynak. A Peidl-kormány azonban mindössze egy hétig maradt hivatalban. Lemondatása után a Friedrich István vezette jobboldali kormány vette át a kormányhatalmat, miközben az

ország nagy részét a román hadsereg ellenőrizte, a Dunántúl déli részén pedig a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg rendezkedett be. Ilyen körülmények között érkezett meg végre Párizsból a meghívólevél: Magyarország küldje el delegációját a munkáját lassan már befejező békekonferenciára.

A béke delegáció tevékenysége és a békeszerződés elfogadása

A magyar béke delegáció, amelyet gróf Apponyi Albert vezetett, 1920. január 6-án érkezett meg a francia fővárosba. A magyar békeszerződés tervezete, amelyről elvileg tárgyalni kellett volna, ekkor már több hónapja készen állt. A leendő magyar határokat a konferencia területi albizottságai állapították meg 1919 február–márciusában. A konferencia legfelsőbb szervei ezeket az előterjesztéseket 1919 május–júniusában kisebb viták után, de érdemi változtatás nélkül hagyták jóvá. Ez alól egyetlen kivétel volt: az osztrák–magyar határ. Erről csak 1919. július 10–11-én döntöttek. Az új határok a győztes nagyhatalmak méltányosabb elképzelései és a szövetséges, illetve szövetségesként elismert utódállamok túlzó követelései közötti kompromisszumok eredményeként alakultak ki. Ebből adódott, hogy az alapelveként meghirdetett nemzetiségi elvet számos esetben alárendelték a stratégiai, gazdasági és egyéb szempontoknak.

A magyar delegáció 1920. január 15-én kapta meg a békeszerződés tervezetét. Az ebben kijelölt új Magyarország területe 93 ezer négyzetkilométer volt, szemben az 1918 előtti 282 ezer négyzetkilométerrel (Horvátország nélkül), lakóinak száma pedig 7,6 millió, szemben a korábbi 18,2 millióval. A győztesek előírták, hogy Magyarország csak 35 ezer fős, önkéntesekből, azaz zsoldosokból álló hadsereget tarthat fenn. Az általános hadkötelezettséget megtiltották. A modern hadviselésben elengedhetetlen páncélos járműveket, tankokat, hadihajókat és harci repülőgépeket Magyarország sem nem gyárthatott, sem nem vásárolhatott. A dunai flottillát át kellett adni a szövetségeseknek. A további paragrafusok előírták, hogy 1921-től kezdődően Magyarország harminc esztendőn át jótétet köteles fizetni az általa okozott háborús károkért.

Ugyanezen a napon, tehát 1920. január 15-én a békekonferencia titkársága megkapta a magyar álláspontokat tartalmazó úgynevezett előzetes jegyzékeket. Összesen húsz dokumentumról volt szó, amelyekhez számos statisztikai, térkép- és egyéb melléklet társult. Ezek részletes adatokat tartalmaztak Magyarország földrajzi, gazdasági és kulturális viszonyairól, valamint lakosságának nyelvi megoszlásáról és iskolázottsági mutatóiról. A magyar jegyzékek általában véve a történelmi Magyarország egységének megőrzése mellett érveltek. Egyetlen egy esetben, Erdély hovatarozásának és belső berendezkedésének az ügyében azonban a kompromisszumos lehetőséget is felcsillantották. Az erdélyi kérdéstről címet viselő, VIII. számú jegyzék mondanivalójának lényege Erdély belső viszonyainak svájci mintára történő rendezése, és a terület hovatarozásának újragondolása, illetve az ottani lakosság véleményének a megkérdezése volt.

A békeszerződés tervezetének átvételét és az előzetes magyar jegyzékek átadását követően, 1920. január 16-án Apponyi Albert lehetőséget kapott arra, hogy az öt főhatalom – Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, az USA és Japán – képviselői előtt szóban is kifejtse a magyar álláspontot. Erre a francia külügyminisztérium épületében került sor. A mintegy másfél órás ülés keretében Apponyi franciául és angolul ismertette a magyar álláspontot, majd röviden olaszul is összefoglalta. Mondanivalójának a lényege ugyanaz volt,

mint az előzetes jegyzékeké: a történelmi Magyarország egységének a fenntartása. Ennek érdekében történelmi, gazdasági, földrajzi, kulturális, sőt nyelvi-etnikai érveket egyaránt felhozott. Ugyanakkor kijelentette azt is, hogy ezen érvek elutasítása, azaz a tervezetben szereplő határokhoz való ragaszkodás esetén Magyarország népszavazást kér. A beszéd elhangzása után Lloyd George emelkedett szólásra. A brit miniszterelnök aziránt érdeklődött, hogy a kijelölt határok életbelépése esetén hány magyar fog élni a szomszédos államokban. Különösképpen az érdekelte, hogy a leszakadó magyar etnikum hol található: a határ mentén, avagy az új országtól távol, nyelvszigeteket alkotva. Apponyi ekkor átült Lloyd George közelébe, és az asztalára terítette a Teleki-féle – azóta híressé vált – néprajzi térképet, amelyen a magyar népeiséget a vörös szín jelölte. A térkép a javasolt új határokat is mutatta, miután azokat előző este Teleki gondosan berajzolta. Így pontosan látható volt, hogy nemcsak távoli nyelvszigetek kerülnek majd idegen uralom alá, hanem igen jelentős számban határ menti magyarok is.

Az átvett tervezettel Apponyi és a küldöttek többsége január 18-án hazautazott Budapestre, 21-én tájékoztatták Horthyt és a kormányt, és egyben a válaszijegyzékek rendjét és tematikáját is meghatározták. A következő napokban a szakértők 18 új dokumentumot állítottak össze. Ezeket az új anyagokat alapvetően változatlanul az integritás eszméje hatotta át, ám érezhető hangsúlyeltolódással az etnikai elv, illetve a népszavazás felé. Az újabb magyar jegyzékeket 1920. február 12-én, illetve 18-án kapta meg a békekonferencia.

Apponyi január 16-i szereplése és a magyar jegyzékek nem maradtak hatástalanok. A békeszerződés tervezetével szemben tett januári és februári magyar ellenvetéseket a Békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa először 1920. február 25-én vitatta meg. Lloyd George brit és Francesco Nitti olasz miniszterelnök ez alkalommal egyaránt a magyar észrevételek alapos megfontolását ajánlotta. Millerand, az új francia miniszterelnök ezzel szemben a kérdés bármilyen újratárgyalását fölöslegesnek tartotta. Álláspontja az volt, hogy a magyar békeszerződéssel kapcsolatos minden addigi döntést változtatás nélkül érvényesnek kell tekinteni.

A Legfelsőbb Tanács március 3-i ülésén Lloyd George ismét visszatért a magyar határok ügyére. Pontos statisztikai adatokat citálva mutatott rá, hogy a békeszerződés csaknem hárommillió magyart, azaz „a teljes magyar népesség harmadát” tervezi idegen uralom alá helyezni, és ezt „nem lesz könnyű megvédeni”. Nem lesz béke Közép-Európában – jövendölte –, „ha utólag kiderül, hogy Magyarország igényei jogosak, és hogy egész magyar közösségeket úgy adtak át Csehszlovákiának és Erdélynek (sic!), mint egy-egy marhacsordát csak azért, mert a konferencia elutasította a magyar ügy megvitatását”.

A vitában Nitti ismét Lloyd George mellé állt. Philippe Berthelot külügyi államtitkár, aki Millerand távollétében Franciaországot képviselte, viszont makacsul ellenezte az angol-olasz javaslatot. A kompromisszum, amiben végül megállapodtak, a döntés elnapolása, illetve az egész ügy átadása lett a külügyminiszterek és nagykövetek tanácsának.

A külügyminiszterek és nagykövetek tanácsa március 8-án tűzte napirendre a magyar határok esetleges megváltoztatásának kérdését. A hosszú vita eredménye az eredeti döntések érvényben hagyása lett. Lord Curzon brit külügyminiszter javaslatára mindössze annyi engedményt tettek, hogy kimondták: ha a határmegállapító bizottságok „alapos helyszíni vizsgálat eredményeként úgy találnák, hogy bizonyos helyeken igazságtalanság történt, és módosításra van szükség, joguk legyen jelenteni véleményüket a Népszövetségnek”. Végül megállapodtak abban is, hogy a későbbi módosítás lehetőségét nem a békeszerződés szövegébe iktatják, hanem egy külön kísérlévében hozzák a magyarok tudomására.

A békeszerződés végleges szövegének átvétele után, 1920. május 19-én a békedelegáció lemondott. Tevékenységükre visszatekintve a delegátusok azt emelték ki, hogy a külföldi közvéleményt sikerült rádöbbeníteni: a békekonferencia Magyarországgal kapcsolatos döntései, a békeszerződés kikötései mélyen igazságtalanok, ezért „állandóak nem lehetnek, és csak újabb bonyodalmaknak és háborúknak válnak szülőforrásává”. Véleményük ennek ellenére az volt, hogy a békét meg kell kötni, mert Magyarország mögül hiányzik az olyan gazdasági, diplomáciai és katonai háttér, amelyre támaszkodva az aláírás esetleg megtagadható lenne. A fegyveres ellenállás, amelyet a vesztes államok közül Törökország folytatott, a magyar viszonyok közepette így csak újabb szenvedésekkel és áldozatokkal járna – a siker legkisebb reménye nélkül. A dokumentum aláírására éppen kilencven évvel ezelőtt, 1920. június 4-én került sor a versailles-i kastélykert Nagy-Trianon nevű palotájában.

Első közlés: *Népszabadság*, 2010. június 5.

ROMÁNIA SZERZŐDÉSE AZ ANTANTHATALMAKKAL 1916. AUGUSZTUS 17-ÉN

1. *cikkely.* Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország és Oroszország a Román Királyság területét a jelenlegi határai között minden tekintetben garantálja.
2. *cikkely.* Románia hadat üzen Ausztria–Magyarországnak és a jelen szerződés katonai egyezményében megállapított módon és feltételek szerint meg is indítja ellene a hadműveleteket. Románia a hadüzenettel egyidejűleg megszakítja minden gazdasági és kereskedelmi kapcsolatát az antanthatalmak ellenségeivel.
3. *cikkely.* Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország és Oroszország elismeri Románia jogát a 4. cikkelyben meghatározott, az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó területek bekebelezésére.

Az előző cikkelyben említett területek határai a következők szerint határozatnak meg:

Ez a határvonal kezdődik a Prutnál lévő jelenlegi határ ama pontjánál, amelyik Románia és Oroszország határát jelenti Novoselitza mellett, majd követi a Prut folyását Galícia határáig, addig, ahol a Prut és a Caremos folyó összeömlik. Innentől kezdve a vonal követi előbb Galícia és Bukovina, majd Galícia és Magyarország határát Slogig, az 1655-ös magaslatig. E magaslati ponttól a Tisza és a Visó vízválasztóján vonul és Trebusa községnél eléri a Tiszát, ahonnan a folyó jobb partján megy tovább addig a pontig, ahol a Visó a Tiszába ömlik. Ettől a ponttól kezdve mindenütt a Tisza folyását követi, egészen a Szamos beömlése után négy kilométerre lévő pontig, majd – Vásárosnaményt Romániának hagyva – déldélnyugat felé fordul egy Debrecentől hat kilométerre, keletre levő pontig húzódik. Irányát hozzávetőleg megtartva, folytatódik a határvonal a Körös, a Fehér- és a Sebes-Körös beömlése után három kilométerre lévő pontjáig, majd három kilométerrel nyugatabbra, Orosháza és Békéssámson községektől megy tovább, hogy egy kisebb ívet írva le, Algyő magasságában érje el a Tiszát. Ettől kezdve mindenütt a Tisza folyása mentén halad a vonal egészen a Dunába való ömléséig, s végül a Duna mentét követi Románia jelenlegi határáig.

4. *cikkely.* Egyrésztől Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Oroszország, másrésztől Románia kötelezik magukat, hogy sem különbékét, sem általános békét másként, mint együttesen és egy időben, nem kötnek. Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Oroszország ugyancsak kötelezik magukat arra is, hogy a szerződés 4. cikkelyében meghatározott osztrák–magyar terület a román korona birtokaként kebeleztetik be. [...]

6. *cikkely.* A szerződő hatalmak kötelezik magukat arra, hogy e megállapodást az általános béke megkötéséig titokban tartják. Ez a megállapodás öt példányban készült, Bukarestben,

1916. augusztus 17-én

G. Barclay, Nagy-Britannia / Saint-Aulaire, Franciaország / Fasciotti, Olaszország
S. Poklevski-Koziell, Oroszország / Jean J. C. Brătianu, a Román Királyság

ADY ENDRE: LEVÉL GOGA OCTAVIÁNHOZ

Magyar szól a románhoz, rét az erdőhöz, de patrióta a patriótához, ember az emberhez és poéta a poétához, tisztelt barátom, Goga Octavian. Vörös a Nap e téli nappalokon, s fekete-gyászosak a legemberebb, legégőbb, legbecsületesebb magyar szívek. Most eldobom én is a kobzomat, miként te tetted a te népedért, de nem sírok, hanem hangosan kiabálok jövőndöléseket, s mikor megunom, átkokat fú a szám. Ott leszel-e te is a görög hűségű, fényes, nagy áldomásnál, vagy elutazol előle abba a kis erdélyi faluba, ahol földet turo nagyapád vörösebb Napot is látott, mint a mostani? Vagy szívednek-lelkednek teljes nyugalomával indultál el vezértársaiddal, hogy gyilkos szövetséget kössetek a te néped és az én népem ellen? Lant és parittyá illik költőnek és királynak, szeretem, hisz én is azt csinálom, hogy élsz, dalolsz és harcolsz, de szabad-e nekem azt gondolnom, hogy költő állhat orvgyilkosok közé? Tették és tegyék ezt meg pápák, patriarkák, császárok és kiskirályok, Machiavellik és zsoldos kisgonoszok. Poéta gyilkolhat, ha szeret, de gyilkosokkal nem cimborál, s ha ki poéta s csillogó beteg buborékvárában nem él, még fajának szerelméért sem lesz egy másik nemzetfajtának társaságba szegődött ölöje.

Lehetetlen, hogy te, Goga Octavian, arra gondoltál volna: íme, a magyarság veszendő, leromlott, ütlegelt, és nem érez már: most ássunk alá vermet. Lehetetlen, hogy a te népből váltott s előreküldött szíved barbár, vad, fegyveres beduinok erkölcsé után igazodjék. Lehetetlen, hogy te sakál ravaszsgal, politikus ravaszok agyafúrtságával és véreért-béreért csattogó fogával még néped szerelméért is népet árulj.

Körülnéztél-e, meg-megrémültél-e olykor a Klotild-kávéház szeparéjában, hol világerők s nem szabályozható, eljövendő nemzet-katakлизмák elé kipuffesztett mellel s csak a holnapi holnap nyereségéig érő gondolkozással szavaltak spekuláló, némely kicsi emberek?

Nincs egy leheletnyi mentő magyarázata annak, hogy ti most ugyanazt csináljátok, amivel nagyapáitok már olyan kétségbeejtően pórul jártak. Ti, véres-keserű lázadók alig-föltá-páskodott utódjai, összeállotok, persze megint Bécs biztatásával, hogy a küszködő magyar radikalizmusnak, nemzetvédelemnek, demokráciának és szabadságharcnak gáncsot vessetek.

Kihagytátok a népet, a népeinket, s úri hidas-magas egyességekkel elkövetkezik, hogy „marad a városban csak pusztaság, és a kapu pusztaság miatt leromol”. Ti siettetek, s vagy gondoltatok, vagy társaid akaratával nem akartatok gondolni arra, hogy itt immár több mint egy évtized óta népetekért s egész Magyarország népéért forradalmi tusát kezdett egy tábor. Ez a kis tábor megnőtt, és a magyar történelmi nevek legszebbjeit zavarta, sőt büvölte bele a népszabadítás legnagyszerűbb akarásába.

És nem tudok, és ha lehet, nem is akarok, avval az undorral, kétségbeesett szitkozódással szólni azokról, akikkel ti alkuszatok, vagy talán meg is alkudtatok. Gyülelvész, utálatos had, vezető fáklyája egy agy, melynek az örületben rendszere van, egy borzalmas rendszer, amely körül az örület kóvályog. Egyezkedtek valakivel, aki most éli a német rablólovagvárak s a Németújváriak, Csák Máték életét, a régi, erdélyi urakét, kik úgy vadásztak a román és mindenféle jobbágyra, mint ma a rókára. Egyezkedtek valakivel, akinek idegrendszerbeli minősége és kora ezer év előtti, s összebonyolódván az elkerülhetetlen időkkal, valósággal komikus degenerálódást mutat. És a hada – van néhány szomorú és szomorkodó kivétel –: milyen éhes, milyen siserahad, milyen elszánt, csak a régi kalózhajókon volt ilyen vagy ehhez hasonló. A piszok, a sár még a vörös, hideg téli Nap alatt

is naponként bekeni, rájuk olvad, bemázolja őket, de ezeknek csak a falás minden moccanó révedésük.

Nem izgat (téged izgat-e?), hogy Bécstől kelet felé legalább húsz évre ostromállapotot terveznek, s ezért kell Szent István országában kevesebb szabadság, mint Koreában van. De azt tudom, hogy fájunk, hogy vérzünk, s ez alatt nemcsak a te magyarországi román testvéreid, de a romániaiak is a beleszakadásig nyögnek és lihegnek. Megéri-e egy távoli kiméra, hogy kiszolgáltassátok népeteket és a demokráciát a legalacsonyabb és legbrutálisabb úri uralomnak?

Beszélik, hogy a kitűnő Maniut, kit, sajnos, nem ismerek személyesen, a minap így köszöntötted:

– No, pajtás, hát eladjuk a paraszt gúnyját?

A paraszt, a magyar is, a román is, nem várta be a te társaidnak szép politikáját: elhal, mielőtt megszületne, vagy halálra pislantó, édes, éhes szemmel fölő és kivándorol. Mindehhez, ami csak rabság, emberhez nem méltó, éhséges, gyötrelmes és halálos, intézményesen segíti hozzá az a kormányzat, mellyel ti most (akármi okból) békültök. Jöjjenek, jöhet már ide akármi, ha csoda nem esik, ha ez az ellenforradalom nem csupán az igazi forradalomnak ördögi, de buta fűtője, jöhetnek segítségükre a magyar kalandor feudalizmusnak a feudalizmus étkétől a történelemben elesett, fölcseperedett, új román urak. Jöjjenek, segítsenek a mai Bécsnek, de önmagukért szolgáló pribékeknek népet ölteni, hiszen így lesz szabadság, jómód és kultúra, főképpen rengeteg katonaság egy kissé rettegő dinasztia számára.

Nem tudom, nem akarom elhinni, tisztelt barátom, Goga Octavian, hogy meg ne értsd az én riongó beszédemet, te, ki tudod, hogy szeretek minden népeket, s utálni csak az aljasságot tudom. Ezt is Ésaiás próféta mondja: „mindenestül megromol a föld, mindenestül megpusztul a föld, mindenestül meghanyatlik a föld”. Te biztosan úgy hajtod le patrióta fejed most, olyan búsan, mint én, Goga Octavian, s szeretnéd, ha a dolgokat nem kellene megoldani, mert ez nem poétának dolga.

Hidd el, hogy szeretlek, szeretem érzelmes, gyönyörű népedet, szeretem úgy, mint a magamét, s még valamit hadd írjak ide. Lancut, ezt a ragyogó, poétás, forró, nemes tribunt, élete vége felé tébolyította meg élete zátonya, szörnyű csalódása. Vigyázzatok: hátha most olyan valakivel köttök kötést, ki soha még nem rajongott, s akinek a pszichopátia törvénye szerint sem lehet már soha módja se csalódnia, se vezekelni s pláne megőrülni?

Világ, 1914. január 25.

ADY ENDRE: LEVÉL HELYETT GOGÁNAK

Goga Octavian nevezetű barátommal aligha szoríthatok már és még az életben kezét, holott nekem ez fáj. De, Istenem, annyi fájás között, amennyi az ilyen fajtájú, furcsa embert mostanában éri, ez alig számít... Megértem én Goga Oktaviánt, akit egy kicsit mindig a telített, kótyagos, román Kisfaludy Károlynak vélek. Megértem esetleg azt is, hogy nációja egy rettenetes nagy kérdést kapott, s erre a megfejtést az óromantikus Goga Oktáviának adják. Mindent megértek, s franciául magyarul beszélvén: meg is tudok bocsátani, ha valaki érdekes reá. De Goga barátom semmiképpen sem érdemes, s ezért nem lehetséges, hogy a kezét, tulajdon kezét, valaha is megint megszorítsam. Lehet, hogy a kezdő népeknek sok joguk van, de én is és Goga is kikérnök, ha valaki a románt kezdő népek mondaná.

Idegeim nekem is vannak. Victor Hugo rajtam is rontott, ráadásul Jókai, de garibáldiskodni ma már magyar kultúrember nem tud.

Én változó hangulattal, újra és újra változó hangulattal nézem ezt a nagy földi komédiát. De nekem fáj a szerb komitácsi szíve is, melybe a Skoda vagy a Weiss Manfréd golyója beletalált.

Főképp pedig fáj nekem annyi fájás mellett, hogy Goga Oktávián román Déroulede (nacionalista) akar lenni. És legfőképpen az fáj, hogy e nekem szimpatikus fajtán elhatalmasodtak a lehetetlenül piemontikus célú emberek.

Nem vagyok büszke arra, hogy magyar vagyok, de büszke vagyok, hogy ilyen tébolyító helyzetekben is megsegít a magam letagadhatatlan magyarsága. Terhelten és átkozottan e levethetetlen magyarságtól, azt üzenem Gogának Bukarestbe, hogy nekem jobb dolgom van. Egy nemzet, aki súlyos, shakespeare-i helyzetben legjobbjai valakijének megengedi, hogy embert lásson az emberben, s terhelt, teli magyarságával a legszigorúbb napokban is hisz a legfőbbesebb internacionalizmusban, nem lehetetlen jövőjű nemzet. Amelyik nemzet ma internacionalista fényűzéseket engedhet meg magának, nyert ügyű. Igazán nem jó dolog magyar poétának lenni, de higgye el nekem domnul Goga, hogy lelkiismeretet nem cserélnék vele.

Világ, 1915. jan. 24.

2. Békeszerződés

RÉSZLETEK A BÉKESZERZŐDÉSBŐL

1921. évi XXXIII. törvénycikk

az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről

1.§ Tekintettel a kényszerhelyzetre, mely Magyarországra nézve a világháború szerencsétlen kimenetele folytán előállott és amely annak idején a m. kir. kormánynak a békeszerződés aláírására vonatkozó elhatározásánál is döntő súllyal bírt: az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés a hozzátartozó térképpel és a békeszerződés egyes rendelkezéseinek függelékeivel, valamint a békeszerződés kiegészítésül ugyancsak 1920. évi június hó 1. napján kelt jegyzőkönyvvel és nyilatkozattal együtt a magyar állam törvényei közé iktattatik.

Magyarország határai (II. rész)

A törvény II. rész 27-35. cikke foglalkozik Magyarország új határaival. A szövegrész aprólékos, körültekintő megfogalmazása – mely a határvonalt pontos kijelölése miatt elengedhetetlen volt – megnehezíti annak órai alkalmazását. E helyett érdemes az iskolai térképekre hagyatkozni.

A kisebbségek védelme (III. rész, VI. cím)

54. *Cikk.* Magyarország kötelezi magát arra, hogy a jelen címben foglalt rendelkezéseket alap-törvényekül ismeri el; hogy semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellenmondásban vagy ellentétben, és hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos.

55. *Cikk.* Magyarország kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának születési, nemzetiségi, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül, az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja.

Magyarország minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármely hitet, vallást vagy hitvallást nyilvánosan vagy otthonában szabadon gyakoroljon, amennyiben ezeknek gyakorlata a közrenddel és a jó erkölcsökkel nem ellenkezik.

56. Cikk. Magyarország magyar állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alakiság nélkül mindazokat a személyeket, akiknek a jelen Szerződés életbelépésének idejében magyar területen van illetőségük (pertinenza) és nem állampolgárai más Államnak.

57. Cikk. A magyar területen való születés pusztán tényével jogérvényesen megszerzi a magyar állampolgárságot minden személy, akit születésénél fogva valamely más állampolgárság nem illeti meg.

58. Cikk. Minden magyar állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi. Vallási, hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen magyar állampolgárra sem lehet hátrányos.

Egyetlen magyar állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő vagy bármilyen természetű közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken.

A Magyar Kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nem magyar nyelvű magyar állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítésekben fognak részesülni.

Azok a magyar állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi magyar állampolgárok. Nevezetesen: joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használják, és vallásukat szabadon gyakorolják.

59. Cikk. Olyan városokban és kerületekben, ahol nem magyar nyelvű magyar állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a Magyar Kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy ily magyar állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a Magyar Kormányt abban, hogy a magyar nyelv oktatását az említett iskolákban is kötelezővé tegye.

Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban élnek oly magyar állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonyági célokra fordíthatnak.

60. Cikk. Magyarország hozzájárul ahhoz, hogy amennyiben a jelen cím előző cikkeinek rendelkezései oly személyeket érintenek, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének védelme alatt fognak állani. Ezek a rendelkezések a Nemzetek Szövetségének Tanácsa többségének hozzájárulása nélkül nem változtathatók meg. A Tanácsban képviselt Szövetséges és Társult Hatalmak kölcsönösen kötelezik magukat arra, hogy nem tagadják meg hozzájárulásukat az említett cikkeknek egyetlen oly módosításától sem, amelyet a Nemzetek Szövetsége Tanácsának többsége megfelelő formában elfogadott.

Magyarország hozzájárult ahhoz, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa minden egyes tagjának meg legyen az a joga, hogy a Tanács figyelmét e kötelezettségek valame-

lyikének bárminemű megsértésére vagy megsértésének veszélyére felhívja, és hogy a Tanács oly módon járhatson el és oly utasításokat adhasson, amelyek az adott esetben alkalmasaknak és hathatósaknak mutatkoznak.

Katonai rendelkezések (V. rész, I. cím – részletek az I. és II. fejezetből)

I. fejezet: Általános rendelkezések

102. Cikk. A jelen Szerződés életbelépését követő három hónapon belül Magyarország katonai erőit az alább megszabott mértékig le kell szerelni.

103. Cikk. Az általános hadkötelezettséget Magyarországon meg kell szüntetni. A magyar hadsereget a jövőben csak önkéntes belépés alapján lehet felállítani és kiegészíteni.

II. fejezet: A magyar hadsereg létszáma és tagozása

104. Cikk. A magyar hadsereg katonai erőinek összessége nem haladhatja meg a 35 000 főt, beleértve a tiszteket és a pótkeretek csapatait is.

A magyar hadsereg egyes alakulatait Magyarország az alábbi korlátozások mellett tetszése szerint határozhatja meg:

1. a felállított egységek létszámát csak a jelen címhez csatolt IV. Táblázatban megadott legnagyobb és legkisebb számokon belül szabad megállapítani:

2. a tisztek arányszáma, ideértve a törzsek és különleges szolgálatok személyzetét is, a ténylegesen szolgálók összlétszámának huszadrészét, az altiszteké pedig ennek tizenötöd részét ne haladja meg;

3. a géppuskák, ágyúk és tarackok száma ne haladja meg azt a mennyiséget, amelyet a jelen címhez csatolt V. Táblázat a ténylegesen szolgálók összlétszámában minden ezer főre megállapít.

A magyar hadsereget kizárólag a rendnek Magyarország területén való fenntartására és határrendőr-szolgálatra szabad alkalmazni.

105. Cikk. A Magyarország által felállítható törzsek és összes alakulatok legnagyobb létszámát a jelen címhez csatolt Táblázatok tüntetik fel. Ezeket a számokat nem kell pontosan betartani, de túllépni nem szabad.

Csapatvezetésre vagy a háború előkészítésére vonatkozó minden más szervezet tilos.

106. Cikk. Mozgósítást elrendelő vagy mozgósításra vonatkozó minden intézkedés tilos.

Az alakulatokhoz, igazgatási szervekhez és törzsekhez kiegészítő keretek semmi esetre sem tartozhatnak.

Állatok vagy egyéb katonai szállító eszközök igénybevételének előkészítését célzó mindennemű intézkedés tilos.

107. Cikk. A csendőrök, pénzügyőrök, erdőőrök, községi és városi rendőrök vagy egyéb hasonló közegek száma nem haladhatja meg azoknak számát, akik 1913-ban hasonló szolgálatot teljesítettek és akik most Magyarországnak a jelen Szerződésben megállapított határain belül szolgálnak. Mindazonáltal a Szövetséges és Társult Főhatalmak felemelhetik ezt a számot abban az esetben, ha azt a 137. Cikkben említett Ellenőrző Bizottság helyszíni szemle alapján elégtelennek ítélné.

Jóvátétel - Általános rendelkezések (VIII. rész I. cím - részlet)

161. Cikk. A Szövetséges és Társult Kormányok kijelentik és Magyarország elismeri, hogy Magyarország és szövetségesei, mint e veszteségek és károk okozói, felelősek mindazokért a veszteségekért és károkért, amelyeket a Szövetséges és Társult Kormányok, valamint polgárai az Ausztria–Magyarország és szövetségesei támadása folytán rájuk kényszerített háború következményeképpen elszenvedtek.

162. Cikk. A Szövetséges és Társult Kormányok elismerik, hogy Magyarország jövedelemforrásai, tekintettel e jövedelemforrásoknak a jelen Szerződés egyéb rendelkezéseiből folyó állandó jellegű csökkenésére, nem elegendők arra, hogy e veszteségek és károk teljes jóvátételét biztosítsák.

A Szövetséges és Társult Kormányok mégis megkövetelik és Magyarország kötelezi magát, hogy az alább megszabott módozatok szerint jóváteszi mindazokat a károkat, amelyeket a Szövetséges és Társult Hatalmak polgári lakosságában és javaiban szárazföldi, tengeri és légi támadása okozott az alatt az idő alatt, amíg a Szövetséges és Társult Hatalmak bármelyike háborút viselt Magyarországgal, valamint általában az idecsatolt I. Függelékben meghatározott károkat.

163. Cikk. Azoknak a károknak összegét, amelyeknek jóvátételére Magyarország köteles, szövetségszövetségi bizottság állapítja meg, amelynek „Jóvátételi Bizottság” lesz a neve, s amelynek szervezetét és hatáskörét a jelen Szerződés, nevezetesen az e címhez tartozó II–V. Függelék határozza meg. Ez a Bizottság, a jelen Szerződésből folyó eltérésektől eltekintve, azonos a Németországgal kötött Szerződés 233. Cikkében meghatározott bizottsággal; a Bizottság a jelen Szerződés alkalmazásából eredő különleges kérdések számára külön Osztályt alakít; ennek az Osztálynak csupán tanácsadó hatásköre lesz, kivéve azokat az eseteket, amelyekben a Jóvátételi Bizottság ruház reá megfelelő hatáskört.

A Jóvátételi Bizottság a követeléseket felülvizsgálja és méltányos módon alkalmat nyújt a Magyar Kormányoknak arra, hogy meghallgassák.

A Bizottság egyúttal fizetési tervezetet készít, amely megállapítja, hogy Magyarország 1921. évi május hó 1-től kezdődő harminc éven át, mely határidőkben és milyen módozatokkal tartozik a jóvátételi tartozásnak azt a részét törleszteni, amelyet reá ki fognak vetni, miután a Bizottság már megállapította volt azt, hogy Németország képes-e az ellene és szövetségesei ellen támasztott és a Bizottság által felülvizsgált követelések teljes összegének fennmaradó részét megfizetni. Abban az esetben pedig, ha Magyarország ez alatt az idő alatt tartozásának törlesztésével hátralékban maradna, minden kiegyenlített részösszeg fizetése a Bizottság tetszése szerint későbbi évekre elhalasztható vagy olyan módon kezelhető, aminőt a Szövetséges és Társult Kormányok a jelen Szerződés jelen részében megszabott lejárásnak megfelelően meg fognak állapítani.

164. Cikk. A Jóvátételi Bizottság 1921. évi május hó 1-től kezdve időnkint köteles megvizsgálni Magyarország jövedelmi forrásait és teljesítőképességét és miután méltányos módon alkalmat nyújtott Magyarország képviselőinek meghallgattatására, ez alapon a 163. Cikkhez képest belátása szerint a határidőket kitolhatja s a megállapított fizetési feltételeket megváltoztathatja; nem engedheti el azonban a tartozásnak semmilyen részét sem a Bizottságban képviselt Kormányoknak erre vonatkozó külön meghatalmazása nélkül.

165. Cikk. Magyarország 1920-ban és az 1921. év első négy hónapjában oly részletekben és olyan módon (aranyban, árukban, hajókban, értékpapírokban vagy más módon), amint azt a Jóvátételi Bizottság megállapítja, a fent említett követelésekre méltányos részfizetést teljesít,

amelynek nagyságát a Jóvátételi Bizottság állapítja meg; ezt az összeget elsősorban a megszálló hadseregnél, az 1918. évi november hó 3.-i fegyverszünet után felmerült s a 181. Cikkben tárgyalt költségeknek fizetésére kell fordítani; annyi élelmiszer és nyersanyag, amennyi a Szövetséges és Társult Főhatalmak Kormányainak megítélése szerint szükséges ahhoz, hogy Magyarország képes legyen jóvátételi kötelezettségének teljesítésére, szintén fizethető a nevezett Kormányok jóváhagyásával az említett összegből. A fennmaradó összeg Magyarország jóvátételi tartozásából levonandó. Magyarország azonfelül letétbe helyezni a II. Függelék 12. §-a c) pontjának intézkedése értelmében az ott említett kötelezőjegyeket.

166. Cikk. Magyarország beleegyezik abba is, hogy gazdasági erőforrásai közvetlenül felhasználtassanak jóvátételre, úgy, amint ezt a kereskedelmi hajózásra, a természetbeni újjáépítésre és a nyersanyagokra vonatkozólag a III., IV. és V. Függelék részletezik; természetesen azt az értéket, amelyet az átruházott javak és ezeknek a javaknak a Függelék szerint megvalósult felhasználása, az ott meghatározott megállapítás szerint képviselnek, Magyarország javára kell írni és azt az előző cikkeken megszabott tartozásból le kell vonni.

167. Cikk. A folytatólagos fizetéseket, ideértve az előző cikkeken tárgyaltakat is, amelyeket Magyarország a jóvátételi követelések kielégítésére teljesít, a Szövetséges és Társult Kormányok egymás közt a méltányosság és mindegyikük jogai alapján előre megállapított arány szerint osztják fel.

A felosztásnál a 173. Cikkben és a III., IV. és V. Függelékben megállapított jóváírások értéke oly módon számít, mint az ugyanabban az évben teljesített fizetéseké.

168. Cikk. A fentebb megállapított fizetéseken felül Magyarország a Jóvátételi Bizottság részéről megállapított eljárás szerint visszaszolgáltatja mindazt a készpénzt, valamint visszaszolgáltatja mindazokat az állatokat, különféle tárgyakat és értékpapírokat, amelyeket elvett, lefoglalt vagy zár alá vett, amennyiben az azonosság megállapítása akár Magyarországnak, akár szövetségeseinek területén, akár azokon a területeken, amelyek a jelen Szerződés teljes végrehajtásáig Magyarországnak vagy szövetségeseinek birtokában maradnak, lehetséges lesz.

169. Cikk. A Magyar Kormány kötelezi magát, hogy a 168. Cikkben megszabott visszaszolgáltatásokat és a 163., 164., 165. és 166. Cikkeken megszabott fizetéseket és szolgáltatásokat azonnal teljesíti.”

**RÉSZLET GRÓF APPONYI ALBERT 1920. JANUÁR 16-ÁN PÁRIZSBAN
ELMONDOTT BESZÉDÉBŐL**

„Érzem a felelősség roppant súlyát, amely reám nehezedik abban a pillanatban, amikor Magyarország részéről a békefeltételeket illetőleg az első szót kimondom. Nem tétovázom azonban és nyíltan kijelentem, hogy a békefeltételek, úgy, amint Önök szívesek voltak azokat nekünk átnyújtani, lényeges módosítás nélkül elfogadhatatlanok. Tisztán látom azokat a veszélyeket és bajokat, amelyek a béke aláírásának megtagadásából származhatnak. Mégis, ha Magyarország abba a helyzetbe állíttatnék, hogy választania kellene ennek a békének elfogadása vagy visszautasítása között, úgy tulajdonképpen arra a kérdésre adna választ: helyese-öngyilkosnak lennie, nehogy megöljék.

Szerencsére még nem tartunk ilyen messze. Önök felszólítottak bennünket, hogy tegyük meg észrevételeinket. Ezek közül bátrak voltunk már egynéhányat a békefeltételek átvétele előtt átnyújtani. Meg vagyunk győződve róla, hogy Önök a már átnyújtott és a jövőben átnyújtandó megjegyzéseinket a viszonyok nehézsége által követelt komolysággal és lelkiismeretességgel fogják áttanulmányozni. Reméljük tehát, hogy meg fogjuk győzni Önöket. Reméljük ezt annál is inkább, mert nem áll szándékunkban sem ma, sem későbben érzelmeinkkel kérkedni, vagy kizárólag azoknak az érdekeknek szempontjára helyezkedni, amelyeket feladatunk megvédelmezni. A legjobb akarattal iparkodunk keresni oly álláspontot, amely a kölcsönös megértést lehetővé teszi. És, Uraim, ezt az álláspontot már megtaláltuk. Ez a nemzetközi igazságosságnak, a népek szabadságának nagy eszméje, amelyet a Szövetséges Hatalmak oly fennen hirdettek, továbbá a béke közös nagy érdekei, az állandóság és Európa rekonstrukciója biztosítékainak keresése. Ezeknek az elveknek és érdekeknek szempontjából vizsgáljuk meg a nekünk felajánlott béke feltételeit.

Nem titkolhatjuk el, mindenekelőtt, megütközésünket a békefeltételek mérhetetlen szigorúsága felett. E megütközés könnyen megmagyarázható. A többi háborút viselt nemzettel, Németországgal, Ausztriával és Bulgáriával kötött béke feltételei mindenesetre szintén szigorúak. De közülük egyik sem tartalmazott a nemzet életére lényeges oly területi változtatásokat, mint azok, amelyeket velünk elfogadtatni akarnak. Arról van szó, hogy Magyarország elveszítse területének kétharmad és népességének majdnem kétharmad részét, és hogy a megmaradt Magyarországtól a gazdasági fejlődés majdnem összes feltételei megvonásának. Mert az ország e szerencsétlen középső része, elszakítva határaitól, meg lenne fosztva szén-, érc- és sóbányáinak legnagyobb részétől, épületfájától, olajától, földgázforrásaitól, munkaerejének jórésztől, alpesi legelőitől, amelyek marhaállományát táplálták; ez a szerencsétlen középső rész, mint mondtam, meg lenne fosztva a gazdasági fejlődés minden forrásától és eszközétől, ugyanakkor, amikor azt kívánják tőle, hogy többet termeljen. Ily nehéz és különös helyzet előtt állva, kérdezzük, hogy a fent említett elvek és érdekek mely szempontja váltotta ki ezt a különös szigorúságot Magyarországgal szemben?

Talán az ítékezés ténye lenne ez Magyarországgal szemben? Önök, Uraim, akiket a győzelem a bírói székhez juttatott, Önök kimondották egykori ellenségeiknek, a Központi Hatalmaknak bűnösségét és elhatározták, hogy a háború következményeit a felelősökre hárítják. Legyen így; de akkor, azt hiszem, hogy a fokozat megállapításánál a bűnösség fokával arányban kellene eljárni, és mivel Magyarországot sújtják a legszigorúbb és létét leginkább veszélyeztető feltételekkel, úgy azt lehetne hinni, hogy éppen ő az, aki az összes nemzetek közül a legbűnösebb. Uraim! Anélkül, hogy e kérdés részleteibe bocsátkoznék, hiszen ezt

benyújtandó okmányaink fogják megtenni, ki kell jelentenem, hogy ezt az ítéletet nem lehet kimondani oly nemzet fölött, amely abban a pillanatban, amidőn a háború kitört, nem bírt teljes függetlenséggel és legfeljebb csak befolyást gyakorolhatott az Osztrák–Magyar Monarchia ügyeire és amely nemzet ezt, mint a legutóbb nyilvánosságra hozott okmányok bizonyítják, fel is használta arra, hogy helytelenítse azokat a lépéseket, amelyeknek a háborút elő kellett idézniök.

Nem hiszem továbbá, hogy ítélettel állunk szemben, mert hiszen az ítélet oly eljárást tételez fel, amelyben a felek egyforma körülmények között hallgattatnak meg és egyformán tudják érveiket érvényre juttatni. Magyarországot azonban mindeddig nem hallgatták meg; lehetetlen tehát, hogy a békefeltételek ítélet jellegével bírjanak.

Vagy talán a nemzetközi igazságosság elvének oly alkalmazásáról van szó, amelynek célja a poliglott államalakulatok helyett, amelyek közé Magyarország is tartozik, olyan új alakulatokat létrehozni, amelyek igazságosabban oldják meg a területi kérdést a különböző nemzetiségek között, és amelyek hatásosabban biztosítják azok szabadságát? Ha a tényeket tekintem, úgy kénytelen vagyok kételkedni, hogy ez a törekvés eredményezte a kérdés ily módon való megoldását.

Mindenekelőtt a Magyarországtól elszakítandó 11 000 000 léleknek 35%-a magyar, amely három és félmilliót jelent akkor is, ha a mi érdekeinkre legkedvezőtlenebb számítást vesszük is alapul. Elszakítanak még a békefeltételek körülbelül egy és egynegyed millió németet, ami a magyarság százalékszámával együtt az egésznek 45%-át jelenti. Ezekre nézve a nemzetiségi elv ilyen alkalmazási módja nem előnyt, hanem a szenvedések sorát jelentené. Ha feltesszük tehát – amitől távol állok –, hogy a nemzetiségi elv alkalmazása a fennmaradó 55%-ra nézve előnyösebb állapotot teremtené, mint a történelmi Magyarországon, még mindig az elszakítandó népesség majdnem felére nézve ez az elv nem vonatkozhat, vagy ha vonatkozik, úgy fordított értelemben. Nézetem szerint pedig, ha elvekről van szó, úgy azokat egyenlő módon kell alkalmazni mindazokra, akiket a szerződés rendelkezései érintenek.

Menjünk azonban tovább és tekintsük a Magyarország romjain megnövekedett államokat. Megállapíthatjuk, hogy faji szempontból ezek is éppen úgy, vagy talán még jobban részekre lesznek darabolva, mint az egykori Magyarország. Nem célom Önöket, Uraim, kifárasztani azoknak az adatoknak felsorolásával, amelyeket az e kérdésben benyújtandó okmányaink különben is tartalmazni fognak. Addig is azonban, amíg ezeket megismerhetik, kérem Önöket, fogadják el állításaimat, hogy követhessék következtetéseimet, amelyeket levezetni bátor leszek.

Nem látom be, hogy a nemzetiségi elv, a nemzeti egység elve nyerne ez által a feldarabolás által. Egyetlen következménye volna ennek, amelyet bátor leszek megemlíteni, anélkül, hogy bárkivel szemben is támadó szándékom lenne. Csak egyszerűen megállapítani kívánom azt a tényt, hogy e következmény a nemzeti hegemoniának átruházása volna oly fajokra, amelyek jelenleg többnyire alacsonyabb kulturális fokon állanak. Következtetésem igazolására egy pár számadatot idézek.

A magyarságnál az írni és olvasni tudók arányszáma megközelíti a 80%-ot; a magyarországi németeknél a 82%-ot; a románoknál a 33%-ot; a szerbeknél az 59 és egynéhány tizedet, majdnem a 60%-ot. Ha a felsőbb társadalmi osztályokat tekintjük, és számításba vesszük azokat, akik gimnáziumot végeztek és letették azt a vizsgát, amely Franciaországban a baccalaureat-nak felel meg, úgy megállapíthatjuk, hogy a magyarok arányszáma azok között,

akik ily tanulmányokat végeztek, vagy az érettséginek megfelelő képzettséget érték el, 84%, jóllehet a magyarok az összes népességnek csak 54,5%-át teszik; a románok arányszáma az ily tanulmányokat végzettek között 4%, pedig az egész népesség 16%-át alkotják; a szerbeké 1%, jóllehet számuk az egész népesség 2,5%-a. Ismétlem, hogy ez a megjegyzésem nem bír senkivel szemben bántó éllel. Ennek a helyzetnek egyedüli oka, hogy ezek a szomszédos népek történelmük szerencsétlen eseményei folytán későbbben léptek be a művelt népek családjába, mint mi. [...]

Láttuk már, hogy a szigor, amellyel Magyarországot sújtják, nem eredhet az ítélkezés tényéből. Láttuk, hogy a nemzetiségi elv sem nyerne ezáltal semmit. Talán akkor oly szándékkal állunk szemben, amely a népek szabadságának eszméjét követi?

Úgy látszik, hogy ennek a szándéknak kiinduló pontja az a feltevés, amely szerint Magyarország idegen nyelvű lakosai szívesebben tartoznának oly államhoz, amelyben az államfenntartó elemet fajrokonaik alkotják, mint Magyarországhoz, ahol a magyar hegemonia érvényesül. Ez azonban csak feltevés; és ha a feltevések útjára léptünk, úgy bátor vagyok megjegyezni, hogy e feltevés fordított értelemben alkalmazható arra a 45% magyarra és németre, akik most egy új államhoz csatoltatnak és akikről feltehető, hogy szívesebben maradnának a magyar állam polgárai. Ez az okoskodás nem jelentene mást, minthogy az előnyöket a másik oldalra helyezzük. De miért induljunk ki sejtésekből és miért helyezkedjünk feltevésekre, amikor a valóság megállapítására rendelkezésünkre áll az eszköz, egyszerű, de egyetlen eszköz, amelynek alkalmazását hangosan követeljük, hogy e kérdésben tisztán lássunk. És ez az eszköz a népszavazás. Amidőn ezt követeljük, hivatkozunk Wilson elnök úr által oly kiválóan szavakba öntött nagy eszmére, amely szerint az embereknek egyetlen kapcsolata, az államok lakosságának egyetlen része sem helyezhető akarata, megkérdezése nélkül, mint valami marhanyáj, egy idegen állam fennhatósága alá. Ennek a nagy eszmének a nevében, amely különben az erkölcsi alapon nyugvó egészséges emberi felfogásnak egy axiómája, követeljük a népszavazást hazánk azon részeire vonatkozólag, amelyeket tőlünk most elszakítani akarnak. Kijelentem, hogy előre is alávetjük magunkat e népszavazás eredményének, bármi legyen is az. Természetesen követeljük, hogy a népszavazás olyan körülmények között tartassék meg, hogy annak szabadsága biztosítva legyen. [...]

Kérjük még továbbá azt is, hogy abban a végső esetben, ha terület-változtatásokat fognak reánk kényszeríteni, a nemzetiségi kisebbségek jogainak védelme hatásosabban és részletesebben biztosíttassék, mint azt a nekünk átnyújtott békejavaslat tervbe veszi. A mi meggyőződésünk szerint a tervbe vett biztosítékok elégtelenek. Erősebb biztosítékokat kívánunk, amelyeket a Magyarország területén megmaradó idegenajkú lakosokkal szemben mi is készek vagyunk alkalmazni. [...] A történelmi Magyarország tehát Európában egyedülálló természetes földrajzi és gazdasági egységgel rendelkezik. Területén sehol sem húzhatók természetes határok és egyetlen részét sem lehet elszakítani anélkül, hogy a többiek ezt meg ne szenvedjék. Ez az oka annak, hogy a történelem tíz századon át megőrizte ezt az egységet. Önök visszautasíthatják a történelem szavait mint elvet egy jogi konstrukció megépítésénél, de a történelem tanulságát, amelyet az ezer éven át hangoztatott, figyelembe kell venniük. Nem a véletlen, hanem a természet szavai beszélnek itt. Magyarország az organikus egység minden feltételével rendelkezik, egyet kivéve, és ez a faji egység. De azok az államok, amelyeket a békeszerződés értelmében Magyarország romjain építenének fel, szintén nem rendelkeznek a faji egységgel. Az anyanyelv egysége hiányzott egyedül Magyarországon az egység feltételei közül, és hozzáteszem, hogy az alakítandó új államok az egység egyetlen alapelvével sem fognak bírni. Az alakítandó új államok átvágnák a földrajz

természetes határait, megakadályoznák a hasznos belső vándorlást, amely a munkást a kedvezőbb munkaalkalmak felé irányítja; megszakítanák a tradíció fonalait, amelyek a századokon át együtt élőket közös mentalitásban egyesítették, akik ugyanazon eseményeket, ugyanazt a dicsőséget, fejlődést és ugyanazokat a szenvedéseket élték át. Jogosult-e a félelmünk tehát, hogy itt az állandóságnak kipróbált oszlopa helyett a nyugtalanságnak újabb fészkei fognak keletkezni? Nem szabad magunkat illúziókban ringatnunk. Ezeket az új alakulatokat az irredentizmus aknázná alá, sokkal veszedelmesebb formában, mint azt Magyarországon egyesek fölfedezni vélték...

Mindezekkel a teóriákkal szemben Önök felhozhatják mint döntő tényezőt, a győzelmet és a győzők jogait. Elismerjük ezeket, Uraim. Elég reálisan gondolkozunk politikai kérdésekben, hogy ezzel a tényezővel kellőképpen számoljunk. Ismerjük tartozásunkat a győzelemmel szemben. Készek vagyunk vereségünk váltságdíját megfizetni. De ez lenne az újjáépítésnek egyedüli elve? Az erőszak volna az egyedüli alapja az építésnek? Az anyagi erőszak lenne az egyedüli fenntartó eleme annak a konstrukciónak, amely összeomlóban van, mielőtt az építés befejeződött volna? Európa jövője igen szomorú lesz ebben az esetben.”

A XX. század magyar beszédei. Szerk.: Vajda Barnabás. Agave Könyvek, Bp., 2007, 87–88.

RÉSZLETEK GRÓF APPONYI ALBERT VISSZAEMLEKEZÉSÉBŐL

„ [...] már a határra elibénk küldtek egy francia tisztet s ő közölte velünk – már nem emlékszem pontosan, milyen formában, de bizonyára a legudvariasabban –, hogy egyelőre mellőzzük a kézfogást, s hogy az üdvözlés csupán a teljesen idegenek közt szokásos könnyed meghajlásra szorítkozhatok. Így is történt. Amikor 7-én a reggeli órákban 48 órai utazás után Párizsba értünk – érkezésünk időpontja úgy volt beosztva, hogy különvonatunk üres, elhagyatott pályaudvarra fusson be –, csekélyszámú katonai küldöttség fogadott (később börtönőreinknek kereszteltük el őket), élükön Henry ezredessel, aki, mint utóbb kiderült, személyesen felette barátságos és jóakarátú ember volt, de a vonatból való kiszállásunkkor a legszertartásosabb katonás tiszteletadással fogadott, amit mi ugyanígy viszonztunk. Mint a delegáció vezetője, én szálltam be vele az egyik állami gépkocsiba, a többi tiszt szintén ilyenformán helyezkedett el a delegáció urai között. Szállásunk Párizs egyik, a Bois de Boulogne közepén fekvő külvárosában, Neuillyben volt, és pedig a Chateau de Madridban: ez a szálloda a szép időszak beálltával egyébként nemigen látott ilyen komoly vendégeket falai között, útközben, az állomásról jövet, tán kissé naivul közöltem Henry ezredessel, hogy egyes személyiségeket, régi francia ismerőseimet meg szeretném látogatni Párizsban, mire ő azt válaszolta, hogy sajnálja, de ez nem fog módomban állani. Neuillyben és a Bois de Boulogneban – folytatta – szabadon mozoghatunk, de kérnie kell, hogy sohase lépjük át magának Párizsban határát előzetes bejelentés nélkül. Ha a delegáció bármelyik tagja ilyen kívánságot nyilvánítana, úgy gondoskodni fog arról, hogy gépkocsi és megfelelő kíséret álljon rendelkezésére. »Afin qu'on ne vous manque pas de respect«. (»Hogy ne részesüljenek tiszteletlen bánásmódban. «) De az, hogy Párizsban látogatásokat tegyünk s felhatalmazása nélkül bárkivel is érintkezhessünk, nem áll módunkban. Más szavakkal ez azt jelentette, hogy Neuillyben internálnak, Párizsba csak detektív kíséretében s előzetes engedéllyel rándulhatunk el, látogatót pedig nem fogadhatunk. Mindezt, bár a legudvariasabb formák betartása mellett, de szigorúan keresztül is vitték. Egy ízben, amikor egy delegációnkhoz tartozó fiatal újságíró, bízva ismeretlen voltában, megkísérelte azt, hogy a villamoson észrevétlenül Párizsba ránduljon, az utolsó állomáson szembe találta magát egy ismeretlen úrral, aki határozottan felszólította őt a kocsni elhagyására. Ez az úr, miután mint rendőrtiszt igazolta magát, aztán minden ceremónia nélkül visszaparancsolta az emígy feltartóztatott zszurnalisztát Neuillybe. Az a katonai hatóság, amely a békedelegációik felügyeletével volt megbízva, viszont felszólított engem, küldjem haladéktalanul haza ezt a fiatalembert, mert különben az incidens kínos vitákat vonhatna maga után. Hangsúlyozni kívánom, hogy a felügyeletünkkel megbízott tisztek részéről semmit sem tapasztaltunk, ami legkevésbé is beleütközött volna a kíméletes bánásmód szabályaiba. Ellenkezőleg: hosszabb ott tartózkodásunk után a feszültség érintkezésünkben bizonyos fokig alább is hagyott. Az internáltság rezsimjének szabályai, amelyeknek alá voltunk vetve, azonban mindvégig változatlanul fennállottak. [...]

Amikor a megjelölt órában a terembe léptem, mégis csak rám nehezedett a számomra egészen szokatlan helyzetnek súlya. Hiszen ezúttal olyan hallgatósághoz kellett szólnom, amelyben a rokonszenvező elemnek legkisebb töredéke sem volt felfedezhető, amely a szó technikai értelmében vett ellenségekből, nagyrészt ellenséges érzelmű egyénekből állott; talán hogy még egy kis adag közönyösség vegyült a barátságosnak éppen nem mondható érzelmekbe. Csupán a magyar delegációnak az a töredéke, amely elkísérhetett utamra, mentett meg a tökéletes izoláltság érzésétől: így mégis 10-12 ember állott mögöttem, aki velem érzett;

szimbolikusan ők képviselték a magyar népet, amelynek érdekében felszólalnom kellett. Ez a gondolat acélozta meg idegeimet a kiállandó megpróbáltatással szemben. [...]

Fejtegetéseim nagy részben annak a megállapításnak voltak szentelve, mennyire elhibáztak etnográfiai szempontból a Trianon-szerződés területi rendelkezései; hogy az erre vonatkozó rendelkezések egy része a nemzetiségi elvnek – amit pedig cégérnek használnak – egyenesen arculcsapását jelenti. Mialatt mindezt angol nyelven elmondtam, Lloyd George egy cédulát juttatott el Clemenceauhoz, amelyet ez utóbbi, bár látható kedvetlenséggel, de mégis, igenlő fejbólintással Lloyd George felé, nyugtázott. Kíváncsi voltam, mit jelent ez a közjáték, ám csak előadásom befejezése után kaptam meg erre a felvilágosítást. Mikor ugyanis befejeztem mondanivalómat, Clemenceau Lloyd George-nak adta meg a szót, mire utóbbi felszólított, hogy a beszédem folyamán a nemzetiségek elosztásáról adott magyarázatokhoz – különösen a Magyarországtól elszakított területeken *élő* magyarokra vonatkozólag – fűzzek még hozzá némi részletesebb felvilágosítást.

Most már értettem, miért érintette kellemetlenül Clemenceaut Lloyd George cédulája; ezzel a közelebbi adatokat kérő felszólítással ugyanis némileg megdőlt az az elv, hogy viszonyválasznak, illetve vitának helye nem lehet. Szerencsére jóelőre felkészültem az ilyenfajta kérdésekre: nálam volt Teleki Pál kitűnő etnográfiai térképe Magyarországról s ezzel a kezemben odaléptem Lloyd George helyéhez; az összes főmegbízottak ugyancsak odasiettek és a térkép felett összebújva hallgatták magyarázataimat. Ezek nyilván némi kételyeket ébreszthettek bennük ama viviszekció észszerűsége tekintetében, amelynek, megfelelő előzetes anatómiai ismeretek híján, szegény hazámat alávetették. [...]

Valóban tudomásomra jutott, hogy angol és olasz oldalról az ülés vége után meglehetősen éles megjegyzések hangzottak el, kifogásolva azt, hogy abba a kellemetlen helyzetbe hozták őket, mintha ők is részesei lennének ilyen durva szerkezeti hibáknak; sőt Nitti az esztelen rendelkezéseknek bizonyos megváltoztatására irányuló komoly kísérletet is tett. Végül azonban neki is meg kellett hajolnia amaz érvelés előtt, hogy a tervezett békeszerződések egész kártyavára összedőlne, ha bármilyen változtatásba belemennének.”

Apponyi Albert: Emlékirataim. Ötven év. 3. átnézett kiad. Bp., Pantheon, 1926. 164–166.

JÁSZI OSZKÁR LEVELE IULIU MANIU ROMÁN MINISZTERELNÖKHÖZ

„Mélyen Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Rég érzem a szükségét e levél megírásának, de az utolsó hónapokban túl voltam halmozva munkával, s egészségi állapotom sem volt kielégítő. Ne vegye tehát rossz néven, ha elkésve fejezem ki szerencsekívánataimat ahhoz a nagy történelmi misszióhoz, melynek keresztülvitelére a román nemzet bizalma folytán most hivatva van. Isten adjon Önnek erőt, kitartást és sok sikert ehhez az óriási munkához, melytől nemcsak a román nép sorsa, de az én népem sorsa is, sőt egész Közép- és Kelet-Európa jövője függ. Rengeteg elfoglaltsága közepette nem szeretnék visszaélni az Ön annyira fontos idejével. Mégis legyen szabad Önt emlékeztetni életünknek egy fontos epizódjára, mely Önnek a román nép végső felszabadulását, nekem az én országom tragikus összeomlását jelentette. Az Aradon folytatott tanácskozásainkra utalok, amikor Ön a Román Nemzeti Bizottság nevében a Károlyi-kormány békeajánlatát egy federalizált Magyarország irányában udvariasan, de határozottan visszautasította. Akkor Ön már az új Nagy-Románia nevében beszélt, de befejezésül hozzátette, hogy az az eszmény, mely az én lelkemben él a dunai nemzetek békés szövetségéről, Önt is hevíti, de hogy addig is, míg ez a távoli eszmény realizálódhatik, Ön biztosít engemet arról, hogy a román nemzet a magyar kisebbséget mindenkor és minden körülmények között mint szabad és egyenjogú népet fogja tekinteni az állami és kulturális élet minden terén. Miniszterelnök Úr! Én bízom az Ön ígérete komolyságában és őszinteségében, mivel Ön maga is végig szenvedte a nemzetiségi elnyomás átkos politikáját, s államférfiúi tisztánlátása mondja Önnek, hogy Romániának nem szabad az egykori Osztrák–Magyar Monarchia szerencsétlen praxisát követnie, ha nem akar ennek az összetört államnak a sorsára jutni. Tudom, hogy ígéreteinek a megvalósítása nem teljesen Öntől függ. Tudom, hogy helyzetének súlyos kül- és belpolitikai nehézségei vannak. Tudom, hogy a környező országok – és elsősorban Magyarország – teljes demokratizálása nélkül, mely a román paraszti demokrácia stabilizációjának előfeltétele volna, nem lehet végleges megoldást teremteni a Duna medencéjében. De, ennek dacára, a helyzet kulcsa mégis nagyobb mértékben van az Ön kezében, mint bármely más ma élő dunai államférfiú kezében. Szívvel kívánom, hogy bölcsen és eredményesen használja fel a Történelemnek ezt a ritka lehetőségét. Vezesse Önt mindenekfelett halhatatlan barátom, Ady Endre szelleme, aki tisztábban mint bárki más felismerte, hogy a román és a magyar két testvér nép, akiknek alapvető érdekei közösek, talán még közösebbek, mint a többi dunai népeké.

Miniszterelnök úrnak igaz tisztelettel régi híve: Jászi Oszkár” (1925)

3. Fogadtatás

A PESTI NAPLÓ TUDÓSÍTÁSA

„A budapesti templomokban ma délelőtt megkondultak a harangok, a gyártelepek megszólaltatták szirénáikat, és a borzongós őszi levegőben tovahömpölygő hanghullámok a nemzeti összeomlás fájdalmas gyászát jelentették: ma délután 4 óra 30 perckor írták alá Trianonban a magyar meghatalmazottak a békeokmányt. [...]

A város és az ország némán, méltóságteljesen, de komor daccal tüntetett az erőszakos béke ellen. Egész Budapest a gyászünnep hatása alatt állott. A mulatóhelyek zárva voltak, a vonatok, a kocsik megálltak, s a munkások letették a szerszámot néhány percre ezen a fekete pénteken. A nemzetgyűlés, a főváros tanácsa, az egyházak, a hazafias egyesületek és az idegen megszállás borzalmai elől ide menekült véreink impozáns módon fejezték ki tiltakozásukat a ránk kényszerített aktus ellen. [...]

Árpád fejedelem szobra előtt már fél kilenc óra tájban gyülekeztek a megszállott területek elüldözött magyarjai. Asszonyok, leányok, gyermekek jöttek el a hontalanná vált családfőkkel, hogy részt vegyenek a tragikus jelentőségű napon rendezett néma tüntetésen. Őszi hangulatot árasztó eső verte a vagonlakók, menekültek és kiüldözöttek tömegét, és minduntalan hangzott a megjegyzés: »még az ég is velünk gyászol«. Az elszakított területek menekültjei hatalmas jelzőtáblák mögött csoportosultak. Kelet-Magyarország, Dél-Magyarország fiai álltak össze tömött négyes sorokban. Külön csoportba állottak a vagonlakók, és táblákat tartottak kezükben a következő felirattal: »Békés otthonából kiüldözött 12 000 vagonlakó tiltakozik a békeszerződés ellen.« Külön csoportba tömörültek az Unió zászlaja alatt az Erdélyi Magyar–Székely Szövetség tagjai, valamint a menekült államvasúti alkalmazottak is. Fél tíz órakor indult el a tüntető menet az Árpád-szobor elől. A menet élén vitték az Erdélyi Otthon újonnan fölavatott zászlaját, majd egymás után következtek a különböző csoportok. Zajtalanul, némán, de méltóságteljesen demonstrálva haladt végig az eső verte Andrássy úton, melynek utcai közönsége nagy megilletődéssel és együttérzéssel nézte az igazán megrendítő felvonulást. [...]

Pesti Napló, 1920. június 5.

PADÁNYI VIKTOR VISSZAEMLEKEZÉSE

„Tíz órakor növénytan óra kezdődött és Kovách Demjén tanár úr magas, szikár alakja pontosan jelent meg az ajtóban, mint mindig. Felment a katedrára, beírta az osztálykönyvet, de nem kezdte el a feleltetést, mint szokta, hanem lehajtott fővel meredt maga elé egy hosszú percig... és akkor megkondultak a harangok. Kovách Demjén tanár úr felállt, odament a térképtartóhoz, kivette a térképet, amelynek felső sarkában még ez a név állt: „A Magyar Szent Korona Országainak Politikai Térképe”, és felakasztotta a térképállványra. Mi halálos csendben néztük a térképet és az előtte álló, szürkülő hajú cisztercita papot, amint feje egyre lejjebb esett a mellére és a kívülről behallatszó harangzúgás által még inkább kimélyített csendben inkább magának, mint nekünk, ennyit mondott: „Consummatum est” {Elvégez-

tetett}. Ötvennégyen voltunk, ötvennégy tizennégy éves magyar fiú. A golgota utolsó szavai után nem bírtuk tovább, leborultunk a padokra és elkezdtünk sírni. Nagymagyarország keresztre feszítésének napja volt: 1920. június 4. péntek. [...]"

KARINTHY FRIGYES: LEVÉL KISFIAMNAK (RÉSZLET)

„Édes kicsi fiam, te még nem tudsz olvasni, neked nyugodtan írhatok és szabadon és őszintén – hozzád beszélve és mégis magamhoz – valamiről, amiről soha nem beszéltem, amit magamnak sem vallottam be soha, aminek a nevét soha ki nem mondtam. [...] És most már nem is tudom kimondani, csak ennyit: valami fáj, ami nincs. Valamikor hallani fogsz majd az életnek egy fájdalmas csodájáról – arról, hogy akinek levágták a kezét és a lábát, sokáig érzi még sajogni az ujjakat, amik nincsenek. Ha ezt hallod majd: Kolozsvár, és ezt: Erdély, és ezt: Kárpátok – meg fogod tudni, mire gondoltam.”

1921

KORABELI TUDÓSÍTÁS A MENEKÜLTEKRŐL⁹

„A hideg, fagyos télben olyan szellős lakásuk volt, amely megdermesztette a benne lakókat, és nagyon sok betegséget szereztek ebben az új otthonukban. A tavaszi változatos időjárás csak bántotta őket, mint a perzselő forró nyár. Elképzelni is rettenetes, hogy ezekben a forró, kánikulai napokban egyetlen deszkafal legyen a lakásuk válaszfala, vékony tetőzet a forró napsugár ellenzője. Mert így laktak és laknak immár hónapokon keresztül a jobb sorsra érdemes, lakásukból és talán szülőhelyüktől kiüldözött vagonlakók.”

Népszava, 1920. június 14.

„Ha [vonattal] a Nyugati pályaudvar környékéről kiindulunk, már a Ferdinánd-híd lábánál láthatjuk a vagonlakókat. Némely vagonlakó rideg lakását úgy igyekszik lakályossá tenni, hogy függönyöket tesz az ajtó elé, mások meg az otthonukból elhozott karosszéket helyezik el a vagon közepére, amely most az ebédlőt pótolja. Ahogy a vonat halad, véges-végig minden állomáson újabb és újabb vagonlakókkal találkozunk, akik epedve várják az órát, hogy megszabaduljanak kínos-kellemetlen »nyári« lakásuktól.”

Népszava, 1920. október 31.

„Nem csoda tehát, ha Erdélyből különösen az üldözött, megélhetési lehetőségét veszített középosztály már a tömeges kiutasítások előtt is megindult, hogy a meg nem szállott részeken

---

⁹ A trianoni béke egyik következményeként regisztráltan összesen 350 ezer ember hagyta el lakóhelyét, és települt át a trianoni Magyarország határai közé. A menekültek összlétszámát egyes források 400-500 ezer főre is teszik. (Forrás: *Rubicon*, 2010/4–5.)

várja be sorsának jobbra fordulását. Ez a menekülés óriási méretűvé fajult most, amikor a románok a legnagyobb erőszakkal, kegyetlenséggel, télvíz idején utasítják ki az összes magyar köztisztviselőket, lelkészeket és az erdélyi magyar közélet egyéb jeleseit. Szívet tépő jelek vannak napirenden. Sokat szenvedett véreink, akik közül nem egy testi épségével és valamennyi egészségével adózott a hazafiság oltárán, jövőjük felől teljes bizonytalanságban, az éhséggel, hideggel küzdve, vasúti kocsikban és hasonló rossz elhelyezésben tűrik sorsukat.”

Új Somogy, 1921. január 10.

ÉLETRAJZOK¹⁰

Molnár Béla vagyok, két éve – a Trianoni „béke” óta – lakom családommal együtt a Keleti pályaudvar egyik mellékvágányán veszteglő vasúti kocsiban. Pozsonyból – ahol tanítókodtam – jöttünk el, amikor megtudtuk, hogy a város Csehszlovákiához kerül. Az utóbbi években a politikusok hibájából fenekestül felfordult a világ! Mi lesz így velünk! Mindenünk odaveszett! Ez így nem élet. A magunkfajta kisemberek – legyenek azok magyarok, szlovákok, románok vagy mások – mindig rosszul járnak.

Lumnitzer Jenő vagyok. Selmecebányáról (Banska Stavnica) származom: apai ágon inkább cipster (német) és zsidó őseim vannak, anyai ágról nagyjából szlovák vér folyik az ereimben, de engem már magyarnak neveltek. Éppen végzős voltam a selmeci Erdészeti Akadémián, amikor 1916-ban behívtak katonának. A háború végén először nem tudtam, aztán már nem is akartam hazamenni, mert megismerkedtem leendő feleségemmel. Apám is azt írta, hogy inkább maradjak Magyarországon, mivel a Csehszlovák állam nem sok jót ígért a magyar értelmiségieknek. Először Budapesten, aztán Sopronban próbáltunk letelepedni, végül – nagyapám erdészeti kapcsolatait kihasználva – kivándoroltunk Kanadába, Vancouverbe. Itt Vancouverben jól érzem magam. Nem kell állandóan magyarázkodnom bonyolult származásom miatt. A feleségemmel többnyire magyarul beszélünk, a gyerekeimmel egyre inkább csak angolul. Furcsa módon szlovákul sem felejtettem el, mivel az egyik szomszédunk szlovák származású: gyermekkori emlékeimről vele tudok leginkább beszélgetni. Úgy tűnik azonban, mások zavarban vannak velem kapcsolatban. Van egy találmányom – egy mérőműszer –, amelyet nagyon sok helyen használnak a világon. Jókat mosolygok, amikor a leírásokban hol magyar, hol szlovák, hol zsidó, hol német származású tudósként emlegetnek, máshol meg egyszerűen csak kanadai vagyok. Én a leginkább selmecebányainak tekintem magam. Ha nem jön Trianon, bizonyára ma is ott élnék.

Nagy Andrásnak hívnak, Szepsiben, Kassa mellett élek. Öt éve, hogy a szegényletes trianoni béke következtében elcsatolták Magyarországtól a Felvidéket és a Csallóközt. Szintiszta magyarlakta területen élek, mégis idegen államban, ahol elvárják tőlem, hogy szlovákul tanuljak. A városban cseh katonaság van, akik minden magyarra gyanakodva néznek. Nem baj, eljön még a mi időnk újra!

---

¹⁰ Az életrajzok nem valóságos személyek életét írják le, csupán modellezik a Trianon utáni élethelyzeteket.

Tóka Erzsébetnek hívnak. Az én családomat közvetlenül nem érintette Trianon. Sem a nagyszüleimnek, sem a szüleimnek nem kellett menekülniük, családom az elmúlt évszázadban Nyíregyházán élt. Mégis úgy gondolom, hogy Trianon miatt sok veszteség ért engem is. Legfőképpen azért, mert erőszakosan elszakítottak közép-európai gyökereimtől. A családi emlékezet úgy tudja, hogy őseim között voltak ruszinok, szlovákok és valószínűleg németek is. Én szeretném örömmel és büszkeséggel megélni azt, hogy ennyiféle néphez, ennyiféle kultúrához tartozom. Alapvetően persze magyarnak tartom magam, de egy kicsit ruszinnak, szlováknak, meg németnek is: örülök annak is, ha nekik jól megy, ha győznek az olimpián... De ezt ma nem tudom jó érzéssel, természetesen megélni. Ha ilyeneket mondok ismerőseimnek, akkor furcsán néznek rám: ha egyszer magyar vagy, miért akarsz ruszín vagy szlovák is lenni; most akkor kinek szurkolsz egy magyar–szlovák meccsen? Nem igazán értem. Úgy tűnik, hogy Trianon miatt itt nem lehet közép-európainak lenni. Nem lehetek büszke arra, hogy Budapestet közösen építették német, magyar és szlovák őseim; hogy Pozsony és Kassa is közös örökségem, és mégis idegenként kell járnom ezekben a városokban.

Kakukk Ernőnek hívnak, Tótkomlóson élek, és magyarországi szlovák nemzetiségűnek tartom magam. Őseim több mint kétszáz éve települtek át Trencsén környékéről, a mai Szlovákia területéről Magyarországra, Békés megyébe. Trianon után nagyon furcsa helyzetbe kerültünk. Haragudtak ránk a magyar szomszédaink, akik gyűlölködve mondták, hogy „elvetétek a Felvidéket tőlünk”, s hiába mondtuk, hogy „mi nem tehetünk semmiről, meg, hogy nekünk ez itt a hazánk”. Másrészt furcsa volt az is, hogy a Csehszlovákiából jövő vendégeink egy kicsit lenézték, „lesajnálták” minket, mondván, hogy „*ti már nem vagytok igazi szlovákok*”. Nem jó ez sehogy se! A gyermekeinket persze tanítgatjuk szlovákkul, de szlovákságunk többnyire a hagyományörzésben merült ki. Úgy látom, ha többet akarnánk ennél, a fejünkre is koppintának a magyar hatóságok.

IV. TRIANON AZ IRODALOMBAN – AJÁNLÓ

Ady Endre: Üdvözet a győzőnek

Ne tapossatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon,
Vér-vesztes, szegény szép szívünkön,
Ki, íme száguldani akar.

Baljóslatú, bús nép a magyar.
Forradalomban élt és ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sirjukban is megátkozott gazok.

Tompán zúgnak a kaszárnyáink,
Óh, mennyi vérrel emlékezők,
Óh, szörnyű gyászoló kripták,
Ravatal előttetek, ravatal.

Mi voltunk a földnek bolondja,
Elhasznált szegény magyarok,
És most jöjjetek, győztesek:
Üdvözet a győzőnek.

1918

Juhász Gyula: Trianon

Nem kell beszélni róla sohasem,
De mindig, mindig gondoljunk reá.

Mert nem lehet feledni, nem, soha,
Amíg magyar lesz és emlékezet,
Jog és igazság, becsület, remény,
Hogy volt nekünk egy országunk e földön,
Melyet magyar erő szerzett vitézül,
S magyar szív és ész tartott meg bizony.
Egy ezer évnek vére, könnye és
Verejtékes munkája adta meg
Szent jussunkat e drága hagyatékhoz.

És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt a kedves Pozsony,
Hol királyokat koronáztak egykor,
S a legnagyobb magyar hirdette hévvel,
Nem volt, de lesz még egyszer Magyarország!
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt legszebb koszorúja
Európának, a Kárpátok éke,
És mienk volt a legszebb kék szalag,
Az Adriának gyöngyös pártadísze!
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt Nagybánya, ahol
Ferenczy festett, mestereknek álma
Narfényes műveken föltündökölt,
S egész világra árasztott derút.
És nem lehet feledni, nem soha,
Hogy Váradon egy Ady énekelt,
És holnapot hirdettek magyarok.
És nem lehet feledni, nem, soha
A bölcsöket és sírokat nekünk,
Magyar bölcsöket, magyar sírokat,
Dicsőség és gyász örök fészkeit.
Mert ki feledné, hogy Verecke útján
Jött e hazába a honfoglaló nép,
És ki feledné, hogy erdélyi síkon
Tűnt a dicsőség nem múló egébe
Az ifjú és szabad Petőfi Sándor!
Ő egymaga a diadalmas élet,
Út és igazság csillaga nekünk,
Ha őt fogod követni gyászban, árnyban,
Balsorsban és kétségben, ó, magyar,
A pokol kapuin is győzni fogsz,
S a földön föltalálod már a mennyet!
S tudnád feledni a szelíd Szalontát,

hol Arany Jánost ringatá a dajka?
Mernéd feledni a kincses Kolozsvárt,
Hol Corvin Mátyást ringatá a bölcső,
Bírnád feledni Kassa szent halottját?
S lehet feledni az aradi őskert
Tizenhárom magasztos álmodóját,
Kik mind, mind várnak egy föltámadásra?

Trianon gyászos napján, magyarok,
Testvéreim, ti szerencsétlen, átkos,
Rossz csillagok alatt virrasztva járók,
Ó, nézzetek egymás szemébe nyíltan
S őszintén, s a nagy, nagy sír fölött
Ma fogjatok kezét, s esküdjetek
Némán, csupán a szív veréseivel
S a jövő hitével egy nagy esküt,
Mely az örök életre kötelez,
A munkát és a küzdelem hirdeti,
És elvisz a boldog föltámadásra.

Nem kell beszélni róla sohasem?
De mindig, mindig gondoljunk reá!

1927

József Attila: Nem, nem, soha!

Szép kincses Kolozsvár, Mátyás büszkesége
Nem lehet, nem, soha! Oláhország éke!
Nem teremhet Bánát a rácnak kenyeret!
Magyar szél fog fúni a Kárpátok felett!

Ha eljő az idő – a sírok nyílnak fel,
Ha eljő az idő – a magyar talpra kel,
Ha eljő az idő – erős lesz a karunk,
Várjatok, Testvérek, ott leszünk, nem adunk!

Majd nemes haraggal rohanunk előre,
Vérkeresztet festünk majd a határköre
És mindent letiprunk! – Az lesz a viadal!! –
Szembeszállunk mi a poklok kapuival!

Bömbölve rohanunk majd, mint a tengerár,
Egy csepp vérig küzdünk, s áll a magyar határ
Teljes egészében, mint nem is oly régen,
És csillagunk ismét tündöklük az égen.

A lobogónk lobog, villámlik a kardunk,
Fut a gaz előlünk – hisz magyarok vagyunk!
Felhatol az égig haragos szózatunk:
Hazánkat akarjuk! vagy érte meghalunk.

Nem lesz kisebb Hazánk, nem, egy arasszal sem,
Úgy fogsz tündökölni, mint régen, fényesen,
Magyar rónán, hegyen egy kiáltás zúg át:
Nem engedjük soha! soha Árpád honát!

1922

Dsida Jenő: Psalmus Hungaricus

I.

Vagy félezernyi dalt megírtam
s e szót: magyar,
még le nem írtam.
Csábított minden idegen bozót,
minden szerelmet bujtató liget.
Ó, mily hályog borult szememre,
hogy meg nem láttalak,
te elhagyott, te bús, kopár sziget,
magyar sziget a népek Óceánján!
Mily ólom ömlött álmodó fülembé,
hogy nem hatolt belé
a vad hullámverés morzsoló harsogása,
a morzsolódó kis sziget keserű mormogása.
Jaj, mindenből csak vád fakad:
miért kímélted az erőt,
miért kímélted válladat,
miért nem vertél sziklatöltést,
erős, nagy védőgátakat?
Elhagytam koldus, tékozló apámat
s aranyat ástam, én gonosz fiú!
Mily szent vagy te, koldusság
s te sárarany, te szépség, mily hiú!
Koldusapám visszafogadsz-e,
bedőlt viskódban helyet adsz-e,
ha most lábadoz borulok
s eléd öntöm minden dalom
s férges rongyaid csókkal illetem
s üszkös sebeid tisztára nyalom?
Nagy, éjsötét átkot mondok magamra,
verset, mely nem zenél,
csak felhörög,
eget-nyitó, poklot-nyitó
átkot, hogy zúgjon, mint a szél,
böggjön, mint megtépett-szakállú vén zsidó
zsoltáros jajgatása
Babylon vizeinél:
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

II.

Ó, én tudom, hogy mi a nagyszerű,
a minden embert megsimogató
tág mozdulat,
az élet s halál titkát kutató,
bölcsen nemes, szép, görög hangulat.
A hússal bíztató, közös és tiszta tó,
a szabadság, mely minden tengerekben
sikongva úszik, ujjong és mulat!
Kezem gyümölcsöt
minden fáról szedett.
Nyolc nemzet nyelvén szóltam életemben
és minden fajták lelke fürdetett.
S most mégis, mégis áruló vagyok,
a minden-eszme sajgó árulója,
most mégis bős barlanglakó vagyok,
vonító vad, ki vackát félti, ója,
vadállat, tíz köröm
és csattogó agyar
s ki eddig mondtam: ember! -,
most azt mondom: magyar!
És háromszor kiáltom
és holtomig kiáltom:
magyar, magyar, magyar!
A nagy gyümölcsös fájáról szakadt
almából minden nép fia ehet,
de nékem nem szabad,
de nékem nem lehet.
Dalolhat bárki édes szavakat
és búgathat lágyan, mint a lehelet
s bízvást nyugodhatik, hol várja pad,
s ha kedve támad, bárhová mehet,
de nékem nem szabad,
de nékem nem lehet.
Bűn a mosolygó pillanat, mit lelkem elhenyél,
szívszakadásig így kell énekelnem
Babylon vizeinél:
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

III.

Firenze képei, holland virágok,
zöld tengerek halk, álmos loccsanása,
ájultató gyönyörűségek,
Páris tüze, Velence csillogása,
még lelkemet is lehúnyom,
bezárom, hogy ne lássa.
Ha atomokra bomlik is,
miattuk minden sejtem,
ha arcom kékre torzul is,
mind, mind, mind elfelejtem!
Hajam csapzottra borzoló,
mint gubancos csepűt és szürke kócot
és göggel viselem
fajtam egyenruháját:
a foltozott darócot.
Mert annak fia vagyok én,
ki a küszöbre téve,
a külső sötétségre vettetett,
kit vernek ezer éve,
kit nem fogad magába soha a béke réve!
Bolyongásom pusztáin,
a végtelen nagy éjen
csak az ő szive fénylik,
ő a rögeszmém, végső szenvedélyem,
ráfonódom, rajta kuszom
fölfelé, mint szőlőkarón a kacs.
Mogorva lettem,
kemény, sötét és szótlan és makacs.
Vér csurgott rám és nem tudom lemosni.
Jajt hallottam és nem tudom feledni.
A holtakat nem tudom eltemetni.
Egy eszelős dal lett az utitársam,
rekedt dal, nem zenél,
csak hörög, mint a szél,
zúg, mint vihartól ráncigált fák
Babylon vizeinél:
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

IV.

Mit nékem most a Dante terzinái
s hogy Goethe lelke mit hogyan fogant,
mikor tetszhalott véreimre
hull már a föld és dübörög a hant,
mikor a bús kor harsonája
falakat dönt és lelket ingat,
mikor felejtett, ősi szóra
kell megtanítani fiainkat,
mikor rémít a falvak csendje
s elönt a semmi árja minket
és szülni kell és nemzeni
s magunk képére kalapálni
vannyadt gyermekeinket!
Mit bánom én a történelmet
s hogy egykoron mi volt!
Lehetsz-e bölcs, lehetsz-e költő,
mikor anyád sikolt?!
Európa, én nagy mesterem,
lámcsak mivé lett fogadott fiad!
Mily korcsbeszédű, hitvány,
elvetemült és tagadó tanítvány.
Addig paskolta áztatott kötél,
míg megszökött és elriadt.
Fáj a földnek és fáj a napnak
s a mindenségnek fáj dalom,
de aki nem volt még magyar,
nem tudja, mi a fájdalom!
Vallom, hogy minden fegyver jogtalan,
a szelíd Isten könnyezett s úgy tanította ezt,
ám annak a kezében, kit fegyver szorongat,
a fegyver megdicsőül és ragyogni kezd.
Ezért nem is hányódom már magamban,
vallom, hogy igazam nincs
és mégis igazam van
és mától fogva énekiem
örökre ez az énekiem:
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

V.

Idegen-vérű és beszédű
kenyeres jópajtásaim,
kikkel együtt bolyongtam az emberiség ligetét,
kiket szerettem,
s kik szerettétek lágy szívem
nyitott és éneklő sebét,
nekem is fáj, higyjétek el,
hogyan zord a szóm és homlokom setét.
Nekem is fáj, hogy búcsuzom,
mert immár más utakra kell mennem,
de így zeng most a trónjavesztett
magyar Isten parancsa bennem
s én nem tagadhatom meg Őt,
mikor beteg és reszkető és nincs többé hatalma,
mikor palástja cafatos és fekvőhelye szalma.
Nincs más testvérem, csak magyar.
Ha virrasztok, miatta állok posztton,
csak tőle kérek kenyeret
s csak ő, kivel a kenyeret megosztom.
Sok tévelygés és sok kanyar
után jutottam el ide:
ha bűnös is, magyar
s ha tolvaj is, magyar
s ha gyilkos is, magyar,
itt nincsen alku, nincsen semmi "de".
Gyűlöletes, ki ünneplő ruháját
s virágos lelkét fitogtatva henege, -
mi elesettek, páriák vagyunk,
testvérek a nyomorban és a bűnben,
sápadtak, torzak, bélyeges fegyencek.
Zúgjon fel hát a magyar zsoltár,
dúljon a boldog, éji álmokon,
seperjen át a fekete,
tarajos és hideg hullámokon
vérkönnyet csepegő fáklyák fényeinel,
Babylon vizeinél:
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

VI.

Száraz nyelvem kisebzett,
égő fejem zavart.
Elindulok, mint egykor Csoma Sándor,
hogy felkutassak minden magyart.
Székelyek, ott a bércek szikla-mellén,
üljeteK mellém!
Magyarok ott a Tisza partján,
magyarok ott a Duna partján,
magyarok ott a tót hegyek közt
s a bácskai szőlőhegyek közt,
üljeteK mellém.
Magyarok Afrikában, Ázsiában,
Párisban, vagy Amerikában,
üljeteK mellém!
Ti eztán születők s ti porlócsontu ősök,
ti réghalott regősök, ti vértanuk, ti hősök,
üljeteK mellém!
Ülj ide, gyűlj ide, népem
s hallgasd, amint énekelek,
amint a hárfa húrjait,
feszült idegem húrjait
jajgatva tépem,
ó, népem, árva népem! –
- dalolj velem,
mint akit füstös lángokra szítottak
vérszínű, ósetét, nehéz, fanyar borok,
dalolj velem hörögve
és zúgva és dörögve,
tízmillió, százmillió torok!
Énekelj, hogy világgá hömpölyöggjön
zsoltárod, mint a poklok tikkadt, kénköves szele
s Európa fogja be fülét
s nyögjön a borzalomtól
és örüljön bele! -:
MérgeS kígyó legyen eledelünk,
ha téged elfeledünk,
ó, Jeruzsálem!
Nyelvünkön izzó vasszeget
verjenek át,
mikor nem téged emleget,
ó, Jeruzsálem!
Rothadjon el lábunk-kezünk,
mikoron hozzád hűtlenek leszünk,
ó, Jeruzsálem, Jeruzsálem!

1936

Áprily Lajos: Enyedi csend

Járai Istvánnak

Enyedi csend – ma megkívántalak.

Hogy ültél kertek s százéves falak
áldott hűségben, dombok vállain –
Gyümölcseim sárgára benned értek
s benned fakadtak friss virágaim.
Belőled jöttek a könyvtár-homályban
öreg könyvekbe búvölt szellemek.
szent álmódásod a torony-harang is
csak bársony ujjal érintette meg.
Ha sűrű volt, te hűtötted le vérem,
te őriztél a városvég felett,
hol a kápolnadombi sétatéren
tanyát fogtunk a vesztett ház helyett.
Vidéki voltál. Zsibbadt. Egyzenéjű.
De egy-zenédben hogy dalolt a szín,
ha – mint aranyhal kristálykút-fenekén –
mélyedben olykor megcsillant a rím.
Voltál nászinduló és dajka-dallam,
bróm békessége és halál-követ.
Apám nyolcvanhatéves ősz fejével
öledbe hullt a méhesből jövet.
S volt egy napod. Az Isten fénye késett,
sötétbe hullt a megbomlott világ.
Jaj, most is hallom rémült szívverésed,
s hallom, milyen vad-élelet sikoltasz,
amikor átdöfnék piros szuronnyal
az első ellenséges trombiták.

Ezt pesti utca-lázban énekeltem.
Füst hullt a zajba és kémény-salak.
Enyedi csend – te régi, drága, tiszta,
reád gondoltam és áldottalak.

1934

Győry Dezső: Lármafa

Szabó Dezsőnek

A nemzethalál árnya őszi reggel
bizonytalan köd, terjeng a Duna
didergő partján. Fölszáll e? Ki tudja?
Nem szabad többé kialudnia

a nemzetrázó jajveszékelésnek:
A köd nem égbolt! – S minden lármafa
e kérdést verje: Hol van, nem az ország,
de a magyar Lét új határa ma?

1938

Fodor Géza: Bukovinai esték

Szemük alján bordószínűben
Villámlik egy messzi évszak –
Ritkul fehér hollóingen
Árvalányhaj, gyöngy-iszalag

Vadzeb növi temető
Kopjafáit révültében
Hegyoldalból mélykék erdő
Forog tükrös fejszeélen

Alkonyati varjúszárnnyal
Nehezedik le az este
Csöndjét rozzant citerákkal
Csillagokra kipengetve

Fenn a hegyen fehér templom
Árnyék-fekete gyertyája
Súlyosul a holdkőúton
Fordulva bé Moldovába

Az idő vén asszonyarcát
Mélyrét ülik meg a ráncok –
Őrzik hitük tört sugarán
Holdasuló másvilágok

Kút ágasán pipiskedve
Lidérc vihog hétvilágra
- Hidegebb lesz minden este
S feketébb az éj homálya...

Csoóri Sándor: Csontok és szögek

Trianon nyolcvanadik évfordulójára

Az elveszett haza darabjai
a talpam alatt.
A porban csontok és szögek
s akasztófa-szilánkok
a rezesedő délutáni fényben.

Balra tőlem Arad,
jobbra Temesvár.
Fölöttem berobbantott, huzatos mennybolt.
Merre forduljak, hogy ne lássam többé
a frakkos hóhérok
idáig sugárzó palotáit?

Azt hallom: épp egy kékbe hanyatló
hegytetőn sugdolóznak újra
csontváz-fák
és óriás rovarok zümmögésében.
a kürtőkalapjuk olyan magas,
mint egy tiszteletet parancsoló
családi sírbolt.

Ha megszólalnak,
recsegni kezd tőlük a múlt:
ez a düledező, ingatag deszka-Kolosszeum,
pántok, gerendák nyögnek,
s a szivarfüst anarchiájában
népek tűnnek el
összezárt állkapoccsal egymás után.

Béke, háború – hallom a borzalom
útszéli szavait
Talán Dante beszél
a kalapok mögül izgatottan.
Ő látja, hogy a hegyes szálkákön
hogyan akad fenn sok-sok élő.

Lovak kocognak
a Nagyalföld szélén.
Sörényükben kifakult gyászszalagok.
Hová forduljak,
hogyne lássam többé magamat
a korhadó patájú lovakkal együtt
a történelmi gazban?

2000

V. BIBLIOGRÁFIA – AJÁNLÁS

Szakirodalmi művek

- Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2010. 160.
- Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. In: *Romsics Ignác (szerk.): Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemtől* (Osiris, 2002, 2003, 2005) 132–161.
- Fejtő Ferenc: *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása*. Minerva–Atlantisz, 1991. 432. (Circus Maximus.)
- Galántai József: *A trianoni békekötés*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990.
- Nemeskürty István: *Meddig várjunk? Számvetés az új évezred küszöbén*. Bp., Szabad Tér Kiadó, 1996. 194. [4] p. „A huszadik századi Magyarország” c. fejezet 67–113.
- Raffay Ernő: *Trianon titkai – avagy hogyan bántak el országunkkal...* Bp., Tornado Damenija Kft., 1989. 191.
- Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920. Forradalom – Proletárdiktatúra – Ellenforradalom*. Korona Kiadó, Budapest, 2001. 248.
- Romsics Ignác: *A 20. század képes története*. Rubicon–Ház Bt. 2008. 504.
- Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, Osiris, 2001.
- Romsics Ignác: *Helyünk és sorsuk a Duna-medencében*. Osiris Kiadó. 2005. 378.
- Rónai András: *Térképezett történelem*. 2. bőv. kiad. Bp., Püski K., 1993. 262.
- *Trianon. Raffay Ernő: Magyar tragédia – Trianon 75 éve című könyv vitája*. Bp., Püski K., 1995. 152.

Korábbi művek és visszaemlékezések

- Andrássy Gyula, gróf: *Diplomácia és világháború*. Bp., Légrády K. [1921]. 2, 254 . 1921.
- Apponyi Albert: *Emlékirataim. Ötven év*. 3. átnézett kiad. Bp., Pantheon, 1926. 286. [2]
- *Fabro Henrik Párisi béke delegációs naplója*. Közli Zelovich Dezső. 2. füz. Bp., Gyorsírási Kormánybiztosság, 1941. 80.
- Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920*. Bp., Magyar Szemle Társaság K., 1935. (A Magyar Szemle Könyvei 10.)
- Grosschmid Géza: *Kisebbségi sors*. Kosice-Kassa, 1930. 499.
- Horváth Jenő: *Felelősség a világháborúért és a békeszerződésért*. Bp., Akadémiai K., 1939. [4] 453. [3] (A magyar kérdés a XX. században 1.)

- *Igazságot Magyarországnak! A trianoni békeszerződés következményeinek ismertetése és bírálata.* Írták: Apponyi Albert, Berzeviczy Albert et al. Melléklet: Teleki Pál: Magyarország néprajzi térképe. Bp., Magyar Külügyi Társaság, 1928. 402., 2 térk. mell.
- Janics Kálmán: *A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után. 1945–1948.* Hunnia kiadó. Bp. 1989.
- Jászi Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása.* Bp., Gondolat Kiadó, 1983. 597.
- Jócsik Lajos: *Idegen igában. Húsz év cseh uralom alatt.* [Bp.] Athenaeum, [1940.] 230.
- Nitti Francesco: *Nincs béke Európában. Európa hanyatlása.* Bp., Pallas Kiadó. 1923. 228.
- Olay Ferenc: *A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken. 1918–1928. A magyar kultúra válságos évei 1918–1927.* Magyar Nemzeti Szövetség, 1930. 460.
- Pethő Sándor: *Világostól Trianonig. A mai Magyarország kialakulásának története. A földrajzi részt írta Fodor Ferenc.* Bp., Enciklopédia K., 1925. VI, 324. [4]
- Szekfű Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története.* Bp., Élet K., 1920. 332.
- Vecseklőy József: *Nemzetgyilkossági kísérlet – Trianon, 1919. Párizs.* Lakitelek, Antológia K., 1993. 293.

Forráskiadványok, bibliográfiák

- Gerő András (szerk.): *Sorsdöntések. A Kiegyezéstől 1867, Trianon 1920. Párizs 1947.* Gönczöl kiadó. 1989.
- Pásztor Cecília (szerk.): *„Ahol a határ elválaszt” – Trianon és következményei a Kárpát-medencében.* Nagy Iván Történeti Kör, Balassagyarmat, 2002.
- Szidiropulosz Archimédesz: *Trianon utóélete.* (Bibliográfia). Kairosz Kiadó, 2002. 260.
- Szidiropulosz Archimédesz: *Trianon utóélete. Házból, hazából kirekesztett* (irodalmi szemle). XX. Századi Intézet. 2003. 372.
- Szidiropulosz Archimédesz: *Trianon utóélete. A magyar társadalom Trianon-képe az ezredfordulón.* Kairosz Kiadó, 2004. 454.
- Zeidler Miklós: *Trianon.* Osiris Kiadó. 2003. 953.

Szépirodalmi írások, esszék, cikkek

- Herczeg Ferenc: Napkelte előtt. Gondolatok Nagymagyarországról. Magyar Könyvnap 1937. Bp., Singer–Wolfner, 1937. 238. [2]
- Juhász Gyula: *Ébredj, magyar! – Versek Trianon árnyékában.* [Vál., szerk.: Kovács Miklós]. Szeged: Bába, 2010. 175.
- Koltay Gábor: *Velünk élő Trianon: egy film története.* [Budapest] Szabad Tér, cop. 2005. 512.
- Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai.* [Önéletrajzi regény.] 2. kiad. Bp., Pantheon K., [1936.] 1–2. köt.
- Nyíró József: *Mi az igazság Erdély esetében?* Cleveland, Oh. Katolikus Magyarok Vasárnapja. [1960. körül]. 38.
- Nyíró József: *Néma küzdelem.* Regény. [Budapest, 1944], Révai, 576.
- Padányi Viktor: *Összeomlás. /1918–19./ Az iglói géppuskások regénye.* [Szeged], [1942.]. 324.
- Rákosi Viktor: *Elnémult harangok.* Bp., Révai, 1903. 349. (Rákosi Viktor Munkái 1.)
- Sajó Sándor: *Magyar versek.* A Magyar Jövő Ifj. Irodalmi Rt. kiadványa, Budapest, 1922.
- Szabó Dezső: *Magyarország helye Európában: Keleteurópa. Életem. Mai jegyzetek.* Bp., Ludas Mátyás K., 1935. 59.
- *Szétszaggatott ország: Trianon a magyar költészetben /* [szerk. és az előszót írta Bíró Zoltán]. Lakitelek, Antológia, 2010. 187.
- *Széttörtett. A magyar fájdalom és reménykedés versei.* Összeáll. Péntes István. Budapest, Aposztróf, 2006, 413.
- Tamási Áron: *Czímeresek.* Regény. Szerk. Ugrin Aranka. Budapest, Palatinus, 2005, 432.
- *Vérző Magyarország. Magyar írók Magyarország területéért.* Szerk. Kosztolányi Dezső. III. Jeges Ernő. Bp., Pallas Ny., [1921.]. 236, 2 p., 1 t.
- Wass Albert: *Jönnek! Adjátok vissza a hegyeimet!* Bp., Kráter Műhely Egyesület, 1993. 232. Újabb kiadás: Bp., Kráter Műhely Egyesület, 1997. 232.

Térképek az interneten

Olyan térképeket, térképvázlatokat próbáltunk összegyűjteni, melyek az órák vagy azok tervezése során is jól felhasználhatóak. Ez azonban jelentősen leszűkítette a lehetőségeinket, így a lent látható lista sokkal inkább ajánló, mit az elérhető források gyűjteménye.

A térképeket a címekre kattintva lehet elérni. A letöltés dátuma minden link esetében: 2011. május 20.

TÉRKÉPLISTA:

Térképek a Wikipédia oldalán

- [Nemzetiségek eloszlása az Magyar Királyság területén \(1880\)](#)
- [Nemzetiségek eloszlása az Osztrák–Magyar Monarchia területén. Forrás: William R. Shepherd: *Historical Atlas* \(1911\)](#)
- [Teleki Pál miniszterelnök, földrajztudós híres "vörös térkép"-e, Magyarország 1910-es népességének nemzetiségek szerinti eloszlásáról.](#)

Térképek az Amerikai Magyar Szövetség (The American Hungarian Federation) oldaláról

- [Etnikai eloszlás Magyar Királyság területén 1910-ben](#)
- [Magyarország területi változásai 1914 és 1945 között](#)

További térképek

- [Az Osztrák-Magyar Monarchia és a Magyar Királyság – németnyelvű térkép a trianoni határokkal](#)
- [A magyar vármegyék és a Trianon utáni Magyarország](#)
- [Magyarország és az elcsatolt területek](#)

FÜGGELÉKEK

Tartalom:

- Romsics Ignác: Trianon és a magyar politikai gondolkodás
- Katona András: Trianon tanítása (1920–2010)

Romsics Ignác: Trianon és a magyar politikai gondolkodás*

A trianoni békeszerződés aláírása óta közel 80 esztendő telt el. Ez alatt a több mint háromnegyed évszázad alatt Trianon folyamatosan jelen volt a magyar politikai gondolkodásban. A probléma megítélése ugyanakkor koronként változott. Ennek historiográfiája sajnos még nem készült el; a közelmúlt szellemi és politikai irányzatainak Trianon-recepciójáról megdöbbentően keveset tudunk. Ezért nem törekedhettünk a címben jelölt téma teljes körű kifejtésére. Ehelyett arra vállalkozunk, hogy három fontos időszak – a Horthy-kor, az 1945 és 1947 közötti koalíciós időszak és a Kádár-kor Trianonon-gásának domináns jellegzetességeit vázoljuk fel.

A HORTHY-KOR

A Horthy-kor vezető elitje történelmi véletlenként és totális igazságtalanságként fogta föl Trianont, s válasza rá a teljes elutasítás volt. Ez nemcsak az országzászló félárbcra eresztésében, az iskolai oktatás előtt és után deklamáltatott *Magyar Hiszekegy* mondanivalójában és a különböző irredenta jelszavak hangoztatásában fejeződött ki, hanem az irodalom, a művészetek (köztéri szobrászat!) és a társadalomtudományok reflexióiban is. A teljes elutasítás álláspontját és az integrális vagy optimális revízió ebből logikusan következő programját változatos érvrendszer támasztotta alá. A kor történészei kidolgozták például a magyarok kárpát-medencei elsőbbségének tézisé, amely szerint a honfoglalás pillanatában idegenek nem, illetve csak elhanyagolható számban éltek a magyar törzsek által birtokba vett területeken. A historizáló gondolkodás ebből azt a konklúziót vonta le, hogy a Kárpátok északi láncja és az Adria közötti területekre „történelmi joga egyedül és kizárólag a magyar nemzetnek van”.¹ A magyar béke delegáció vezetőjeként és az 1928-as *Igazságot Magyarországnak* című kötet nyitó tanulmányának szerzőjeként Apponyi Albert a magyarság kulturális fölényét és különleges politikai szervezőképességét hangsúlyozta, amely a térség minden más nációjától megkülönböztette, és egyedül őt tette alkalmassá a Nyugat védelmére, valamint a római és a brit világbirodalmakéhoz hasonló civilizatórikus misszió betöltésére a Duna-medencében.² A történelmi Magyarország visszaállítását alátámasztani hivatott érvek közé tartozott az úgynevezett Szent István-i állameszme is. Eszerint a nemzetiségek magyarországi elnyomása minden valóságápot nélkülöz; Szent István és utódainak az országa lényegénél, belső szelleménél fogva mindenkor a nemzetiségek barátja volt; ezt „szívük mélyén az elszakadt nemzetiségek is tudják, és ezért a Szent István-i birodalom, azaz „Nagy-Hungária összes népeinek újraegyesülése csupán idő kérdése”. Ez olyan egymástól távol álló személyiségek Trianon-felfogását is jellemezte, amilyen például a 30-as években már egyértelműen németellenes és a rendszer liberális ellenzéke felé közeledő Szekfű Gyula, illetve a fasiszta és 1944-ben a németek kegyéből hatalomra kerülő Szálasi Ferenc volt.³ A Trianonnal szembeni 1920 és 1945 közötti revíziós propaganda negyedik tipikus argumentuma a Közép-Duna-medence földrajzi és gazdasági egysége, illetve az itt élő népek gazdasági egymásrataltsága volt. „A földrajzi szempont – hangoztatta például Teleki Pál is – a nemzetalkotó tényezők legfontosabbika, és a békekonferencia nagyot hibázott, amikor döntéseit a nyelvi különbségekre alapozta.”⁴ Bethlen István, aki a kor legmeghatározóbb politikusa volt, mindezeket sajátos stratégiai, illetve biztonsági szempontokkal egészítette ki. Úgy gondolta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiát felváltó fragmentált kisállami struktúra a térséget hagyományosan fenyegető orosz és német behatolás számára egyaránt kedvezőbb

feltételeket teremtett. Ezt elkerülendő – hangoztatta – elengedhetetlen a térség államai közötti szoros együttműködés, amelynek viszont előfeltétele a magyar revízió.

A fenti érvek egyike sem volt teljesen légből kapott, az igazság néhány elemét mindegyik tartalmazta. Ezek az igazságelemek azonban olyan mértékben keveredtek „csúsztatásokkal”, féligazságokkal, elhallgatásokkal és téveszmékkel, hogy végeredményben egyáltalán nem a magyar társadalom múlt- és önismeretét, valamint politikai tisztánlátását növelték, hanem éppen ellenkezőleg: illúziókat és megalapozatlan reményeket keltettek a lakosság széles köreiben.

A birodalmi gondolat természetesen nem kizárólagosan uralta a két világháború közötti magyar politikai gondolkodást. Az integrális vagy nagyrevízió eszméje mellett jelen volt az etnikai elvű revízió programja is. Az ellenzéki pozícióban levő különböző liberális és liberális-demokrata csoportok lényegében ezt képviselték. „... nem törekszünk egyébre, mint az ország etnográfiai kikerekítésére és a külföldi magyar kisebbségek hathatós védelmére” – fogalmazta meg a polgári radikálisok revíziós programját Vámbéry Rusztem 1928-ban. A revízió – írta a liberális Fenyő Miksa 1935-ben – nem lehet más, mint a „magyarlakta vagy magyar többségek lakta területek visszacsatolása”.⁵ Lényegében ugyanezt vallották a szociáldemokraták is. Az emigráns Jászi Oszkár és a „szellemi fenegyerek Szabó Dezső” ennél is tovább mentek, és a trianoni határokat lényegében elfogadva, keresték a megoldás kulcsát. A probléma lényege – vélte Jászi – nem a terület, hanem a „területen élő népesség kulturális, nemzeti és nyelvi autonómiájának és megszervezésének a lehetősége”.⁶ Jászi dunai konföderációs gondolatát Szabó a kelet-európai szláv népekkel való összefogás víziójává tágította. Magyarországnak – írta – közelebbi és távolabbi szomszédaival együtt „két nagy lidércnyomása van: Németország és Oroszország, amelytől csak akkor szabadulhatnak meg, ha létrehozzák a Kelet-európai Államok Szövetségét”.⁷

A népi mozgalom meghatározó ideológusa, Németh László – Jászihoz egyébként hasonlóan – azt vallotta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia és ezen belül a történelmi Magyarország felbomlása elkerülhetetlen volt. „A Habsburg-monarchiát – írta – a nacionalizmus végső következése, a népek önrendelkezésének az elve dobta szét. Mihelyt nemzetiségeinket ez a 19. századi elv teljesen hatalmába kerítette, Magyarország régi alakjában nem maradhatott fenn, az engedékenység éppúgy felrobbantotta volna, mint a türelmetlenség.” Ebből az akkor hallatlan eretnekségnek számító gondolatból logikusan következett a másik eretnekség: a területi revízióról való lemondás és a dunai népek „tejtéviségének” a hangoztatása.⁸

A Trianonnal kapcsolatos két világháború közötti politikai gondolkodás sajátos regionális hajtása volt a transzszilvanizmus. Ennek maximális verziói Erdély független állammá szervezését, illetve Románián belüli széles körű területi autonómiáját propagálták, a mérsékeltbb elképzelések viszont megelégedtek a kulturális és/vagy vallási autonómiával. Sokféleségéből következőleg a transzszilván érvrendszer a különböző revizionista koncepciókkal éppúgy érintkezhetett, mint a dunai népek egymásraultaltságát és együttműködésük fontosságát hangoztató elképzelésekkel.⁹

Sem a politikai baloldal, sem Jászi, Szabó, Németh László és a transzszilván ideológusok hatását nem szabad lebecsülnünk. A két világháború között, s különösen az 1930-as és 40-es években eszmélődő ifjabb értelmiségi generációk gondolkodására kimutathatóan nagy hatást gyakoroltak. Saját generációjuk Trianonnal kapcsolatos felfogását viszont csak igen mérsékeltten tudták befolyásolni, a kormánykörökét, az uralkodó elitét és az

állami propagandát pedig egyáltalán nem. Jellemző példája volt ennek Rothermere 1927-es ismert fellépése a magyar határok etnikai elvű módosítása érdekében és ennek magyar fogadtatása. Az angol lord javaslatára Herczeg Ferenc, a két világháború közötti szellemi élet prominens alakja és a Magyar Revíziós Liga elnöke a szervezet 1927. július 27-i ülésén így válaszolt: „az úgynevezett Rothermere-vonal nem magyar javaslat, „a magyar nemzet nem adja fel jogát a maga ezredéves [...] államterületéhez”.¹⁰ Ez az attitűd jellemezte Bajcsy-Zsilinszky Endrét is, aki 1943-as Erdély-könyvében még mindig azt hangoztatta, hogy „... Erdélyt a maga egészében – mint érintetlen egységet – a Szent Korona fennhatósága alá kell visszahelyezni”.¹¹

A KOALÍCIÓS IDŐSZAK

A második világháború után a magyar politika és szellemi élet Trianon-felfogásában radikális és realista irányú fordulat vette kezdetét. A hatalomra került koalíciós pártok a két világháború közötti baloldali ellenzék mérsékelt revíziós elképzeléseiből indultak ki, és azokat próbálták alkalmazni az új helyzetre. Még az ebben a kérdésben legradikálisabb koalíciós partner, a „reakciós” Kisgazdapárt sem követelt az etnikai határoknál és annál többet, hogy a távolabbi tömbökben élő magyarok kapjanak autonómiát. A Nemzeti Parasztpárt főtitkára, Kovács Imre pedig így nyilatkozott: „Sovinizmus az ezeréves határok követelése, és aki ezt követeli, az népellenes és antidemokrata, és mint kártékony elemet ki kell irtani a politikából. Nem sovinizmus arról beszélni, hogy a magyarság szeretné a maga nemzeti államát kialakítani, mégpedig úgy, hogy a magyar etnikum területét fedje az új nemzeti állam.”¹²

A Szent István-i államelvvel, a történelmi határokkal és általában a különböző nagyrevíziós tervekkel való szakítás, illetve a nemzetiségi elv elfogadása a Nemzeti Parasztpárt kiemelkedő ideológusának, s egyben a Külügyminisztérium kebelén belül folyó béke-előkészítés tevékeny résztvevőjének, Bibó Istvánnak az 1946-os esszéiben nyert klasszikus és tágabb történelmi, szociológiai és politikai perspektívába illeszkedő megfogalmazást. Kelet- és Közép-Európában – írta például *A kelet-európai kisállamok nyomorúságában* – „... a nemzetek egymás közötti elhatárolódásának a stabilizálását nem a történelmi határ mentén kell keresni, mint Nyugat-Európában, hanem a nyelvhatár mentén. Mindazok a kísérletek, amelyek ezen a területen nyugat-európai mintára, a történelmi egységre támaszkodva többnyelvű népeket akartak egységes nemzeti tudattal megtölteni, mindenekelőtt a lengyel, a magyar és a cseh kísérlet, visszahozhatatlanul megbuktak. [...] Az összes többi állítólagos szempontok: a földrajzi, gazdasági, stratégiai, kikerekítési, közlekedési és Isten tudja még miféle szempontok, [...] valójában teljesen hiábavalóak, és nagyméretű alkalmazásuk a legnagyobb bajok forrásává lesz”.¹³

A két munkáspárt képviselői ennél is radikálisabban szakítottak a két világháború közötti domináns megközelítések alapelveivel. Révai József, az MKP ideológiai kérdésekben irányadó vezetője 1945 végén és 1946 elején több alkalommal kifejtette, hogy nemcsak a történelmi, hanem a néprajzi határok követelése is irreális és káros. „Az ész – hangoztatta – azt diktálja nekünk, hogy minden erőnk a határon túl maradt magyar kisebbséggel való kulturális, szellemi és gazdasági kapcsolatok kiépítésére, fenntartására és erősítésére összpontosítsuk”.¹⁴ A Szociáldemokrata Párt ugyancsak elvetette a revizionizmus bármely formáját, sőt egyes megnyilatkozásaiban még a kollektív jogokra épülő kisebbségvédelem eszméjét is. Mint Horváth Zoltán a *Népszava* olvasóinak elmagyarázta: „Nemcsak a Szent

István-i határok hirdetése sovinizmus, sovinizmus az a világnézet is, amely azt hiszi, hogy valakit valamilyen jog megillet csak azért, mert ilyen vagy olyan nemzetiségű”.¹⁵

Az 1945 és 1946 fordulóján zajló sajtóviták és pártközi egyeztetések során a kommunista és a szociáldemokrata álláspont annyiban változott, hogy Erdélyt illetően hozzájárultak az 1920-as határok módosításának felvetéséhez. Egyetértés alakult ki közöttük abban is, hogy Jugoszláviával szemben értelmetlen lenne területi követelésekkel fellépni. A határ menti szlovák területek jövőjével kapcsolatban azonban továbbra is ellentét feszült közöttük. Az 1946. március 6-i pártközi értekezleten a kispazda Auer Pál és a parasztpárti Farkas Ferenc egyaránt a „kompakt magyar többségű vidékek” visszakövetelését javasolta, míg a kommunisták és a szociáldemokraták képviselői hallani sem akartak erről. Ezért és a nagyhatalmak világosan kifejezésre juttatott ellenzése miatt az 1946. július 29-én kezdődő békekonferencián a magyar delegáció Csehszlovákiával szemben nem támasztott területi követelést. Romániától viszont 22 ezer négyzetkilométer átengedését kérte közel 2 millió lakossal, valamint területi autonómiát Székelyföld számára. Amerikai tanácsra augusztus második felében a magyar delegáció ezt négyezer négyzetkilométerre, illetve kevesebb mint félmillió lakosra redukálta. A békekonferencia azonban – ismeretes módon – ezt is elutasította, s a Pozsonnyal szembeni hídfő kivételével, amit Csehszlovákiának ítélt, az 1920-as határokat állította helyre.

A békeszerződést 1947. február 10-én írták alá Párizsban. Lelkesedést Magyarországon természetesen senki részéről sem váltott ki, de olyan elkeseredést és hisztériát sem, mint 1920-ban a trianoni békeszerződés aláírása. Mindössze a Mindszenty által celebrált bazilikai szentmiséről jelentették a tudósítók, hogy „Mikor felcsendült a templomban az ének szava: »Hol vagy István király, Téged magyar kíván... «, hangos zokogás tört fel a templomban lévők és a térre szorultak soraiból”.¹⁶ A magyar társadalom nemzeti kérdésre továbbra is érzékeny része ezekben a napokban döbbsent rá, és kezdett beletörődni abba, hogy nemcsak az integrális vagy optimális revízió irreális és elérhetetlen, hanem az etnikai revízió, illetve a méltányos kiegyezés is. Bibó István ezek után helyezkedett arra az álláspontra, hogy a trianoni határokat „mind fizikailag, mind lelkileg elfogadva” a magyarság a továbbiakban csak két dolgot tehet: a „kölcsonös és feneketlen gyűlölködés örvényeit” elkerülve példát ad a „kisnépek közötti lojalitásra”, és ugyanakkor felelősséget érez „a határon túli magyarság sorsával szemben”.¹⁷

Ezzel egyidejűleg mások is hasonló véleményt alakítottak ki. Ezek közül legnagyobb jelentősége a Horthy-kor történész-ideológusa, Szekfü Gyula pálfordulásának volt, aki a második világháború alatti magyar nemzetiségpolitikai anomáliákra és a zsidótörvényekre hivatkozva, ám nyilvánvalóan az új hatalmi helyzettel is számot vetve helyezkedett arra az álláspontra, hogy „Ezek után pedig egyszer s mindenkorra el kell némulnia minden revíziós törekvésnek és propagandának”, s hogy a szomszédos államokkal szemben Magyarországnak a továbbiakban csak „egyetlen kívánsága lehet: a náluk lakó magyarok állampolgári jogainak tisztességes megadása és emberies bánásmód velük”.¹⁸ A két világháború közötti konzervatív, „úri Magyarország” és a második világháború utáni demokratikus, „népi Magyarország” két kiemelkedő reprezentánsa ezzel lényegében azzal a Révai Józseffel került közös platformra, aki 1945-től hirdette az etnikai elvű revízió irrealizmusát. A kommunista sajtó propagandaszólamaiban, mely szerint máris beköszöntött volna a népek közötti örök béke és barátság kora, azonban sem ők, sem a magyar társadalom többsége nem hitt. Különösen nehéz volt ezt feltételezni a Romániából és Jugoszláviából spontán, Csehszlovákiából pedig szervezeten áttelepülők és új hazát, új otthont keresők tízezrei beszámolóit hallgatva.

A KÁDÁR-KOR

Az 1956 novemberében hatalomra került új kommunista vezetés nagyfokú nemzetközi elszigeteltségben kezdte meg munkáját. Az elszigeteltségből való kitörés egyik eszköze a szomszédos szocialista országok bizalmának az elnyerése volt – akár azon az áron is, hogy az ottani magyar kisebbségeket a budapesti kormány sorsukra hagyja. Ezt a célt szolgálta Kádár látogatása Romániában 1958 februárjában és Münnich Ferenc miniszterelnöké Csehszlovákiában 1958 decemberében. Tárgyalásaik során a magyar vezetők nemcsak arról biztosították román és csehszlovák partnereiket, hogy Magyarországnak semmiféle területi követelése nincs velük szemben, hanem arról is, hogy a román, illetve a csehszlovák nemzetiségi politikát megfelelőnek tartják, és hogy az ottani magyarság helyzetének alakulását Magyarország a két ország belügyének tekinti. Ennek következménye mindkét országban a magyar kisebbség helyzetének romlása lett. Az oktatás „szocialista patriotizmusának” erősítésére hivatkozva Csehszlovákiában ezt követően kezdték összevonni a magyar és a szlovák tannyelvű iskolákat, Romániában pedig 1959 márciusában egyesítették a magyar tannyelvű kolozsvári Bolyai Egyetemet a román tannyelvű Babeş egyetemmel. Az 1960-ban életbe léptetett új csehszlovák alkotmány számos más magyarelles diszkriminációnak is a jogi alapjává vált. A szlovákiai közigazgatási egységeket ennek alapján alakították át úgy, hogy a magyarok egy-két körzettől eltekintve mindenütt kisebbségbe kerültek, és ugyancsak erre hivatkozva váltották fel a nemzetiségeket kollektívumként felfogó addigi politikát az egyéni jogokat hangsúlyozó megközelítéssel.

A magyar kisebbség sorsa iránti közömbösség feltétlen szovjetbarátsággal és nagyfokú külpolitikai önállósággal egészült ki. Ennek az időszaknak a legitimációs ideológiája egy olyan történelemszemlélet volt, amely a nemzeti büszkeség és önérték legtöbb megnyilvánulását „nacionalista maradványnak” bélyegezte, a magyar történelmet az osztályharcok történetére szűkítette, és a „hungarocentrizmustól, valamint a „provincializmustól” mentes új nemzetfogalom szerepét abban jelölte meg, hogy – amint ez egy 1966-os vitában megfogalmazódott – „magát a nemzeti formát a szocialista népek barátságának és testvéri közeledésének”, végső soron egybeolvadásának az eszközévé tegye.¹⁹ A konkrétumok síkján ennek felelt meg a magyar történelemben oly nagy szerepet játszó és 1956-tal közvetlen összefüggésbe hozható függetlenségi harcok nimbuszának az aláásása, valamint a nemzetek fölötti gazdasági és politikai integráció történelmi előképeként felmutatható Habsburg-monarchia piederasztalra emelése. Ez az „osztályharcos szemlélet” a táboron belül is csaknem egyedülálló jelenség volt. Hasonló megközelítések csak a keletnémet történetírást és zszurnalizmust jellemezték. A többi országban, beleértve a Szovjetuniót is, a nemzet mint olyan és a nemzeti szabadságért folytatott függetlenségi harcok sokkal pozitívabb megvilágítást kaptak, s valamilyen módon beépültek a kommunista pártok által vállalt történelmi hagyományok közé. Magyarországon viszont éppen ezek jelentősége kérdőjeleződött meg.

A fentieknek látszólag ellentmond, hogy az 1960-as évek utolsó harmadától a kádári vezetés kezdett fellépni az erdélyi magyarság érdekében. Az ellentmondás azonban csak látszólagos. A magyar politika hirtelen feléledt érdeklődése az erdélyi magyarság helyzete iránt a román külpolitika különütasságával függött össze, amelyet a Szovjetunió rossz néven vett, és nem bánta, ha a budapesti vezetés fellépései révén indirekt figyelmeztetésekben részesíthette. A szovjet vezetés ezt annál is inkább indokoltnak tartotta, mert 1964-től kezdődően a román történetírás és publicisztika félreérthetetlen utalásokat tett Besszarábia román jellegére, amivel a régió Szovjetunióhoz tartozásának problematikusságát kívánta

jelezni. Az „el nem kötelezett, semlegességre” törekvő román külpolitikát a magyar vezetők – például Kállai Gyula – ezért már 1964-től kezdődően burkolt bírálatokban részesítették. Ezek közül a bírálatok közül nemzetközi figyelmet is kiváltott Kádár Jánosnak a *Pravda* 1967. szeptember 17-i számában közzétett egész oldalas cikke.

A román különutaság és ennek örve alatt a román nemzetiségpolitika bírálata az 1960-as évek végéig nem járt együtt a Csehszlovákiában, Jugoszláviában és a Szovjetunióban élő magyarság helyzetének kritikus szemlélésével. 1964-ben, amikor Tito Budapestre látogatott, a kiadott közös nyilatkozatok a nemzetiségek hídszerepét hangsúlyozták, és semmiféle problémáról nem tettek említést. Mivel a jugoszláv föderalizmusnak köszönhetően a vajdasági magyarok valóban sokkal jobb helyzetben voltak a többi magyar kisebbségnél – a vajdasági autonóm tartomány öt hivatalos nyelve közül az egyik a magyar volt, az általános iskolás korú magyar gyermekek több mint 80%-a anyanyelvén tanult, az újvidéki egyetemen és a szabadkai pedagógiai főiskolán magyar tanszékek működtek, a helység- és utcaneveket az adott településen élő nemzetiségek nyelvén írták ki, stb. – a nemzetiségek hídszerepére és a két ország közötti kapcsolatok elmélyítésére való utalások rendelkeztek némi realitással. Ezt látszott igazolni, hogy 1966-ban megszűnt a két ország közötti vízumkényszer, és ezt követően nemcsak élénk kishatárforgalom alakult ki, hanem a turizmus is fellendült. A másik két ország viszonylatában azonban semmi alapja nem volt az optimizmusnak. Csehszlovákiában például az 1960-as évek közepén a magyar gyermekeknek 25-30%-a szlovák vagy cseh tannyelvű iskolába járt, és a középiskolát végzett magyar diákoknak csak 36%-a tanult tovább egyetemen vagy főiskolán, miközben a szlovák diákoknak 60%-a. 1967 októberében, amikor Prágába látogatott, Kádár ennek ellenére azt állította nyilatkozataiban, hogy a korábbi problémákat megoldották, és a csehszlovákiai magyarok helyzete teljes mértékben kielégítő.

A magyar kisebbségek helyzetével szembeni közömbösséget, illetve „szelektív”, csak a romániai magyarokkal szemben megnyilvánuló figyelmet, valamint az ideológiai szinten ezt alátámasztó antinacionalista „proletár internacionalizmust” az 1960-as évek végétől a nemzetnek mint létező kulturális és politikai realitásnak a tudomásulvétele, és a világ magyarságát összekapcsoló kulturális kötelékek erősítése váltotta fel. A gazdaságpolitikai reformokhoz és a kulturális liberalizmushoz hasonlóan ez a váltás is Kádár és a kádári vezetés pragmatizmusával és bizonyos mértékű önkorrekciós képességével magyarázható. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a módosítás növelni fogja a rendszer bázisát a nemzeti szempontból elkötelezett közvélemény-formáló értelmiség között, és a nyugati magyarság egyes köreinek aktivizálása révén külföldi megítélését is kedvezően befolyásolhatja.

Az új politika egyik első jele egy bizottság felállítása volt 1968-ban a Hazafias Népfront kebelén belül azzal a céllal, hogy megvizsgálja a szomszédos országokban élő magyarok helyzetét. Az Írószövetség ugyanebben az évben a környező országok magyar nyelvű kultúrájának a problémáit tűzte napirendre. Az ezzel párhuzamosan megjelenő sajtóközlemények egyértelművé tették, hogy Magyarország szakítani készül a nemzetek elhalását és a nemzetiségek gyors asszimilálódását hangoztató korábbi álláspontjával, és hogy az új irányvonal lényege a nemzetiségek asszimilálásának elítélése, illetve a magyar kisebbségek etnikai és kulturális azonosságuk megőrzéséért folytatott erőfeszítéseinek a támogatása lesz. Vagyis az, amit Bibó és Szekfű 1947-ben ajánlottak. Az új irányvonal alátámasztása érdekében indult meg az úgynevezett anyanyelvi mozgalom, amely 1970-ben tartotta első konferenciáját. Az ettől kezdve 3-4 évente megrendezett összejövetelek a magyarság kulturális összetartozását demonstrálták. Ezekon a rendezvényeken eleinte csak a nyugati és a magyarországi magyarság képviselői jelentek meg. Az 1977-es harmadik

konferencián azonban már a Csehszlovákiában, Jugoszláviában és a Szovjetunióban élő magyarok küldöttei is ott voltak, s csak egyedül a romániai magyarok képviselői hiányoztak.

A nemzeti kérdés új megközelítése és a szomszédos országokkal szemben követendő differenciált magyar külpolitika mellett Kádár több nyilatkozatában kiállt. Ezek közül legnagyobb visszhangot az 1975-ös helsinki konferencián elmondott beszéde váltott ki, amelyben életében először utalt Magyarországon első világháború utáni területi veszteségeire, és először szólt büszkeséggel arról a hosszú állami múltjáról, amelyre a magyarság visszatekinthet. „Mi annak a magyar népnek a küldötteiként veszünk részt ezen a történelmi jelentőségű tanácskozáson, amely államot alapítva 1100 éve él a Duna–Tisza táján, Európa közepén, így múltunk és jövőnk egyaránt az itt élő népek sorsához kötődik. Meggyőződésünk, hogy Európa minden népének legfőbb kívánsága a béke. Ha lehetséges, még fokozottabban így van ez a magyar nép esetében, amely évszázadokon át a hadak útjának kereszteződési pontján élt, és mérhetetlen véráldozatokat hozott, hogy fennmaradjon és megőrizze államát a fenyegető pusztulással szemben. Századunkban, az első világháború hiábavaló áldozatainak után a vesztes Magyarországon területe a korábbinál egyharmadára csökkent, a második világháborúban, urai bűnéből a rossz oldalon vérezve, elvesztette felnőtt lakosságának 8%-át, és az ország romhalmazzá vált” – mondotta kül- és belföldön egyaránt jelentős figyelmet kiváltva.²⁰ A helsinki konferencia záródokumentumát egyébként Magyarország és szomszédai egyaránt megelégedéssel fogadták. A szomszédok azért, mert rögzítette a határok erőszakos megváltoztatásának a tilalmát, s ezzel újabb garanciát kaptak határaik sérthetetlenségére. Magyarország pedig azért, mert az eszmék szabad áramlásával úgynevezett harmadik kosár alapján jogalapot kapott az anyaország és a határokon kívüli magyarság közötti kulturális kötelekeknek az erősítésére. A Helsinkit követő nemzetközi konferenciákon, így például 1977-ben Belgrádban, 1980-ban Madridban és 1983-ban Ottawában a magyar delegáció mindig aktív magatartást tanúsított a kisebbségi és emberi jogi problémákkal kapcsolatban.

A külföldi magyarság megítélésének megváltozásával egyidejűleg a hazai nemzetiségek kezelése is módosult. A korábban érvényesülő, úgynevezett automatizmust, amely a nemzetiségek gyors beolvadásával számolt, az 1960-as évek végétől a nemzetiségi kultúrák fokozott támogatása váltotta fel. Az 1972-ben módosított alkotmány elismerte a kisebbségeket kollektívumként, s rögzítette jogukat anyanyelvük ápolásához és nemzeti kultúrájuk megőrzéséhez. Nem kétséges, hogy ezzel a megváltozott belső politikával a párt példát akart mutatni a szomszédos országoknak, amelyekről hasonló bánásmódot várt el az ottani magyarokkal szemben. Az 1980-as XII. kongresszuson Kádár ezt expressis verbis is megfogalmazta. „... nálunk, Magyarországon a különböző nemzetiségű emberek, a lenini nemzetiségi politika elveinek, törvényüknek és alkotmányuknak megfelelően teljes jogú állampolgáraként élnek, dolgoznak és boldogulnak. Ugyanezt kívánjuk a határainkon túl élő magyarok számára is”.²¹

A magyar példamutatás Jugoszlávia kivételével nem talált viszonzásra. A magyarok helyzete különösen Romániában adott okot panaszokra, ahol az 1965-ben hatalomra került Ceausescu uralma alatt egyre súlyosabb diszkriminációkat szenvedtek el. 1968-ban felszámolták a Magyar Autonóm Tartományt. Ezt követően különböző burkolt és nyílt intézkedésekkel folyamatosan csökkentették a magyar nyelvű osztályok és a magyar tanárok számát; papírhányra hivatkozva magyar lapokat szüntettek meg, vagy korlátozták terjedelmüket; 1974-ben megtiltották, hogy külföldi turisták magánházaiknál éjszakázzanak, és a romániai magyarok Magyarországra utazását minden elképzelhető eszközzel akadályozták. Mindez abba az 1972-ben elfogadott „nemzeti homogenizációs” programba

illeszkedett, amelynek végső célja a magyarok – és általában a nemzetiségek – teljes asszimilálása és az etnikailag-nyelviileg homogén román nemzetállamnak a létrehozása volt. A diszkriminációk mérséklése, illetve megszüntetése érdekében a magyar vezetés többször interveniált. 1977-ben Kádár – Debrecenben és Nagyváradon – személyesen is találkozott Ceausescuval. 1982-ben Aczél György látogatott Bukarestbe ugyanilyen céllal. A magyar vezetők intervencióit azonban nem koronázta siker. A románosítási politika csúcspontjaként 1988-ban bejelentették az úgynevezett szisztematizálási tervet, amelynek keretében az ország 13 ezer falujából 7 ezret egyszerre le akartak rombolni, és azt tervezték, hogy az ott lakókat nagy agrár-ipari centrumokba tömörítik. Mindezek miatt az 1970-es évek végétől Románia és Magyarország között igen feszült viszony alakult ki, és az 1980-as évek második felében több tízezer erdélyi magyar menekült Magyarországra, illetve Magyarországon át Nyugatra.

Nem csökkent a szlovákiai magyarokra nehezedő nyomás sem, sőt inkább fokozódott. Az 1968-ban kért autonómiát nem kapták meg, és nem állították vissza a nyelvi határokhoz jobban igazodó régi járás-, illetve körzethatárokat sem. A magyar nyelvű oktatás és kulturálódás visszaszorítása folytatódott. Míg az 1960-as évek közepén 496 magyar tannyelvű általános iskola működött Szlovákiában, addig 1977-ben már csak 376, és a magyarul tanuló diákok száma is lecsökkent 90–100 ezerről 70 ezerre. Nem volt jobb a helyzet Kárpátalján sem, s Tito 1980-as halála után a jugoszláviai – különösen a vajdasági – magyarság sorsa is rosszabbra fordult. Mindezek következtében a szomszédos országokban élő magyarok helyzete az 1980-as évek elejétől a magyar értelmiséget egyik leginkább foglalkoztató és nyugtalanító kérdéssé vált. Ezzel függött össze, hogy többéves halogatás után a pártvezetés 1985-ben végül hozzájárult egy olyan kutatócsoport (Magyarságkutató Intézet) megszervezéséhez, amelynek legfontosabb feladata a határokon kívüli magyarokkal kapcsolatos adatok gyűjtése és feldolgozása volt.

A Kádár-kor második felének aktív és a magyar kisebbségek érdekében fellépő szomszédosági politikája átütő eredménnyel nem járt. Az előbb vagy utóbb mindenütt megjelenő asszimilációs politikára azonban fékezőleg hatott. Az 1956 utáni passzív és érdektelenséget mutató politika folytatódása esetén a magyar kisebbségeknek minden bizonnyal még súlyosabb diszkriminációkat kellett volna elszenvedniük.

JEGYZETEK

- 1 Lásd például Karácsonyi János: *Történelmi jogunk hazánk területi épségéhez*. Bp., 1921. Vö. Stephen Bela Varady. *Trianon*. in *Interwar Hungarian Historiography*. In. *Essays on World War I: Total War and Peacemaking. A Case Study Trianon* on Szerk. Béla K. Király, Peter Pastor, Ivan Sanders. New York, 1982. 361–389.
- 2 Gróf Apponyi Albert: *Magyarországnak és rovására megnagyobbodott államoknak történelmi hivatása*. In *Igazságot Magyarországnak. A trianoni békeszerződés következményeinek ismertetése és bírálata*. Bp., 1928. 1–18.
- 3 Lásd erre részletesen ifj. Bertényi Iván: *Szekfü Gyula és Ungváry Krisztián: Szálasi Ferenc című tanulmányokat*. In *Trianon és a magyar politikai gondolkodás*. Szerk.: Romsics Ignác. Bp., 1998, Osiris, 51–69. és 117–133.
- 4 Gróf Teleki Pál: *Európáról és Magyarországról*. Bp., 1934. 7–8. és 30–50. Vö. Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. In *Trianon és a magyar politikai gondolkodás*, i. m. 12–30.

- 5 Idézi L. Nagy Zsuzsa: *Liberális pártmozgalmak 1931–1945*. Bp., Akadémiai Kiadó, 79.
- 6 Jászi Oszkár: *A magyar kálvária – magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai*. Bp., 1989. Vö. Richly Gábot – Ablonczy Balázs: Jászi Oszkár. In *Trianon és a magyar politikai gondolkodás*, i. m. 134–155.
- 7 Szabó Dezső: *Az egész látóhatár*. I. köt. Bp., 1939. Magyar Élet, 211–236.
- 8 Németh László: A magyar élet antinómiái. In *Sorskérdések*. Bp., 1989. 1119. Vö. Bárdi Nándor: Németh László. In *Trianon és a magyar politikai gondolkodás*. i. m. 175–192.
- 9 Balogh Piroska: Transzszilvanizmus: revízió vagy regionalizmus. In *Trianon és a magyar politikai gondolkodás*, i. m. 156–174. Részletesebben K. Lengyel Zsolt: *Auf der Suche nach dem Kompromiss. Desprünge und Gestalten des frühen Transsilvanismus 1918–1928*. München, 1993. Ungarisches Institut.
- 10 Idézi Zeidler Miklós: A Magyar Revíziós Liga. In *Rubicon*, 1997/1. sz. 31.
- 11 Bajcsy-Zsilinszky Endre: *Erdély múltja és jövője*. Bp., 1990. Tinódi Könyvkiadó, 111.
- 12 Idézi Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950*. 2. kiad. Bp., 1988. Kossuth Kiadó, 136.
- 13 Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In *Bibó István Összegyűjtött Munkái*. I. köt. Szerk.: Kemény István és Sárközi Mátyás. Bern, 1981. Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem kiadása. 236–237. Vö. Lukács Zs. Tibor: Bibó István. In *Trianon. és a magyar politikai gondolkodás*, i. m. 203–220.
- 14 Révai József: *A magyar demokrácia nemzeti jellege*. Bp., 1945. Szikra. 12.
- 15 Idézi Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950*. Bp., 1988. Kossuth Könyvkiadó. 137.
- 16 Közli *Sorsdöntések*. Szerk.: Gerő András. Bp., é. n. Göncöl Kiadó. 303.
- 17 Bibó István: A békeszerződés és a magyar demokrácia. In *Bibó István összegyűjtött munkái*. 1. köt., i. m. 199.
- 18 Szekfű Gyula: *Forradalom után*. Bp., 1983. Gondolat. 69. és 203.
- 19 Idézi Gombos Gyula: *Húsz év után*. New York, 1973. Auróra. 80–85.
- 20 Kádár János: *A szocializmus megújulása Magyarországon. Válogatott beszédek és cikkek 1957–1986*. Bp., 1986. Kossuth Könyvkiadó. 252–253.
- 21 *A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusának jegyzőkönyve*. Bp., 1980. Kossuth Kiadó. 450–451.

* A Közép-európai Intézet által szervezett *Történelem és integráció* konferencián (1989. április 16–17.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

Katona András: Trianon tanítása (1920–2010)¹

Magyar az, akinek Trianon legalább fáj
(Karinthy Frigyes)

90 éve írták alá a trianoni békeszerződést, mely nemzetünk nagy tragédiáival (Muhi, Mohács és Világos) méltán egy sorban említhető sorscsapása az egész magyarságnak. Sokak szerint „Trianon traumáját máig nem tudta kiheverni a magyar nemzet!” Mások még a közelmúltban, európai uniós csatlakozásunk idején is azzal vigasztaltak bennünket, hogy „Felejtsük el Trianont, hiszen a határok nélküli Európa megoldja a békés nemzetegyesítést!” Két egymással ellentétes állítás, mely időről időre a politikai palettán is egymásnak feszül. Mi most nem ebben kívánunk igazságot tenni, hanem azt követjük nyomon, hogy az elmúlt tíz híján száz év történelemtanítása, azon belül is főleg történelemtankönyvei, hogyan foglaltak állást Trianon kérdésében.

Előbb az első negyedszázadot tekintjük át, amely itthon „Horthy-korszak” néven ment át a köztudatba, majd pedig a napjainkig terjedő időszak eseményeit vizsgáljuk meg, mindezt határon belül és azon túl egyaránt.

Mielőtt azonban hozzákezdénénk, nézzünk bele egy, a két világháború közötti időszakból származó, elemi iskolai mintaleckébe, mely „Trianon” címmel VI. osztályosok számára készült, hogy aztán inkább a középiskolai könyvekben tájékozódhassunk:

„Előkészítés, hangulatkeltés. *Kinek volt az édesapja a háborúban? (Minden gyerek feláll.) Beszél-e édesapátok valamit a háborúról? – Igen! – Az én apám nagyon sokat szenvedett. – Apukám azt mondta, hogy nincs borzalmasabb a háborúnál. – Beszél-e magyar vitézségről? Az én apukám harmadmagával elfogott 100 orosz. – Kitüntetést is kapott. – Az enyémnek fél karja hiányzik, de azért mindig énekel és jókedvű. – Büszke, hogy a hazáért vesztette el a karját. – Mi kezdtük a háborút? Nem, az ellenség. – Úgy van. Mégis a magyart okolták és büntették érte. A legigazságtalanabban bántak a magyarral, aki egy évezreden keresztül védte a nyugati országokat. – A török háborúk alatt is magára hagyták. – Mint mindig, úgy most is fel fog támadni az igazság. – Hol csonkították meg országunkat? – Trianonban.*

Célkitűzés. *A trianoni békeszerződésről fogunk beszélni.*

Tárgyalás. *A tanító kifüggeszti gyászkeretben a "Trianon" felírást. – Miért tettem "Trianon"-t gyászkeretbe? – Mert ott ásták meg Magyarország sírját. – Ott készítették el az igazságtalan békét. – Miért kellett nekünk ezt a békét elfogadni, – Mert kiraboltak, fegyvereinktől megfosztottak.*

Nem voltunk abban a helyzetben, hogy az igazságtalansággal szembeszálljunk. De azt a napot, melyen arra kényszerítettek, hogy a világ legrettenetesebb, leggyalázatosabb békeszerződését aláírjuk, elfogadjuk, feledni nem szabad! Ez a nap: 1920. év június 4-ike. (Táblára írandó.) a magyar nemzet legszomorúbb napja. Eltemetett igazságunk koporsófedele. Ennek a fedélnek fel kell nyílnia! Én talán már nem érem meg, de nektek meg kell érni. Tíreátok vár a magyar igazság feltámadásának munkája. Sokáig nem várhatunk, mert a csonkaság elsorvaszt. Nézzetek a térképre! Volt-e a világ valamelyik nemzetének valaha ilyen

szép, formás határokkal bíró országa? – Egyiknek sem! – Soroljátok el Nagy-Magyarország határait! Milyen erős, természetes határok. Határainkon belül volt nekünk mindenünk. Hegyeink mit adtak? – Fát, szenet, aranyat, ezüstöt, vasat, sót. – Nézzétek most ezt a térképet, és olvassátok le, hogy mit veszítettünk! (A tanító kifüggeszti a Mit veszítettünk? irredenta képet, ennek hiányában az általa készített rajzot, amely hüen érzékeltesse a veszteség nagyságát.) Olvassátok a szomorú, fájdalmas adatokat. – Tanító bácsi, ezt könnyek nélkül nem lehet leolvasni! (Semmit sem szólok, érzelmeiknek szabad folyást engedek.) – Úgy szeretnék ütni, vágni. – Csak gazemberek rabolhattak ennyit. – Hogy is volt szívük, lelkük annyit lopni? – A magyar ilyesmire nem volna képes. Mit vársz az oláhtól és a csehtől? – Édesatyámtól hallottam, hogy milyen galád népség. – De a francia a hibás. – Tanító bácsi, a francia nem ismerte ezt a népséget, és nem tudta, hogy igazságtalanságot követ el? – Ismerte őket, és tudta mit csinál, de valamivel meg kellett fizetni az oláh és a cseh árulását. Azt a mi hazánk csonkításával cselekedte. – És büntetésül csak azt kívánom, hogy a francia megint elveszítse Elzász-Lotharingiát, de még annál is többet... ”²

A részlet kiválóan érzékelteti az érzelmekre való hatás eszközeinek és a „személyes történelem” nevelő hatásának alkalmazását a kiskamaszok körében.

AZ ÁTMENETI IDŐSZAK (1920–1924)

Az 1920 és 1924 közötti ún. „átmeneti időszak” középiskolai tankönyvei részben tudomást sem vettek a háborús vereségről, helyette világháborús „összeomlásról” beszéltek, melynek fő oka, hogy „...népes szellemi proletariátus keletkezett, mely elkeseredésében a legradikálisabb eszmék mellé szegődött, s rendszeres aknamunkát indított a fennálló állami és társadalmi rendszer ellen.”⁴ A Balanyi György által írt kiegészítő tankönyvi szöveg, melyben szó van a dzsentrik hivatalba özléséről is, a korban iránymutatónak számító történész, Szekfü Gyula és oktatáspolitikus, Kornis Gyula eszméinek átvételét tükrözi.

Trianon világpolitikai előzményeit többnyire a francia magatartásban és a szláv követelésekben keresték tankönyveink, ami miatt Apponyi Albert erőfeszítéseit nem kísérhette siker. Magyarországot „... azért akarta a francia kormány megnyomorítani, mert attól tart, hogy a jövőben is szövetséges lesz Németországnak.”⁵ Ez is Szekfü nyomán keletkezett gondolat: „Mai szorongatásunkból valaha csakis a régi módon, a német Közép-Európával karöltve menekedhetünk, ez a mi történelmünknek egyik legvilágosabb tanítása.”⁶

A Trianonnal szembeni ellenérvek egyik csoportját a történeti Magyarország földrajzi-gazdasági egységére és a magyarság „kultúrfölényére” való hivatkozás alkotta. Itt a Kárpát-medence földrajzi egységére, a terület folyóinak a Duna vízgyűjtő medencéjéhez való tartozására hívták fel a figyelmet a tankönyvírók. Cholnoky Jenőnek a földrajzi-politikai egység egybeeséséről szóló érvelését vették át a tankönyvírók, melyet a Néptanítók Lapjában fejtett ki: „A magyar medence népének (népeinek) konszolidáltsága, hatalmas, erős, egységes államalakulása képes egyedül biztosítani Európa békéjét, a Balkán nyugalalmát, a germán-szláv érdekellentétek összeütközésének megakadályozását.”⁷

A történeti érvek alkották a Trianonnal szembeni ellenérvek másik nagy csoportját. Itt a magyarság történelmi érdemei felsorolásáról volt szó. Egyrészt a „Magyarország a Nyugat védőbástyája” motívumról volt szó, mely szerint hazánk „ezer éven keresztül védője volt a kereszténységnek és a nyugati műveltségnek.” A magyar államalapítás legfőbb következménye – Takáts György és Koczogh András tankönyve szerint – az volt, hogy a Kárpát-

medence – a nyugati világot állandóan támadó hunok, avarok és pogány magyarok után – „...olyan végleges lakót nyert, amely nemcsak elfogadta a nyugati műveltséget, hanem azt keletről jövő támadások ellen meg is védte.” 1241–42-ben „... a mongol áradat feltartóztatásával történeti hivatását ismét fényesen teljesítette.” A törökkel szemben aztán hazánk újra, „... mint a kereszténység védője ...” szerepel. Másrészt viszont hazánk egy másik ezeréves történelmi szerep hordozójaként is megjelent: „A magyarok a germán-román és szláv fajok közé ékelve, hivatva voltak köztük az egyensúlyt fenntartani.”⁸

A történeti jogra való hivatkozás azonban alapvetően arra szolgált, hogy kimutassa: Nagy-Magyarország egyetlen nemzetisége sem őslakos, valamennyit befogadta a magyarság, tehát egyiknek sem lehet jogcíme az ország területére. Itt *Karácsonyi János* gondolatmenetét vették át a tankönyvszerzők, mely szerint nincs nemzetiségi őslakosság.⁹ Ez pedig már az előző századfordulóra is anakronizmussá váló „egy politikai nemzet” gondolatához való ragaszkodást jelentette.

A KONSZOLIDÁCIÓ KORA (1924–1934)

A korszak alapvető oktatáspolitikai stratégiáját *Kornis Gyula*, *Klebelsberg Kuno* kultuszminiszter a művelődéspolitikában valóban szakértő államtitkára fogalmazta meg, még 1921-ben: „Az első régi: a nemzeti érzés pozitív ápolása [...] Iskoláink tantervében minden nemzeti tárgynak csak egy tengely körül kell forognia: az integer {egységes-szerk.} Magyarország körül [...] Meg kell teremtenünk az irredentizmus leghatékonyabb pedagógiáját...”¹⁰

Tankönyveinknek az irredenta nevelésben három fő feladata volt. Annak bemutatása, hogy

- 1) a trianoni béke igazságtalan;
- 2) az ország megcsonkítása csak ideiglenes lehet;
- 3) a magyar történelemből levont tanulságok megmutatják a biztos felemelkedés útját.

Az 1924. évi középiskolai törvény nyomán keletkezett középiskolai tanterv a nyolcosztályos gimnázium III., VII. és VIII. osztályaiban írta elő Trianon témájának a feldolgozását.¹¹ A közös ezekben, hogy Trianont a világháborúval, a forradalommal és proletárdiktatúrával párhuzamba állítják. Az ellenérveket a földrajzi-gazdasági egységekre, illetve történeti érvekre alapozva hozzák.

III. osztályos tankönyvek

A mai hetedikeseknek megfelelő III. osztályosok alig voltak valamivel idősebbek, mint a népiskolák VI. osztályosai, akik Trianon-képéről már tudósítottunk. Nyilvánvalóan itt is – bár más társadalmi rétegekről van szó – az érzelmi hatás fokozása volt a fontos.

Az egyik legkiegyensúlyozottabb szemléletet sugárzó tankönyv *Domanovszky Sándoré*, aki a budapesti egyetem professzora, a Századok szerkesztője és az OKT tagja is volt, mindamelllett tucatnyi tankönyv szerzője. A Trianonnal kapcsolatos tényekről így ír:

„[Magyarország] területének kétharmadát elragadták a csehek, románok és a szerbek. Még Ausztria is elszakította a nyugat-magyarországi határterületeket. A trianoni béke diktálásánál a győztes szövetségesek elutasították Magyarország minden előterjesztését.” A körülmények és következmények bemutatásánál már jobban hat az érzelmekre: „Az a terület került idegen kézre, amelyet valamikor jórészt sikerült megmenteni a török pusztítástól, az maradt meg, amit egykor a török kiélt. A vereség, a forradalom, a román csapatok, amelyek a forradalom után az országot megszállták, és a békekötés kifosztották, gazdaságilag tönkretették az országot. Természeti kincseink a történet megszentelte területeink, kulturális szempontból legvirágzóbb városaink az ellenség kezére kerültek.” Rögtön „megoldást” is kínál a revízióhoz: „A tőréshez azonban a magyarnak jellemét is meg kell edzenie, akarát acéloznia. Félretéve mindazt, ami megoszlást okoz, össze kell fognia az alkotó munkára gazdasági és kulturális téren, hogy megbecsülést szerezzen magának a nemzetek versenyében és barátokat, akik jogai elismertetésében segítsék. Ez a haza minden polgárának egyformán szent kötelessége.”¹²

Ember István középiskolai tanárként, majd szakfelügyelőként és tankönyvíróként volt az OKT-ben a történelem tantárgyi szakértője. Érzelemdús könyvei helyenként a katarzis élményét nyújtották az olvasóknak: „A trianoni béke borzalmas csapást mért ezeréves hazánkra. [...] Régi városainkban ma idegenek kezében van a hatalom. Pozsony, az ősi koronázó város; Kassa, ahol Rákóczi hamvai nyugsznak; szép Erdély fővárosa: kincses Kolozsvár; Brassó, Nagyszeben, egykor bátyái Európában a török elleni harcokban; Komárom, Nagyvárad és Arad, ősi városai a magyarságnak, ma idegen uralom alatt szenvednek. [...] Elvesztek összes só- és vasbányáink. Szénbányáink jelentős része a Zsil völgyében. Ellenségeink kezébe jutottak aranybányáink és gyönyörű erdősegeink.” A Horthy előtt „etalonnak” számító Apponyi Albert grófról, a párizsi magyar béke delegáció vezetőjéről így írt: „Hazánk érdekeit Apponyi Albert védelmezte a béketárgyalásokon. Az erőszakkal szemben nem érte el célját, de ékesszólása igazunkra fordította Európa figyelmét. Ma nemzetünk legnagyobb fiát tiszteljük benne.”¹³

Még élesebb, helyenként demagógnak is mondható hangot üt meg a Jászai Rezső – Balanyi György piarista tanár szerzőpáros könyve. A világháború és következményei című fejezetből idézünk: „De Párizsban ekkor már ácsolták a koporsót a történeti Magyarország számára. [...] Magyarország területének és lakosságának kétharmad részét zsákmányra éhes szomszédainknak vetették oda, negyedfélmillió magyar testvérünket idegen szolgaságra kárhóztatták, a még megmaradt csonka országot pedig teljesíthetetlenül súlyos gazdasági kötelezettségek bilincseibe verték.” Apponyiról és tevékenységéről erősen barokkos terjengős mondatban és igen emelkedett hangon szól: „Gróf Apponyi Albert a békebizottság előtt hiába vetette latba világszerte ismert ékesszólását, hiába hivatkozott az ezeréves birtoklás jogára, hiába követelt a wilsoni elvek alapján népszavazást az elszakításra ítélt országrészekre, s hiába utalt a magyarság megbecsülhetetlen szolgálataira a nyugati kultúra szolgálatában, a szövetséges és társult hatalmak képviselői hajthatatlanok maradtak.”¹⁴

Az ismert történész, Szabó Dezső tényszerűen és demagógiától mentesen írt Trianonról, de a revízió reményét ő is felcsillantotta: „A négy évnél hosszabb küzdelemben kimerült osztrák–magyar hadsereg és a német haderők 1918 novemberében egyaránt letették a fegyvert ellenségeik előtt, bizva abban, hogy igazságos békét kapnak, amint azt az Egyesült Államok ígérte. De ebben csalódtak, mert ellenségeink a maguk és szövetségeseik érdekeinek a kielégítésére használták fel győzelmüket. A háború folyamán melléjük szegődött népeket, a cseheket, az oláhokat és a szerbeket jutalmazniok kellett. [...] De a múlt tanúsága bátorít

bennünket: még nem kötöttek olyan békét, amely örökre fennmaradt volna, a trianoni béke sorsa sem lehet ettől eltérő.”¹⁵

VII. osztályos tankönyvek

A mai tizenegyedikeseknek megfelelő VII. osztályosok a világtörténelem keretében foglalkoztak a magyar történelem eseményeivel. Az itt megjelenő tankönyvek között ismét *Domanovszkyé* már új elemekkel világítja meg a számunkra tragikus történéseket, melyben szerepet játszott a külföld negatív magyarságképe, a hazánk ellen indított propaganda-hadjárat, a szerben és románon kívül Tomáš Masaryk prágai egyetemi tanárnak és Scotus Viator skót utazónak a történeti Magyarország feldarabolására irányuló törekvései. *„Ez az eszme tulajdonképpen Masaryk págai tanár ideálja volt, aki a cseh–tót testvériség gondolatát karolta föl, a tótok közt folyt izgatások irányítását vette kezébe, és [...] a tótok érdekében indított hasonló sajtóhadjáratot, a melyben az angol Scotus Viator volt fő fegyvertársa.”* A belső okok közül *Domanovszky Károlyi Mihály* „nemzetvesztő” politikáját emeli ki: *„A király kinevezte miniszterelnöknek Károlyit, aki vegyes szocialista-polgári kormányt alakítva, proklamációjában örvendve hozta a közönség tudomására, hogy a történelmi Magyarország megdőlt, és két hét múlva a népköztársaság elnökévé kiáltotta ki magát. [...] A Belgrádban kötött feltételek alapján a Maros vonaláig engedte az ellenséget. Az Al-Dunánál és az Erdélyben álló csapatokat küldötteivel a fegyveres ellenállás beszüntetésére kényszerítette. [...]”*¹⁶

Ember István is írt VII. osztályos tankönyvet, mely a szellemtörténet-írás tankönyvmodelljeként is értékelhető. Erre az adatok túlburjánzása helyett a hatásösszefüggésekre építés a jellemző, ami helyenként inkább frázisokban nyilvánul meg: *„A trianoni jogtalanságról fokozatosan tudomást vesz az egész világ. Igazságunkat meggyőződéssel hirdeti nem egy tekintélyes jóakarónk, de ennek felismerésén alapul az évszázados rokonérzésen és a közös érdeken kívül Itáliával kötött barátsági szerződésünk is. Jövendőnk biztos záloga igazságunkba vetett hitünk és szünet nélküli céltudatos munkánk.”*¹⁷ De sem a tudomásulvétel tényeiről nem tesz említést, sem *Rothermere lord* nevét nem említi meg, sőt az 1927-es olasz–magyar barátsági szerződést sem konkretizálja.

Kontraszty Dezső polgári szemléletű tankönyve mindennek az ellentéte abban a tekintetben, hogy rendkívüli módon „ügyel a részletekre”, az érzelmi hatást sem elhanyagolva: *„A békeszerződést az ország megbízottjai 1920. június 4-én délután négy órakor írták alá a versailles-i park Kis Trianon palotájában. Az aláírás órájában megkondultak hazánkban a harangok, hirdelve egy sorsüldözött nemzet gyászát és tragédiáját.”*¹⁸

Az *Államtani ismeretek* című fejezetben is esik szó Trianonról, gondosan feltárva a gazdasági hatásösszefüggéseket, bemutatva a békediktátum gazdasági és társadalmi következményeit: *„A trianoni béke után a mezőgazdasági cikkek (búza, árpa, rozs, kukorica, dohány) mennyisége a békebeli állapothoz képest emelkedett, de szőlőtermelésünk hanyatlott, erdeinknek és bányáinknak nagyobb részét elvesztettük. [...] Külkereskedelmünk helyzete sem mutat javulást. Ausztriával kötött vámszerződésünk megszüntével hazánk önálló vámterület lett, és ezen az alapon több állammal kötött a kormány kereskedelmi szerződést. [...] Forgalmunk mégis passzív, a behozatal tetemesen fölülmúlja a kivitelt (100 millió pengő értékben, 1929). Ennek fő oka a területveszteségen kívül az, hogy a szomszédos államok (Szerbia, Románia, Csehország) magas vámokat vetettek ki a magyarországi árucikkekre,*

különösen a mezőgazdasági termékekre.” Kontraszty – eléggé egyedülálló módon – arra is vállalkozott tankönyvében, hogy Klebelsberg népiskolai intézkedéseit, és az értelmiségi válságra reagáló közoktatási reformját is bemutassa: „Csonka Magyarország elemi műveltség tekintetében még több hiányt mutat, mert a hat éven felüli lakosságnak mintegy hetedrésze (15%) nem tud írni-olvasni. Különösen a Nagy-Alföld van elmaradva, ahol a tanyarendszer miatt a nép igen szétszórva, egymástól távol lakik. Ezért Klebelsberg Kuno gr. Kultuszminiszter számos iskolát (5000 osztály) létesített, hogy a sokáig elhanyagolt alföldi nép műveltségi színvonalát emelje. Elemi iskolákon kívül vannak ipari-kereskedelmi inasiskolák, polgári, kereskedelmi iskolák, tanító- és polgári iskolai tanárképzők. A középiskolák általános műveltséget adnak, és arra képesítik a tanulókat, hogy felsőbb iskolákba juthatnak. A középiskolák szervezetében jelentékeny változást tett Klebelsberg Kuno gr. 1924-ben, midőn a gimnáziumba a görög nyelv helyett egy modern nyelvet (francia, angol, olasz) tanítanak a reáltárgyakkal (számтан, mértan, rajz, földrajz, kémia, fizika) pedig több óraszámban foglalkoznak.”¹⁹ Mindez az ún. kultúrfölény elmélet jegyében történt, mely szerint műveltségi színvonalunk emelése azért is szükséges, hogy szellemiekben (is) felülmúlhassuk a körülöttünk élő ún. történelem nélküli népeket.

Ezzel szemben szinte a szikár tömörség jellemzi a népszerű tanár szerzőpáros, Takáts György és Koczogh Ákos tankönyvét: „Bár a világháború vérben és vagyonban nagy áldozatokat kívánt nemzetünktől, vesztünket nemcsak maga a háború okozta, hanem hazánk megcsonkítása, a bolsevizmus, a román megszállás, ennek következményeképpen az ország kifosztása s talpraállásunk szándékos megnehezítése. [...] További sorsunk attól függ, hogyan teljesítjük kötelességeinket.”²⁰

Voltak még kifejezetten a tömegoktatás igényeit is kiszolgáló tankönyvek, melyeket elsősorban a mozgósító erő jellemezett: „A trianoni békediktátumhoz hasonló súlyos csapás még nem érte a magyarságot; de a magyar nemzet életeréje a trianoni temetőre is felírta már az ígét: »Feltámadunk!«”²¹ Egy másik tankönyvben, a neves szerzőpáros, Marczell Ágoston és Szegedi (Szolomájer) Tasziló bencés tanárok könyvében pedig megjelenik a Horthy-legenda, a kormányzó világháborús szerepének felnagyításával: „A háború a tengeren is dicsőséget szerzett a magyarságnak. Horthy Miklós sorhajókapitány csekély flottájával két ízben is győzelmes csatát vívott az Adrián. A háború második évében összelötte az entente szállítóhajóit, utóbb pedig az Otrantói-szorosban a búvárhajók ellen alkotott ellenséges hajózárlatot törte keresztül.”²²

Az érettségizők tankönyvei

A VIII. osztályos történelemtanítás oknyomozó jellegében különbözött az előzőektől, továbbá abban, hogy szintetizálni igyekeztek a korábban már három körben (!) tanult magyar történelmi ismereteket. Így a leányiskolai igazgató Várady Erzsébet leánygimnáziumok, -líceumok és -kollégiumok VIII. osztálya számára írt könyvére is a történelmi alaposság és a szellemtörténetre jellemző hatásösszefüggések bemutatása jellemző. A munka újdonsága a nők történelmi szerepének részletezőbb bemutatása. Például Horthy kormányzóvá választását így írta le: „Az általános, titkos, nőkre is kiterjedő választójog alapján összehívott nemzetgyűlés Horthy Miklóst 1920. március 1-én királyhelyettesi minőségben kormányzóvá választotta.”²³

A Jászai–Balanyi szerzőpáros is megírta a maga VIII. osztályos tankönyvét, melyben a nemzeti lét bukásának okait Károlyi pacifista politikájában, tömegbázisa hiányában, a

forradalmi pártok egyensúlyának megbomlásában, a tanácskormány hatalomra jutásában, valamint a román és cseh háborúban vélik megtalálni. Ők is néprajzi érvekkel tiltakoztak a békediktátum ellen: „*A felosztás a legnagyobb önkénnyel történt, és sem természeti, sem néprajzi határokra nem volt tekintettel. Ez az oka, hogy Csonka Magyarországnak a Duna és az Ipoly egy-egy rövidebb szakaszától és a Drávától eltekintve, sehol sincsenek természetes határai. De ennél is égbekiáltóbb igazságtalanság, hogy a békekötés idegen nyelvű polgártársaink millióival együtt közel negyedfél millió magyart is elszakított, és rosszindulatú elnyomó uralomnak vetett alája.*”²⁴

Miskolczy István és Szegedi (Szolomájer) Tasziló VIII. osztályos tankönyve továbbítte a hetedikesben megkezdett Horthy-kultuszt. De már nemcsak világháborús hősként mutatják be a kormányzót, hanem a proletárdiktatúra idején megalakult nemzeti sereg főparancsnokaként is. A háborús vereség okai között könyvükben megjelent Amerika hadba lépése, a nemzetiségek árulása, a háborúellenes izgatás, Károlyi Mihály és a vele szövetséges szocialisták, polgári radikálisok aknamunkája. Különösen Károlyiról szóltak elítélően, aki: „... uralmát csak arra használta, hogy kardcsapás nélkül engedje át szomszédainknak az ország kétharmadát, a megcsonkított kis országot pedig teljes anarchiába züllesztette.”

A békével és esetleges revíziójával kapcsolatban a következőképpen írtak a szerzők: „*A reánk kényszerített békeokmányt 1920. június 4-én írták alá küldötteink a versailles-i Kis Trianon palota nagytermében, s azt mint az 1921. évi XXXIII. törvénycikket iktatta be – ünnepélyes tiltakozás kíséretében – a magyar nemzetgyűlés. [...] A béke revíziójába vetett biztos reményünk az éltető erő, amely megóvjá a nemzetet a végső kétségbeesésétől. Minél tovább tart azonban nyomorult csonkaságunk, annál nagyobb szükségünk van a megújódásra, mert e nélkül elsorvad a nemzet életerege s vele együtt reménye is az ezeréves Magyarország helyreállítására.*”²⁵

AZ ÚJABB VILÁGHÁBORÚ ÁRNYÉKÁBAN (1934–1944)

Az 1930-as évek elejétől új oktatás- és kultúrpolitika bontakozott ki Magyarországon. A Klebelsberg-féle neonacionalista „kultúrfölény” programot, „konzervatív modernizációt” az új kultuszminiszter Hóman Bálint „nemzeti egységre, nemzeti erők fokozására és koncentrációjára” törekvő, és az ebből következő egységes középiskola programja váltotta fel. (Megszűnt a reálgimnázium és a reáliskola.) A szabad tankönyvválasztás eddigi természetes lehetőségét lényegében felszámolták.²⁶ A nemzeti nevelés vezérgondolata természetesen az ún. nemzeti tárgyakban (magyar, történelem, földrajz stb.), közülük is a történelem tantárgyban tükröződött a legjobban.

A Trianonról szóló szövegek tartalmában és szemléletében nincs sok változás. Ezt most csak egyetlen tankönyvből vett, igaz hosszabb idézettel illusztráljuk, melynek szerzői mindnyájan gimnáziumi igazgatók voltak. *Marczinkó Ferenc* emellett tanügyi főtanácsos, *Pálfi János* egyetemi magántanár, egy ideig fővárosi tanfelügyelő is volt, valamint *Várady Erzsébet*.

„*A trianoni parancsbéke.*

A világháborútól, a bolsevizmustól és az oláh megszállástól agyongyötört nemzetre még mindezeknél is rettenetesebb csapás várt: 1920. június 4-én alá kellett írunk Trianonban az antant súlyos békefeltételeit. [...] Három és félmillió magyar testvérünk idegen uralom alá

jutott akkor, amikor ellenségeink a nemzetiségek önrendelkezési jogát hangoztatták. Az Északnyugati Felvidéket az újonnan megalakult Cseh–Szlovák Köztársaság kapta, Erdélyt és a Tiszántúl nagy részét Románia, a Délvidéket pedig Horvát–Szlavónországgal együtt Szerbia. A megcsonkított országból még Ausztriának is jutott: Nyugat-Magyarország. Olaszországé lett Fiume, Árva megyének kisérsége pedig a lengyeleké. Elvesztettük a legértékesebb bányáinkat, termőföldjeinket, erdőségeinket, gyárainkat, vasúti vonalainknak, felszereléseinknek és hatalmas állami vagyonunknak nagy részét. Eddig nagyszerű természetes földrajzi határaink voltak, most legnagyobbbrészt mesterséges vonalak választanak el ellenséges érzelmű szomszédainktól. E felbecsülhetetlen áldozatokon kívül még természetbeni szolgáltatásokra, jóvátételekre is köteleztek minket. Kimondták továbbá, hogy csak a belső rend fenntartására tarthatunk mindössze 35 000 emberből álló zsoldos hadsereget. A trianoni béke a legnagyobb csapás, mely a magyarságot történelmi élete folyamán érte. Csak a nemzetben rejlő nagy értékeknek köszönhetjük, hogy ezt a csapást túléltek, s komoly munkával és élniakarással készülünk egy szebb jövő megteremtésére.”²⁷

Összegzőképpen – tucatnyi történelemtankönyv vizsgálatát követően – elmondhatjuk, hogy a kortársak „vérében” volt/lehetett a Trianon iránti gyűlölet és elleni tiltakozás. Nem nagyon lehetett olyan egyszerű ember, aki ne hallott volna a „vérlázító” országcsonkításról, ne tudott volna határon túli „véreinkről”. Azt is állíthatjuk, hogy a szomszédaink iránti olthatatlan gyűlöletet táplálták az akkori gyerekekbe, persze a másik oldalon is hasonló volt a helyzet.

AZ ÖTVENES ÉVEK

Vizsgáljuk meg először kissé a kor, az ötvenes évek mértékadó történelmi munkáit, szintéziseit a téma szempontjából! Kezdjük *Mód Aladár* először 1943-ban (!) megjelent művével, a *400 év küzdelem az önálló Magyarországért* című munkával. Részletek az 1920–1945 fejezetből: „A forradalmi sereggel szemben az idegen fegyverek árnyékában hatalomra kerülő Horthy aláírta a 67-es politika és az ellenforradalmi klikk hazaáruló politikájának végzetes gyümölcsét: a trianoni békét.

Az imperialista trianoni béke széttepte a történelmi Magyarországot; hazánk területének 68%-át és népességének 59%-át elvesztette. A nagy történelmi vihar, mely annyi vérbe és áldozatba került, egyetlen pozitívumot hozott: az ország visszanyerte függetlenségét...”²⁸ Tehát a Horthy nevével fémjelzett „ellenforradalmi klikk” számlájára írható minden, miközben a Monarchián is üt egyet a szerző, amely „gyarmati sorba” taszította Magyarországot. A „forradalmi sereg” nyilvánvalóan a Tanácsköztársaság „honvédő” hadserege, melyet persze nem Horthy-ék buktattak meg, hanem az antanthatalmak. De ez itt nem kerül említésre. A másik fontos szintézisben már megjelennek a győztesek is, és azok uszályában a frissen megválasztott kormányzó is: „Horthy kormányzóvá választása az antant imperialista hatalmak támogatásával, hozzájárulásával történt. A magyar uralkodó osztályok azzal hálták meg az antant-imperialistáknak, hogy visszaállították hatalmukat Magyarországon, hogy hozzájárultak a nemzetet gúzsba kötő, megalázó párizsi békediktátum elfogadásához. A Párizs melletti Trianon kastélyban, 1920 júniusában aláírt békediktátum Magyarországot most már hivatalosan az imperialista hatalmak vazallusává, függő állammá tette. Az imperialisták a gyors békekötéssel lehetőséget kívántak adni a magyar ellenforradalmi rendszernek ahhoz, hogy minden erejével a belső forradalmi mozgalmak ellen forduljon.”²⁹

A könyv második kiadásában – a XV–XVI. fejezettel együtt – így módosul a szöveg: „*A Tanácsköztársaság [korábban] kivívta az ország függetlenségét. A Tanácsköztársaság leverése után uralomra jutott ellenforradalom eljátszotta azt. A magyar uralkodó osztályok 1920-ban Trianonban aláírták az imperialista békeszerződést. A nyugati imperialisták megalázó, az ország nemzeti függetlenségét korlátozó feltételeket szabtak, amelyek lehetővé tették számukra az ország nemzetgazdaságának ellenőrzését, s amelyek a nyugati imperializmus függvényévé tették az országot. Egyedül a szovjet kormány nem ismerte el a Párizs környéki imperialista békeszerződéseket, köztük a trianoni békeszerződést, ellenkezőleg: megbélyegezte imperialista, rabló jellegét.*”³⁰ Tehát a kulcsszavak: imperialista, rabló béke (melyet a Szovjetunió persze elítélt), a függetlenség elvesztése.

Hogyan írnak a még az ötvenes évek szellemiségét magukon hordozó tankönyvek Trianonról? Nézzünk először egy általános iskolai könyvet! *Petrik János és Vörös István* tankönyvének – már a cím is jellemző – *Az ellenforradalom rémuralma* c. alfejezetén belül így írnak a szerzők: „*Az ellenforradalmi rendszer »törvényesítésének« további feltétele az imperialista hatalmakkal való békekötés volt. A feltételek igen súlyosak voltak. A békeszerződést a magyar uralkodó osztály kormánya 1920-ban aláírta Trianonban, mert mindenáron biztosítani akarta a saját uralmát. Horthyék árulták el és támadták hátba a Vörös Hadsereget, amely védte az ország határait. Ők hívták be az intervenció csapatokat a Tanácsköztársaság honvédő harca ellen. Trianonért mégis a szomszéd népeket okolták, és huszonöt éven keresztül uszítottak ellenük.*”³¹ Idézzünk még két középiskolás, egy technikumi és egy gimnáziumi történelemtankönyvből! A technikumokban ezt tanították a trianoni békeszerződésről: „*1920. június 4-én írták alá a trianoni békeszerződést. Az uralkodó osztályok aláírták az imperialistákkal való megegyezést jelentő, az ellenforradalmi rendszer nemzetközi elismerését biztosító békeszerződést. A trianoni békeszerződés megsemmisítette a történelmi Magyarországot. A békeszerződést azonban nem a történelmi Magyarország megsemmisítése tette újabb nemzeti szerencsétlenség forrásává. A magyar nemzet és a magyar nép tragédiája az volt, hogy a történelmi Magyarország összeomlásának nem a magyar nép és nemzetiségek közös szabadságharcának volt az eredménye, hanem az antant imperialisták segítségével állították helyre a történelmi uralkodó osztályok ellenforradalmi uralmukat, és ez új viszályok és háború csíráját rejtette magában. A trianoni békét egyedül Szovjet-Oroszország nem írta alá.*”

Az imperialista békeszerződés az uralkodó osztályoknak alkalmat adott arra, hogy féktelen nacionalista demagóg hadjáratot indítsanak. El akarták hitetni a közvéleménnyel, hogy a súlyos békeszerződés a Tanácsköztársaság miatt sújtja az országot. Elhallgatták ugyanakkor, hogy éppen azoktól kapták és fogadták el a békefeltételeket, akiknek fegyveres beavatkozását és segítségét kérték saját népük ellen.”³² Tehát nem az a baj, hogy összeomlott a történelmi Magyarország, hanem ahogy ez történt. Itt már megjelenik a „jóságos” Szovjetunió, amely nem ismerte el a trianoni békét, pontosabban a versailles-i békerendszert. De hát osztályalapon is ki kell emelni őt a szereplők közül, meg azért is, mert így bemutatható, hogy mindkét oldalon a „gaz imperialisták” álltak.

Az 1950-es évek végén forgalomban lévő gimnáziumi tankönyv amennyire megértő volt az „oly régen” elszakadni vágyó nemzetiségek iránt, annyira elítélően szólt a „magyar uralkodó osztályok féktelen „nacionalista és sovíniszta uszításáról”: „*A konszolidációt is elősegítette, hogy még a Simonyi–Semadam-kormány aláírta az ellenforradalmi rendszer nemzetközi elismertetését jelentő trianoni békeszerződést. A békeszerződés következményeként a többségükben nemzetiségi által lakott területek elszakadtak az országtól, a soknemzetiségű Magyarország felbomlott. Ezzel a magyar uralkodó osztályok elnyomásától sokat szenvedett*”

nemzetiségek régi törekvése megvalósult: csatlakozhattak önálló államaikhoz. A soknemzetiségű Magyarország felbomlása azonban nem a Duna-völgy népeinek demokratikus együttműködéséhez vezetett, hanem újabb viszályok és ellentétek csíráját rejtette magában.

*A magyar uralkodó osztályok, melyek a békeszerződést, már az antanthatalmakkal szembeni elkötelezettségük miatt is, aláírták, az imperialista békeszerződést féktelen nacionalista és sovinizta uszításra használták fel. Igyekeztek az imperialista háború és a békeszerződés felelősségét magukról elhárítani, s a nemzeti sérelmek hangsúlyozásával a figyelmet az ország belső problémáiról elterelni, s a tömegeket a szomszéd népek ellen uszítani.*³³ Szégyenletes elfogultság a saját hazával szemben.

A KÁDÁR-KORSZAK

Az 1962-es tantervi reformot követően némiképp változik a hangnem, tényszerűbbé válnak az ismertetések: „1919 szeptemberében Saint-Germainben megkötötték a békét Ausztriával. Ausztriának el kellett ismernie a monarchia szétesését és a területén létrejött új államokat, Lengyelországot, Csehszlovákiát, Jugoszláviát, Magyarországot. A szerződés megtiltotta Ausztriának az „Anschlusst”, a Németországgal való egyesülést, 1919 novemberében Neuilly-ben Bulgáriával kötötték békét, majd 1920. június 4-én Trianonban aláírták a magyar békeszerződést. Az utolsó szerződést Törökországgal kötötték meg 1920 augusztusában.

A párizsi békekonferencián megalakították a Nemzetek Szövetségét (Népszövetség), melynek a megszervezett új világrend felett kell örködnie. A párizsi békekonferencián a győztes imperialista hatalmak által teremtett európai helyzetet „versailles-i békerendszernek” nevezzük.

*Az I. világháború nem oldotta meg az imperializmus fő problémáit, de a kapitalizmus egész világhálóját megrendítette...*³⁴

Ez tükröződik az általános iskolai tankönyv leírásában is, bár „a nacionalista és sovinizta uszítás” magyar részről marad. Másképp fogalmazva: a sérelmek tekintetében felettebb visszafogott, míg a következményekben maximálisan elítélő: „A Párizs környéki békeszerződések törvényesítették a soknemzetiségű Monarchia széthullását. Az osztrák és magyar uralkodó osztályoktól kizsákmányolt és elnyomott nemzetiségek csatlakoztak saját nemzeti államaikhoz. A délszláv nemzetiségek lakta területek a jugoszláv államhoz kerültek. A szlovákok és a kárpátukránok a csehekkel együtt létrehozták a Csehszlovák Köztársaságot. Az erdélyi románok Romániához csatlakoztak. Ausztria köztársaság lett. Magyarország számára 1920-ban a Párizs melletti Trianon nevű palotában szabták meg a békefeltételeket. A békeszerződés értelmében magyar lakosság is került a szomszéd országokhoz. Ezt használták ki az ellenforradalmi rendszer vezetői arra, hogy 25 éven át minden társadalmi és gazdasági nehézségért Trianont és a szomszéd népeket okolják. Szították az ellentéteket népünk és szomszédai között. Ugyanezt tették a Magyarországgal határos államok vezetői is. Ez nacionalista és sovinizta uszítás volt mindkét részről.”³⁵

Érdekes lehet, és a korabeli tanítással kapcsolatos hivatalos elvárásokat jól tükrözi, ha megvizsgáljuk, a tankönyvhöz készült tanári kézikönyv a tankönyvi szöveg és térkép milyen feldolgozását ajánlja. „Mit jelentett Magyarország számára a Trianonban kötött békeszerződés? A térképről leolvashatják a tanulók, hogy olyan területek is kerültek a létrejött szomszéd államokhoz, ahol sok magyar élt. Bocsássuk vitára a trianoni béke jellegét azzal a kér-

déssel, hogy miért erősítették meg a nyugati imperialista hatalmak a közép-európai burzsoá kormányokat? Miért volt igazságtalan a trianoni és a többi Párizs környéki béke, amelyeket a Szovjetunió sem ismert el?

Hogyan fogadta a trianoni békét az a magyar uralkodó osztály, amely aláírta? [...] A békekötést hogyan használta fel a magyar uralkodó osztály a maga népelnyomó uralmának igazolására, leplezésére? Milyen ellentmondás rejtett ebben? Kik voltak valójában felelősek azért, hogy Trianon létrejött?”³⁶ Csupa olyan kérdés, melyek egyszersmind sugalmazzák az ideológiaiilag determinált, kötelező válaszokat is.

A hatvanas években kánonként szolgáló, Molnár Erik nevével fémjelzett történelmi szintézis a következőképpen szól a trianoni békeszerződésről: „A Magyarországgal kötendő békeszerződésre 1920 nyarán került sor. A győztes nagyhatalmak békefeltételei rendkívül súlyosak voltak. A katonai és pénzügyi korlátozások és ellenőrzés, a jóvátétel, az antant-hatalmak számára kikötött egyoldalú gazdasági és politikai előjogok mellett különösen súlyosak voltak a békeszerződés területi vonatkozásai. Ezek ugyanis részben véglegesítették a többségben nemzetiségek által lakott területek, Szlovákia, Kárpátalja, Erdély, Horvátország stb. elszakadását, a soknemzetiségű magyar állam szétesését, és a nemzetiségi elnyomástól sokat szenvedett magyarországi nemzetiségek régi törekvésének valóra váltását. Ugyanakkor a határrendezésekkel, ami a Duna-völgy tarka etnikai viszonyai közepette igen bonyolult, majdnem megoldhatatlan feladat, tisztán magyarul lakta területekből is jelentős részeket csatoltak az antant országokkal szövetséges Csehszlovákiához, Romániához és Jugoszláviához, és ezek a burzsoá államok sok vonatkozásban hasonló nemzetiségi politikát folytattak, mint korábban a Horthy-rendszer időszakában a magyar uralkodó osztályok. A trianoni békeszerződés tehát nem jelentette a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldását. A régi sebeket úgy orvosolta, hogy új sebeket osztott, s a Duna-völgyi népek közti ellenségeskedést, gyűlölködést még átmenetileg sem szüntette meg, hanem új formák között kiélezte.”³⁷ Itt már megjelenik a több szempontú, komplexebb megközelítés igénye, de az „önmarcangolás” még mindig felülmúlja a sérelmeket, ami a nemzeti kérdés kezelésére az egész Kádár-korszakban jellemző, ellentétben a környező (mellesleg szintén szocialista) országok témához való viszonyulásával.

Balogh Endre gimnáziumi tankönyvében így jelenik meg a téma: „A versailles-i Kis-Trianon kastélyban Magyarországgal megkötött békeszerződés (1920. június 4.) súlyos feltételeket tartalmazott. A régi Magyarország területén élt, nemzetté vált szlovák, román, szerb és horvát nép, továbbá az osztrákok a szomszéd államokhoz kerültek.

A békeszerződés azonban a túlnyomóan nemzetiségi területek mellett zömmel magyarul lakta területeket is elcsatolt. Közel 3 millió magyar került az utódállamokba, melyeknek uralkodó osztályai éppen olyan nacionalista elfogultságot mutattak velük szemben, mint egykor a magyar uralkodó körök Magyarország nem magyar népeivel szemben. A területi rendelkezéseken kívül a békeszerződés jóvátételt is rótt az országra; továbbá gazdasági, pénzügyi, katonai korlátozásokat és ellenőrzést léptetett életbe.

A trianoni béke imperialista béke volt, az imperialista »háború folytatása a béke esz-közeivel«. A győztesek kíméletlenül kihasználták lehetőségeiket annak következtében, hogy a Monarchia szétesése nem az elnyomott népek közös szabadságharcának volt az eredménye, hanem az antanthatalmak katonai győzelmével függött össze.”³⁸ A 80-as évek közepének gimnáziumi tankönyvében a következőképpen jelenik meg a trianoni béke: „Az ellenforradalmi hatalom nemzetközi elismerésének feltétele a békeszerződés aláírása volt

1920-ban. A jogosan az utódállamokhoz került, túlnyomóan nemzetiségi területek mellett vegyes lakosságú, sőt zömmel magyar etnikumú területeket is elcsatoltak. Mintegy hárommillió magyar került a határok túloldalára. A békeszerződés pontjait az antanthatalmak már jóval a háború vége előtt megszövegezték, s azokon a két forradalom hatására sem változtattak lényegesen. Horthyék aláírták a békét, mert uralmuk fenntartásának ez volt a legfontosabb nemzetközi feltétele, de célul tűzték ki a békeszerződés majdani teljes megváltoztatását, az elcsatolt területek visszaszerzését. Ennek érdekében szélsőségesen nacionalista uszítást folytattak. A szomszéd államok kormányai sem tartották tiszteletben a magyar kisebbség nemzetiségi jogait. Mindez megkönnyítette, hogy a »mindent vissza« területi revíziós politika széles tömegekre hatást gyakoroljon.³⁹ Itt tehát már nem annyira az osztályszempontok uralkodnak, és megjelennek az új határokon túli területekre szorult magyarok jogai is.

A tankönyv, igaz, kiegészítő anyagban, felidézi a kor sulykolt jelmondatát: „Csonka Magyarország nem ország, / egész Magyarország mennyország”, valamint az iskolai imaként szolgáló magyar Hiszekegyet, persze ilyen feladattal: „Miért volt alkalmas a jelszó a tömegek ámitására?” Rövid részleteket is közöl a békeszerződésből, a forráselemzés igényével.

Az általános iskolai könyv is bővebben foglalkozik a témával, természetesen a Horthy-rendszer kötelezőnek számító bírálatáról sem lemondva: „A magyar békeszerződés azért kapta a »trianoni« jelzõt, mert Versailles-ban a Nagy Trianon palotában írták alá 1920. június 4-én. A trianoni béke értelmében a történelmi Magyarország (Horvátország nélküli) területe 282 000 km²-ről 93 000 km²-re, lakossága 18 millióról 7,6 millióra csökkent. A békeszerződés aláírása, az új határok elfogadása volt a feltétele az ellenforradalmi rendszer nemzetközi elismerésének. [...]

A kevert nemzetiségű térségben a határok igazságos, pontos rendezése lehetetlen volt. Az új, illetve megnagyobbodott szomszédos országok egyrészt kifejezték a korábban soknemzetiségű Magyarországon élő erdélyi románok, felvidéki szlovákok és a horvátok csatlakozási törekvését Romániához, illetve az újonnan létrejött Csehszlovákiához és Jugoszláviához. A döntések nyomán azonban a magyarlakta területeken mintegy 3 millió magyar került a szomszédos államok területére, kisebbségi helyzetbe, s el kellett szenvedniük az új államok felfokozott nacionalizmusát.

Ez a békeszerződés szolgáltatta a magyar uralkodó osztályoknak a leggyakoribb, a leghatásosabb érveket a szomszédos népek elleni gyűlölet szításához. A Horthy-rendszer propagandája azt hirdette, hogy minden baj oka Trianon. Így kívánta elfedni a társadalmat sújtó gondok, nehézségek igazi okait. Az ellenforradalmi rendszer külpolitikájának alapvető célja a békeszerződés felülvizsgálata, a történelmi Magyarország határainak a helyreállítása volt, függetlenül a térség más népeinek érdekeitől.⁴⁰

Az először megjelenő ún. kiegészítő anyagban Teleki Pált idézi a tankönyv a béke megkötésének fontosságáról 1919 decemberében, indoklással egybekötve: „Megkötjük a békét olyan sürgősen, olyan gyorsan, amint csak lehet... Nem szabad elfeledkeznünk, hogy a bolsevizmus még nincs teljesen leküzdve. Le van ugyan törve, de itt is, ott is burjánzik még, ott lappang, ott kísért mindig. Hogy ez a világveszedelem itt úgy, mint külföldön leküzdessék, ezért szükséges a világbéke, mert bele kell kapcsolódnunk a bolsevizmus világszerte keresztül vivendő kiirtásába... Körül-belül mindegy, nagyobb-e vagy kisebb lesz ez az amputáció, fő a rendcsinálás.”⁴¹

A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN

„Ezzel Magyarország Közép-Európa legkisebb és legsebezhetőbb állama lett. A határokon túlra került magyarság nyelvi és kulturális jogait a békeszerződésbe iktatott ún. kisebbségvédelmi előírások lettek volna biztosítani. Az utóállamok ezeket azonban megszegték...”⁴²
Ez már Jóvérné Szirtes Ágota a rendszerváltozás éveiben megjelenő tankönyvi kiegészítése, az előző fejezetben idézett részekhez, de a tankönyv rövidesen leváltásra kerül.

Bihari Péter – 1990 utáni, immár egyik rendszerváltónak számító általános iskolai tankönyvében – kellően informatív: „A törvényesített hatalommal az antant immár aláírhatta a békeszerződést. Erre 1920. június 4-én a versailles-i Trianon-palotában került sor. A történelmi Magyarország (Horvátország nélküli) területe 283 ezer km²-ről 93 ezer km²-re, lakossága 18,2 millióról 7,6 millióra csökkent.

Mintegy 3,3 millió magyar került a szomszédos államokhoz, s e magyarságnak kb. a fele a határok mentén, összefüggő területeken élt. Kisebbségi jogait a békeszerződések elismerték ugyan, de a gyakorlatban e jogok érvényesítésére a környező országok felfokozott nacionalizmusa miatt kevés esély volt. Csaknem félmillióan – főleg értelmiségiek, tisztviselők – menekültek át Magyarországra ezekből az országokból, vállalva a vagonlakók sorsát is.”⁴³

Ez a tankönyv – igaz, csak kiegészítő anyagban – megemlíti a soproni népszavazást is, ezzel közvetve azt is, hogy még egy másik vesztes, Ausztria is részesedett hazánk testéből.

A középiskolásoknak készült Magyar Lajos Alapítvány tankönyve is hangot váltott, pedig a szerzők javarészt az előző időszak meghatározó történészei⁴⁴: „A békeszerződés értelmében a történelmi Magyarország (Horvátország nélkül számított) 282 ezer km² területéből 93 ezer km² (33%), 20,8 milliós népességéből 7,6 millió (36%) maradt az új államhatárok között. A magyar etnikum 30%-a (3,2 millió fő) idegen állam fennhatósága alá került, kisebbségi sorsra jutott.

A trianoni békeszerződés következtében elszenvedett veszteségekhez hasonló károsodás Magyarországot a XVI. század, az ország három részre szakadása óta nem érte. A magyar társadalom olyan sokkhatást, megrázkódtatást szenvedett el, amely nemzedékek gondolkodását, magatartását mindennél érzékenyebben befolyásolta. A »trianoni trauma«, amit még súlyosbítottak az ide érkező magyar menekültek, minden egyes ember, család életében, személyes sorsában is közvetlenül és fájdalmasan érződött. Ez volt a társadalom-lélektani oka annak, hogy nem akadt olyan csoport, réteg vagy osztály, függetlenül vagyoni helyzetétől, foglalkozásától vagy vallásától, amely hajlandó lett volna a kialakult határokat véglegesnek tekinteni. Trianon elutasításában nemzeti egyetértés jött létre. Ez lehetővé tette a hatalom számára, hogy a revízió jelszavával jelentős tömegeket állítson maga mellé.”⁴⁵

Előkerülnek eddig nem vagy kevéssé tárgyalt részletek is: „A tanácskozásoknak csak formális szerepük volt, mert a legfontosabb elveket a háború alatti titkos megállapodások már rögzítették. Hiába készült a magyar delegáció hatalmas anyaggal, térképekkel, statisztikákkal – lényegében tárgyalás nélkül lesöpörték érveiket.”⁴⁶

Megjelennek a tények mellett az érzelmek is, melyek már címekben is kifejezésre jutnak, egy sajátos, általános iskolásoknak és középiskolásoknak egyaránt szóló tankönyvben: Az elátkozott béke – béke helyett békediktátum: „A békediktátum legsúlyosabban Magyarországot sújtotta, hiszen szomszédai és a környezetében létrehozott új »nemzetállamok« javára területének kétharmadát elvesztette, elcsatolták a magyarság egyharmadát (a jelentős

– és – más jellegű menekültáradat ellenére. Az ország nyolc gazdasági körzetéből kb. két és fél marad meg)! A kommunista Tanácsköztársaságért büntetésképpen szintiszta magyarul a tömböket csatoltak el – a fő vasúti vonalak egy része stratégiai jelentősége miatt szintén szomszédainknak jutott.”⁴⁷

Az igazi rendszerváltó középiskolai tankönyv *Salamon Konrád*é volt, melyben a határon túli magyarság élete és sorsa végre külön fejezetekben is megjelenik Trianon után. A trianoni békeszerződésről így ír a szerző: „Az új rendszer és az ország nemzetközi elismerése a békeszerződés aláírásától függött. A magyar békeküldöttség semmiféle változtatást nem tudott elérni, még a vitás területek hovatarozásáról javasolt népszavazás gondolatát is visszautasították a győztesek. Magyarország számára nem maradt más lehetőség, mint a békeszerződés aláírása. [...] Bár az elcsatolt területek nagy részének lakossága nem magyar nemzetiségű volt, az új határok mélyen belevágtak a magyar nemzettestbe. Ennek következtében 3,3 millió magyar került a szomszédos országok határai közé, tehát a Kárpát-medencében élő magyarság több mint egyharmada, s ennek több mint fele az új államhatárok mentén, zárt tömbökben él. Ez azt jelenti, hogy az etnikai, nemzetiségi elvnek megfelelően lehetett volna igazságosabb határokat húzni, a győztesek mohósága azonban csillapíthatatlan volt.”⁴⁸ Tehát nem az „osztályuralom” biztosítása, hanem Magyarország nemzetközi elismertetése miatt kényszerültünk aláírni a békeszerződést, amely – nota bene – lehetett volna igazságosabb is.

Érzelmekben gazdag tankönyvi leírások is keletkeztek. Például a Kovács-házaspár ezredforduló táján íródott tankönyvében így vonják meg a szerzők Trianon mérlegét: „A trianoni béke a magyar történelem egyik legnagyobb tragédiája volt. Az ország közvéleménye képtelen volt elfogadni, hogy közel ezeréves államát, nyelvi, kulturális, gazdasági és politikai egységét részekre szabdalták, s hogy több mint 3 millió magyar idegen fennhatóság alá került. Gyász és tiltakozás uralta az egész országot. A nemzeti lobogókat félárbocra eresztették. Plakátok hirdették országszerte: NEM! NEM! SOHA!”

„Megszületett a »magyar hiszekegy«: Hiszek egy Istenben, / Hiszek egy hazában, / Hiszek egy isteni örök megváltásban, / Hiszek Magyarország feltámadásában, / Amen.

Általánosan elterjedté vált a jelmondat: Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország.”⁴⁹

Az egyik legújabb, *Forrásközpontú történelem* című tankönyvsorozathoz tartozó kötet – Száray Miklós és Kaposi József munkája –, már teljesen külön tankönyvi fejezetet szánva a témára, differenciáltan ír a trianoni békeszerződésről: *A békeszerződés aláírása*: „A vesztes Magyarországot a döntéshozatal során nem kérdezték meg, csak közölték a feltételeket, hiszen a győzteseket az utódállamok megerősítésének szándéka vezette.”

Etnikai vonatkozások: „Az új határok közé szorított Magyarország [...] nemzetállammá vált, mert lakóinak 92%-a magyar volt.

Az etnikai elvek figyelmen kívül hagyása és a jelentős nemzeti kisebbségekkel rendelkező új államok törekvése a homogén nemzetállam kialakítására előrevetítette annak árnyékát, hogy a béke következtében a térség népei közötti szembenállás nem csökken, hanem fokozódik majd.”

Katonai előírások: „A trianoni béke – a Németországgal kötött megállapodáshoz hasonlóan – alkalmatlanná kívánta tenni az országot a katonai visszavágásra.”

Revízió: „Magyarországon egyetlen politikai erő sem fogadta el a békét, és mindegyik a saját szempontjai, eszme- és érvrendszere alapján ítélte el. Hangoztatták gazdasági hátrányait, a nemzeti önrendelkezés megsértését, vagy akár mint imperialista békét bélyegezték meg Trianont. A béke felülvizsgálatának, revíziójának az igénye általános volt.”⁵⁰

ÉRTÉKELÉSEK HATÁRAINKON TÚLRÓL

A téma jellegéből következően korántsem elégedhetünk meg a mai Magyarország határain belül történetekkel. Nézzünk határainkon túlra, ha úgy tetszik a történelmi Magyarország utódállamaiban hogyan írtak/írnak a tankönyvek a témáról az elmúlt fél évszázadban. Persze itt – még inkább, mint a magyarországi tankönyvek esetében – csak mintavételről lehet szó. De azt tudjuk, hogy egy csepp vérből is meg lehet alkotni a vérképet.

Románia

A romániai tankönyvekkel kezdjük a sort, hiszen a legérzékenyebb számunkra talán Erdély elvesztése volt, míg a románság „régis álma” éppen „a harmadik román fejedelemség”, Erdély megszerzése volt. A 60-as években ilyen leírások születtek: „A dolgozók forradalmi harcának nyomán az Osztrák–Magyar Monarchia több államra esett szét: Csehszlovákiára, Jugoszláviára, Magyarországra és Ausztriára. A tömegek forradalmi harca következtében Erdély egyesült Romániával, s így megvalósult a román nemzeti állam egysége. Erdély egyesülése Romániával a néptömegek harcának eredménye volt, éppen ezért igazságos, és haladó jellegű volt.”⁵¹ Tehát a dolgozó tömegek forradalmi harca hozta a változást, amely így nemcsak „igazságos”, de „haladó” is volt. Elmereng az ember, hogy mi lehet igazságos, de nem haladó, vagy éppen igazságtalan, de haladó. De ne merengjünk, menjünk tovább, várnak még ránk megrázkódtatások!

A békeszerződések és következményeiről így írnak: „Az osztrák–magyar birodalom megszűnt létezni. Ausztriát és Magyarországot visszaszorították etnikai határai közé. A békekötések jóváhagyták a népek akaratából a háború végén kialakult egységes nemzeti államok: Csehszlovákia, Lengyelország, Jugoszlávia, Románia fennállását.”⁵² Tehát a „népek akaratából” „egységes nemzeti államok” születtek. Aki idáig nem így tudta, az magára vessen.

Egy, két évtizeddel később született könyv ezt írja a versailles-i békeszerződésről: „A versailles-i békeszerződés elismerte Ausztria–Magyarország szétesését, és az újonnan alakult államokat: Ausztriát, Csehszlovákiát és Magyarországot. Ausztria–Magyarország szerbek, horvátok és szlovének lakta területei Szerbiához csatlakoztak. Így alakult meg Jugoszlávia. [...] Ugyanakkor a békeszerződésben elismerik Erdély és Bukovina egyesülését Romániával, amely a román nép akaratából valósult meg.”⁵³ Tehát itt is csak a román nép akaratára kerül szóba.

Némi szemléleti változást jelent egy újabb két évtizeddel később, az ezredfordulón megjelent tankönyv megközelítése, mely már velünk is foglalkozik. Igaz, nincsen benne sok közszólet, mert már az első mondat hamis: „Magyarország csak azokat a területeit tarthatta meg, ahol a magyar lakosság volt többségben.

Az új államok vagy egységes nemzetállamok (Lengyelország, Ausztria, Magyarország, Románia), vagy szövetségi államok lettek (Csehszlovákia és Jugoszlávia). A legtöbb or-

szághoz nagyszámú nemzeti kisebbség került, mely a térség összlakosságának az egyharmadát tette ki. A nemzetállamok létrehozása tehát közel sem oldotta meg a térség valamennyi bonyolult problémáját.”³³ Itt meg az a feloldhatatlan ellentmondás feszül, hogyan lehetnek egységes nemzetállamok azok, amelyekhez „nagyszámú nemzeti kisebbség” került.

A szerzők együtt érzőek is tudnak lenni, no persze nem velünk: „*A nagy vesztes, Németország érezte át leginkább a vereség keserűségét. Elveszítette keleti lengyel területeit és Elzász-Lotaringiát, drasztikusan csökkentenie kellett haderejét, tetemes jóvátételt kellett fizetnie, Franciaországgal kapcsolatos területeit pedig demilitarizálnia kellett.*”⁵⁴

(Cseh)szlovákia

A (cseh)szlovákiai tankönyvekből is felvillantunk néhányat. Egyet a rendszerváltozások előtti, hármat pedig az utáni időkből. A korábbi röviden elintézi a versailles-i békeszerződést: „*Az Osztrák–Magyar Monarchiát megszüntették. Területén úgynevezett utódállamok keletkeztek: Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia, Lengyelország, Magyarország és Ausztria.*”⁵⁵ Így lett Ausztria és Magyarország is az Osztrák–Magyar Monarchia utódállama.

Meghatározó az önálló szlovákiai közoktatásában a *Viliam Kratochvíl* nevével fémjelzett tankönyvsorozat, melynek vonatkozó egyetemes és nemzeti történeti köteteiből idézünk: „*A hármass szövetség veresége új lehetőséget teremtett az Osztrák–Magyar Monarchiában élő szláv népeknek is. Amikor 1918-ban, a háború végén a szláv nemzetek elszakadtak a Habsburg monarchiától, a császári Bécsnek hátat fordított Budapest is. Habsburg Károly {IV. Károly, az utolsó magyar király - szerk.}, az utolsó osztrák császár és magyar király a magyar kormány nyomására lemondott a trónról. Így aztán az egykori híres monarchia helyén független államok keletkeztek: a Magyar Királyság, az Osztrák Köztársaság, Lengyelország, a Csehszlovák Köztársaság és Jugoszlávia.*”

Magyarország és Ausztria már mint két önálló állam írta alá a békeszerződést. A háborús kártérítésen és a katonai korlátozáson túl kötelezniük kellett magukat, hogy tiszteletben tartják az új államok határait.”⁵⁶ Hosszan idézi a tankönyv Wilson amerikai elnök 14 pontját anélkül, hogy megemlítené, semmi sem valósult meg belőle, főleg a 10. pont nem: „*Ausztria–Magyarország nemzeteinek autonómiát biztosítani.*”⁵⁷

Érdekes a „békefolyamat” szlovák szempontból való leírása a másik Kratochvíl kötetben: „*Júniusban Nagy-Trianon francia kastélyban aláírják a szlovák–magyar határról szóló szerződést. [...] Szlovákia betagolódása az új államba nem ment simán. A magyar kormány sem a [túrócszent]mártoni deklarációt nem tartotta tiszteletben, sem a győztes hatalmak katonai szerződéseinek az ideiglenes szlovák–magyar határról szóló döntését. A magyar kormány Szlovákia területén hagyta katonaságát, a csendőrséget és a hivatalnokait. A helyi nemzeti tanácsok és a nemzeti gárda egységei helyenként megpróbálták átvenni a közigazgatást az egykori magyar hivatalomtól. Megpróbáltak rendet teremteni, megszervezni a gazdaságot és a közéletet. Ez csak részben sikerült nekik. Ezért a Szlovákiához csatolt területeket az alakulóban lévő csehszlovák hadtestek, a légiók igyekeztek fokozatosan elfoglalni. Ebben önkéntesek segítették őket, valamint az antant olasz és francia tisztjei. Szlovákia egész területét csak 1919 végén sikerült felszabadítani.*”⁵⁸ A tények ismeretében a bekezdés szinte minden mondatába bele lehetne kötni, de most a bemutatás, és nem a „mélyelemzés” a feladatunk.

A másik könyv egy magyar szerzőpáros, Kovács László és Simon Attila műve, amely gond nélkül alkalmazható lenne a magyar ajkú gyerekek oktatásában. Ebben a példaszerű kiállítású és – az előzőhöz hasonlóan – roppant didaktikus szerkezetű tankönyvben *Trianon és következményei* önálló tanegységként jelennek meg, igen korrekt és precíz, de érzelmeiktől sem mentes ismertetés formájában: „Magyarországot vesztes államnak minősítették; a békekonferencián részt vevő küldöttségét meghallgatták ugyan, de a békefeltételeket (elsősorban az új államok határait) a csehek, románok és jugoszlávok kérései alapján szabták meg a nagyhatalmak, elsősorban Franciaország és Anglia. A Versailles melletti Trianonkastélyban kellett Magyarországnak aláírnia a békeszerződést 1920. június 4-én. A trianoni szerződés értelmében a Magyar Királyság területe 282 000 négyzetkilométerről 93 000 négyzetkilométerre csökkent, lakóinak száma 18,2 millióról 7,6 millióra apadt. A legsúlyosabb az volt, hogy az új határok mélyen belevágtak a magyar nemzettestbe. 3,2 millió magyar került a szomszédos országok határai közé, tehát a Kárpát-medencében élő magyarság több mint egyharmada, s ennek fele az új határok mentén zárt tömbökben élt. Ez azt jelenti, hogy lehetett volna az etnikai, nemzetiségi elvnek megfelelő, igazságosabb határokat húzni, a győztesek étvágya azonban csillapíthatatlan volt. A Csehszlovákiához került területen 3 516 815 ember élt, ebből 1 819 688 volt magyar. A Romániához került területeken [...] 1 819 688 magyar élt... [...] A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén [...] 571 981 magyar élt...”⁵⁹

A tankönyv Tudod-e? részében Apponyi Albert, magyar delegációvezető szavait idézik: „Magyarország régi területeivel szemben fennálló történelmi jogaiból indulunk ki... mi az érdekelt népek jogaihoz ragaszkodunk, amikor népszavazást követelünk... kijelentettük, hogy előre alávétjük magunkat az érdekelt népek szabad akaratnyilvánításának...” Megemlíti a könyv Masaryk, későbbi csehszlovák elnök által kiötlött Jugoszláviával közös határ, az ún. korridor tervét is; és a Sopron és környékén elrendelt népszavazásról is esik szó.

Jugoszlávia

A titói Jugoszlávia tankönyvei korrektebbek voltak a két háború közötti kisantanthoz tartozó társaiknál. Jellemző a nagyobb összefüggésekben történő tárgyalás, és a békeszerződésekkel kapcsolatos kritikus hangnem: „A négy legerősebb monarchia, a török, az orosz, a német, valamint az osztrák–magyar összeomlott. [...] Kelet- és Nyugat-Európában hat új nemzeti állam alakult: Finnország, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország és Csehszlovákia, a Balkánon megszületett Jugoszlávia, két állam pedig, Románia és Görögország, területileg gyarapodott. Az államhatárok hossza Európában 7000 kilométerrel megnövekedett. Mindezek ellenére még sok nemzeti kisebbség nemzeti államaik határain kívül maradt.”⁶⁰

Egy másik példa a kötelező szocialista klisé emeli ki a versailles-i békekonferenciával kapcsolatban: „A háború után a Párizs melletti Versailles-ban mintegy 30 ország részvételével béketárgyalásokra került sor. [...] Ez a béke, akárcsak a háború is, imperialista jellegű és igazságtalan volt, magában hordozza a jövővi viszályok és összetűzések csíráit.”⁶¹

Idézzünk azonban az 1989/1990 utáni rendszerváltó időszak tankönyvéből, ami itt már a milosevići Jugoszláviát jelenti. Ebben meglepően korrekt leírásra és számunkra is elfogadható elemzésre bukkanhatunk: „A Magyarországgal 1920. június 4-én Trianonban megkötött békeszerződés értelmében a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került a Murántúl, a Muraköz, Szlavónia, Szerémség, Baranya egy része, Bácska és Bánát nyugati része.”⁶²

A békék értékelése így hangzik: „Az I. világháború után megkötött békeszerződések, amelyek célja a béke helyreállítása és a háború következményeinek minél gyorsabb orvoslása volt, nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A szóban forgó békeszerződésekkel nemcsak a legyőzött országok voltak elégedetlenek, hanem néhány győztes ország is, amelyek nem kapták meg mindazt, amit a szövetség jutalmaként titkos szerződésekben ígértek meg nekik (például Olaszország). Az 1919. és 1920. évi békeszerződések által létrehozott helyzet stabilitás és felvirágzás helyett revans szellemet teremtett, és az európai között, sőt még tágabb körben is kiélezte a viszonyt. Az I. világháborúnak és a békeszerződéseknek ennek ellenére bizonyos jó oldalai is voltak. Sok nemzet felszabadult, és megalakította független államát.”⁶³ Talán csak az utolsó két mondat tükrözi a „kisantant” álláspontját, hallgatva arról, hogy a korábbi „rab nemzetek, nemzetiségek” helyébe mások léptek.

Kárpátalja és Ausztria

Kárpátalján, a 90-es évek elején újraszületett Ukrajnában, lehetőség nyílt magyar történészek által írt tankönyvek megjelentetésére. Egyik szerzője magyarországi tankönyvek ismert szerzője⁶⁴, a történész *Salamon Konrád*, aki a tényadatokon kívül a trianoni béke aláírási kényszerét hangsúlyozza: „Az új rendszer és az ország nemzetközi elismerése a békeszerződés aláírásától függött. A magyar békeküldöttség semmiféle változtatást nem tudott elérni, még a vitás területek hovatartozásáról javasolt népszavazás gondolatát is visszautasították a győztesek. Magyarország számára nem maradt más lehetőség, mint a békeszerződés aláírása.”⁶⁵

Epilógusként tekintsünk ki a „sógorok”, vagyis Ausztria Trianon-képére. Keveset hallanak az osztrák gyerekek a Monarchia szétbomlásakor létrejövő új, csonka Magyarországról. Jellemző azonban, hogy Burgenland Ausztriához csatolását természetes és logikus döntésnek tartják. Sőt, nehezményezik a Sopron és környéke népszavazásának a tényét, de legfőképp eredményét, hiszen ezt a várost szánták az új tartomány, a hajdani Nyugat-Magyarország székhelyének.⁶⁶

JEGYZETEK

- 1 A most következő írás Katona András két tanulmányának – A revízió ígázatában: Trianon tanítása (1920–1945) *Duna-part*, 2010. 2. szám, 108–119., illetve Trianon tanítása tegnap és ma (1945–2010) *Duna-part*, 2010. 3. szám, 67–82. rövidített és átszerkesztett változata.
- 2 Részletek elemi iskolai mintatanításokból. In *Neveléspolitikai dokumentumok az ellenforradalom időszakából (1919–1931)*. Összeáll., a bev. és jegyz. írta: Simon Gyula. Tankönyvkiadó – Pedagógiai Tudományos Intézet, Budapest, 1959. 193–194. l.
- 3 Unger Mátyás: *A történelmi tudat alakulása középiskolai történelemtankönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.
- 4 Jászai Rezső: *Magyarország története a középiskolák IV. osztálya számára*. Kiegészítette: Balanyi György. 4. kiad. Lampel, Budapest, 1924. 117. .
- 5 Takáts György: *Az újkor története. Leánygimnáziumok VII. osztálya számára*. Atheneum, Budapest, 1923. 126. .
- 6 Szekfü Gyula: Az utolsó fejezet. (A magyar állam életrajza 2. kiadása számára készült.) *Napkelet*, 1923. 311. l.
- 7 Cholnoky Jenő: Magyarország földrajzi helyzete. *Néptanítók Lapja*, 1920. 13–14. sz.
- 8 Takáts György – Koczogh András: *Egyetemes történelem II*. Atheneum, Budapest, 1924. 50., 93. és 117.
- 9 Karácsonyi János: *Történelmi jogunk hazánk területi épségéhez*. Szent István Társulat, Budapest, 1921. (Karácsonyi eredetileg 1916-ban írt műve eredetileg a nemzetiségeket akarta „felvilágosítani”.)
- 10 Kornis Gyula: *Kultúrpolitikánk alapelvei*. Budapest, 1921. 21.
- 11 Albert Gábor: A Trianon-kép megjelenítése a Horthy-kor középiskolai történelemtankönyveiben (1924–1934 között) *Történelempedagógiai füzetek* 11. Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata – ELTE BTK, Budapest, 2002. 62–96. nyomán.
- 12 Domanovszky Sándor: *Magyarország története a középiskolák III. osztálya számára*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1926. 204.
- 13 Ember István: *A magyar nemzet története a középiskolák III. osztálya számára*. Atheneum, Budapest, 1926. 142.
- 14 Balanyi György – Jászai Rezső: *Magyarország története a középiskolák III. osztálya számára*. Lampel, Budapest, 1926. 176.
- 15 Szabó Dezső: *Magyarország története a gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák III. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1926. 138.
- 16 Domanovszky Sándor: *Világtörténelem. A francia forradalom kitörésétől napjainkig*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1930. 177.
- 17 Ember István: *Világtörténelem IV. Legújabb kor a középiskolák VII. osztálya számára*. Atheneum, Budapest, 1930. 138.
- 18 Kontraszty Dezső: *Egyetemes történelem a gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák számára. IV. rész. A francia forradalom és a legújabb kor története*. Franklin Társulat, Budapest, 1930. 98.
- 19 U. o. 105–107. l.
- 20 Takáts György – Koczogh Ákos: *Egyetemes történelem III. Az újkor története a westfáliai békekötéstől napjainkig. A gimnáziumok és reáliskolák VII. osztálya számára*. Atheneum, Budapest, 1926. 208.
- 21 Koch István – Németh József: *Világtörténelem IV. A legújabb kor története a középiskolák VII. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1930. 150.
- 22 Marczell Ágoston – Szolomájer Tasziló: *Egyetemes történelem IV. A gimnázium, reálgimnázium és reáliskola VII. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1930. 134.
- 23 Várady Erzsébet: *A magyar nemzet története a szatmári békétől napjainkig. A leánygimnáziumok, leányliceumok és leánykollégiumok VIII. osztálya számára. Dr. Ember István tankönyvének*

- felhasználásával.* Atheneum, Budapest, 1934. 119.
- 24 Jászai Rezső – Balanyi György: *Magyarország története a középiskolák VIII. osztálya számára.* Lampel, Budapest, 1931. 205.
- 25 Miskolczi István – Szolomájer Tasziló: *Magyarország története a középiskolák VIII. osztálya számára.* Szent István Társulat, Budapest, 1931. 185.
- 26 Hóman Bálint 1934-ben nyilatkozta: „Mindenesetre szeretném az egységes tankönyv gondolatát végigvinni.”
- 27 Marczinkó Ferenc – Pálfi János – Várady Erzsébet: *A legújabb kor története a francia forradalomtól napjainkig. A gimnázium és leánygimnázium VI. osztálya számára.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940. 133–134.
- 28 Mód Aladár: *400 év küzdelem az önálló Magyarországért.* Szikra, Budapest, 1948. 197.
- 29 Heckenast Gusztáv – Incze Miklós – Karácsonyi Béla – Lukács Lajos – Spira György: *A magyar nép története. III. r. 1849-től napjainkig.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1953. 308.
- 30 Heckenast Gusztáv – Incze Miklós – Karácsonyi Béla – Lukács Lajos – Spira György: *A magyar nép története.* Második, javított kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1953. 556.
- 31 Petrik János – Vörös István: *Történelem az általános iskolák VIII. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1959. 73.
- 32 Almási János – Borsányi Károly – Pamlényi Ervin – Ránki György: *Történelem a technikumok IV. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1960. 133–134.
- 33 Almási János – Borsányi Károly – Pamlényi Ervin – Ránki György – Szamuely Tibor: *Történelem. Az általános gimnáziumok IV. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1959. 243–244.
- 34 Almási János – Ránki György – Szamuely Tibor: *Történelem. Az általános gimnáziumok IV. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1965. 142.
- 35 Csiszér Béla – Sári Gusztáv: *Történelem az általános iskola 8. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1966. 93.
- 36 Petrik János: *Tanári kézikönyv a történelem tanításához az általános iskolák 8. osztályában.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1971. 162.
- 37 *Magyarország története II. kötet.* Szerk.: Pamlényi Ervin – Székely György, Főszerk.: Molnár Erik. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1967. 375.
- 38 Balogh Endre: *Történelem a gimnáziumok IV. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1968. 185–186. (Kiemelések itt és a továbbiakban is az eredeti szövegben.)
- 39 Jóvérné Szirtes Ágota: *Történelem. A gimnázium IV. osztálya számára. A legújabb kor története.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 85.
- 40 Bíró Ferencné: *Történelem és állampolgári ismeretek az általános iskola 8. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. 64.
- 41 U. o. 65.
- 42 Jóvérné Szirtes Ágota: *Történelem. Gimnázium IV. osztálya számára 1914–1945.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 101.
- 43 Bihari Péter: *A 20. század története fiataloknak.* Holnap Kiadó, Budapest, 1991. 133–134.
- 44 Benkes Mihály, Borsányi György, Kende János, Krausz Tamás, Ravasz István, Sipos Péter
- 45 *Történelem IV. 1914–1994. A középfokú iskolák számára.* A Magyar Lajos Alapítvány Munkaközössége. Szerk.: Borsányi György, Benkes Mihály, Cégér Kiadó, Budapest, 1992. 62.
- 46 Hantos István – Bíró Gábor: *Történelem. 4. köt. Korunk története (XX. század).* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005. 364.
- 47 Bardocz Attila: *Történelem és közjogi ismeretek IV. Tankönyv 13 évestől 18 éves korig.* Poli-Kvitt Kiadó, Budapest, 1992. 61.

- 48 Salamon Konrád: *Történelem IV. A középiskolák számára.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995. 51.
- 49 Kovács István – Kovácsné Bede Ágnes: *Történelem 12. osztály.* Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen, 2005. 55.
- 50 Száray Miklós – Kaposi József: *Történelem IV. Középiskolák, 12. évfolyam.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005. 40-41. (A tankönyv a Nemzeti Tankönyvkiadó Forrásközpontú történelem nevet viselő új sorozatának darabjaként jelent meg.)
- 51 Vianu, Alexandru: *Az újkor és a jelenkor története. Tankönyv a VI. osztály számára.* Állami Tanügyi és Pedagógiai Könyvkiadó, Bukarest, 1961. 199.
- 52 Mureșan, Camil – Cristian, Vasile – Vesa, Vasile – Roman, Louis – Vărgolici, Eugen: *Az újkor és a jelenkor történetének alapvető kérdései. Tankönyv a XII. osztály számára.* Editura didactică și pedagogică, București, 1982. 82.
- 53 Almaș, Dumitru – Nicoară, Ion – Vianu, Alexandru: *Egyetemes történelem. Az újkor és a jelenkor története. Tankönyv a VII. osztály számára.* Editura didactică și pedagogică, București, 1982. 137-138.
- 54 Mitu, Sorin – Copoeru, Lucia – Tărau, Virgiliu – Pecican, Ovidiu – Tiau, Liviu: *Történelem. Tankönyv a XI. osztály számára.* Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2000. 62.
- 55 Cambel, Samuel – Sýkora, Jaroslav – Macek, Zdenek – Kamenec, Ivan: *Történelem a gimnázium 3. osztálya számára.* Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, Bratislava, 1987. 57.
- 56 Tradlečková, Herta – Kratochvíl, Viliam: *Történelem 4. A világ az új évszázadban.* Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava, 1996. 16.
- 57 Uo. 17.
- 58 Kovač, Dušan – Kamenec, Ivan – Kratochvíl, Viliam: *Történelem 4. Szlovákia az új évszázadban.* Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava, 1998. 16.
- 59 Kovács László – Simon Attila: *A magyar nép története. A 20. század. Az alapiskolák 9. osztálya és a nyolcéves gimnáziumok 4. osztálya számára.* Liliium Aurum Kiadó, Dunaszerdahely, 2000. 6.
- 60 Đuranović, Šarlota – Žeželj, Mirko: *Történelem az elemi iskolák 8. osztálya számára.* Tartományi Tankönyvkiadó Inrtézet, Novi Sad, 1966. 42-43.
- 61 Gaál György – Kesić, Mirolad: *Történelem a felnőttek általános iskolai nevelésének és oktatásának IV. évfolyama számára.* Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 1980. 31-32.
- 62 Gaćeša, Nicola – Živković, Dušan: *Történelem a természettudományi-matematikai gimnáziumok III., valamint az általános és társadalomtudományi-nyelvi gimnáziumok IV. osztálya számára.* Belgrád, 1997. 116.
- 63 Uo. 127. 1.
- 64 Salamon Konrád: *Történelem IV. a középiskolák számára.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994, 1999, 2009.
- 65 Salamon Konrád: *A magyar nép történet. Kísérleti tankönyv Ukrajna magyar tanítási nyelvű iskoláinak 10. osztálya számára. III. rész (1900–1990).* Szvit Kiadó, Lviv, 1995. 27.
- 66 Szabolcs Ottó: *Külföldi tankönyvek magyarságképe.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1990. 202. nyomán